

Allah'in Çocuklara Verdiği Haklar

HAKSIZ DEĞİLİM

PROF. DR. İBRAHİM CANAN

Prof. Dr. İbrahim Canan

01.01.1940 Karaman-Sariveliler kazası doğumlu. 1952 Sariveliler ilkokulunu bitirdi, 1958 Konya Erkek Lisesi'nden mezun oldu, 1962 Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nden mezun oldu, 1962-1964 Kayseri İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, 1964-1966 Askerlik Hizmeti (Yedek Subay olarak), 1966-1967 Öğretim yılında Konya-Akşehir Ortaokulu'nda Din Bilgisi ve Ahlak Dersleri Öğretmeni, 1967-1972 yılları arasında Paris-Sorbonne Üniversitesinde (Univerville de Paris – Lettres et Civilisation – Etudes İslâmiques) doktora çalışmaları, 1969-1970 Öğretim Yılında Doktora programı gereği Tunus'ta 9 ay araştırma çalışması, 1972 Kasım Doktora'nın tamamlanması ve Yurda dönüşü, 1973 Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne Doktor asistan olarak ta'yin, 1978 Ata. Ü. İslâmî İlimler Fakültesi'nde Doçent oldu. 1989 Ata. Ü. İlahiyât Fakültesi'nde Profesör oldu. 1993-1996 yılları arasında Harrân Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nde Dekanlık yaptı. 1996 Mart ayından 1997 Temmuz sonuna kadar araştırma izniyle Bakü Özel Türk Kafkas Üniversitesinde Rektör olarak bulundu. 1997 yılından itibaren Marmara Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu kadrosunda Öğretim Üyesi olarak hizmet verdi. İhtisası Hadis Anabilim Dalı üzerinedir. Arapça ve Farsça bilirdi. Evli ve 7 çocuk babasıydı. 14 Ekim 2009'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Prof. Dr. İbrahim CANAN'ın Neşredilmiş Eserleri:

- 01- Tarihi Açısından Din (Fransızcadan tercüme, eser Arnold Toynbee'ye aittir), Kayihan Yay., İstanbul 1978
- 02- Resûlullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi, Yeni Asya yayınları, İstanbul 1979, 217 sayfa.
- 03- Seminer ve Tez Rehberi, Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum 1979, 16 s.
- 04- Oturanlar Açısından Atatürk Üniversitesi Lojmanları veya Taklitçiliğimiz Muhasebesi, Ata. Ü. Yay., Ankara, 1979
- 05- İslâm'da Temel Eğitim Esasları, Yeni Asya, İstanbul, 1980, 83 s.
- 06- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, 1980, 648. s.
- 07- İslamda Çocuk Hakları, Yeni Asya, İstanbul, 1980, 176 s.
- 08- Sulh Çizgisi, T.Ö.V. yayınları, İzmir, 1980, 83 s.
- 09- Tebliğ, Terbiye ve Siyasi Taktik Açılımlarından Hicret, Yeni Asya, İstanbul, 1981, 50 s.
- 10- İslam Işığında Anarşi: Sebep, Tedbirler, Çareler, İstanbul, Türdav, 1981, 456 s.
- 11- Yeni Usul-i Hadis (Arapçadan tercüme, eser, Zafer Ahmed et-Tehâne'ye aittir ve Abdulfettah Ebu Gudde tahkik etmiştir), T.Ö.V. İzmir, 1982, 571 s.
- 12- Ahkâm-u-Siğâr (İslam Hukukunda Çocukla İlgili Hükümler), Cihan, İstanbul, 1984, 488 s.
- 13- Hz. Peygamber'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, Cihan, İstanbul, 1984, 199 s.
- 14- Kur'an'da Çocuk, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984, 230 s.
- 15- Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti, Cihan, İstanbul, 1985, 188. s.
- 16- İslam'da Zaman Tanzimi, Cihan Yayınları, İstanbul, 1984, 230 s.
- 17- İslam'da Çevre Sağlığı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1986, 144 s.
- 18- Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1978-1994, 1-18 cilt, her cilt 560. s.
- 19- Namus Fitnesi Mut'a Nikahı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992, 67 s.
- 20- İslamda Çevre Ahlakı, Yeni Asya, İstanbul, 1993, 141 s.
- 21- İslam Aleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1994, 187 s.
- 22- Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1994, 100. s.
- 23- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Tıp, Akçağ, Ankara, 1995, 262 s.
- 24- Sahabe Dünyası, Nesil, İstanbul, 1996, 176 s.
- 25- İslam Davetçisinin El Kitabı, Nesil, İstanbul, 1996, 126 s.
- 26- Hz. Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1, Nesil, İstanbul, 1998, 384 s.
- 27- Hadis Üsûlü ve Tarihi, Akçağ, Ankara, 1998, 613 s.
- 28- Hz. İbrahim'den Mesaj, Şule, İstanbul 1998, 264 s.
- 29- Makine ve Çarkları, (Fransızcadan tercüme, yazarı: Michel Heller), Adım yayınevi, İstanbul, 1998, 303 s.
- 30- Peygamberimizin Yanılması Meselesi, Rağbet, İstanbul, 1999, 80 s.
- 31- Peygamberimizin Tebliğ Metodları-2, Nesil, İstanbul, 2001,
- 32- Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar, Timaş, İstanbul, 2001.
- 33- Risale-i Nur Işığında Alevilik Sünneti Meselesi, Nesil, İstanbul, 2002
- 34- Krizin Sabahı, Işık Yayınları, İstanbul, 2003.
- 35- Hz. İbrahim'den Mesajlar, Işık, İstanbul, 2004
- 36- Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu, Timaş, İstanbul 2006
- 37- Aile İçi Eğitim, Gülyurdu Yayınları, İstanbul 2006.
- 38- İslâm'a Çağrı, Nesil Yayınları, İstanbul-2009

Allah'ın Çocuklara Verdiği Haklar
HAKSIZ DEĞİLİM

Prof. Dr. İbrahim Canan

ALLAH'TIN ÇOCUKLARA VERDİĞİ HAKLAR
HAKSIZ DEĞİLİM

Copyright © Gül Yurdu Yayınları, 2010

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-9105-34-1

Yayın Numarası
37

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey-İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Gül Yurdu Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.gulyurduyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	15
ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ.....	27
Tarihçe.....	27
Beyannamenin Metni.....	30
Dibace.....	30
1. MADDE: EŞİTLİK.....	37
2. MADDE: HİMAYE.....	45
Çocuğun Himayesi.....	47
Velâyet Hakkı.....	48
1- Velâyetü't-Terbiye.....	48
2- Velâyetü'n-Nefs.....	51
3- Velayetü'l-Mal.....	52
Cezaî Ehliyet.....	56
Çocuk Mahkemesi.....	59
Küçüklük Kompleksinden Koruma.....	62
Çocuk Hayatının Korunması.....	67
Çocuk Himayesinin Başka Boyutları.....	69
3. MADDE: İSİM VE MİLLİYET.....	73
4. MADDE: SOSYAL GÜVENLİK.....	77
Çocuk ve Ailesine Yardım.....	79
5. MADDE: ÖZÜRLÜLERE TEDAVİ VE YARDIM.....	83

6. MADDE: AİLE ŞEFKATİ.....	87
Süt Devresi.....	89
Temyiz Yaşına Kadar	90
Temyiz - Buluğ Arası	91
Buluğ ve Sonrası.....	91
Anne Bakımı	92
Aile Yapısında Hizmetçi Unsuru.....	92
Kadının Çalışması	93
Anaokulu.....	97
Bir Anarşistin İtirafı.....	100
Ailenin Terbiye Hakkı.....	102
Bir Rapor.....	102
Çocuk Terbiyesi ve Aile	104
7. MADDE: TEMEL EĞİTİM	113
Temel Eğitim	114
Temel Eğitim Müfredatı	115
Temel Eğitimde Meslekî Formasyon.....	116
Temel Eğitimin Zamanı.....	119
Temel Eğitimden Kimler Sorumludur?.....	120
Oyun	121
Oyunun Terbiyevî Yönü	122
Faydalı Oyunlar	123
Oyalayıcı Oyunlar.....	124
Zararlı Oyunlar	124
8. MADDE: YARDIMDA ÖNCELİK	125
9. MADDE: İHMAL, İSTİSMAR VE GADDARLIĞA KARŞI KORUNMA	129
İhmal	130
İstismar	130
Merhametsizlik.....	132
Tedib	133
Çocuğun Ticaret Metaı Yapılması.....	139
Çocuğun İstihdamı (Çalıştırılması)	140
Çocuğu Kimler İşe Verebilir?.....	144
Ganimetten Hak Verilmez.....	145

İçindekiler

10. MADDE:TEFRİKACI TERBİYEDEN KORUMA	147
Kölelerden Yükselenler	149
Kölelikten Krallığa.....	154
Osmanlı Sadrazamları	155
ÇOCUK HİMAYE MÜESSESELERİ	159
Nazariyat: Teşriat ve Kitaplar	159
Tatbikat: Vakıflar	161
Yaşayan Vakıflar	164
Konya Mahalle Sandıkları	165
Modern Müesseseler	166
İSLÂM'A GÖRE ÇOCUĞUN HAKLARI.....	175
Temhid	175
NETİCE.....	195
DOĞU BATI MUKAYESESİ	201
Çocuk Haklarının Kabulünde Rol Oynayan Faktörler	201
MÜRACAAT KİTAPLARI.....	207
DİPNOTLAR.....	215

ÖNSÖZ

Çocuk hukukunun, Türkiye efkâr-ı umumiyesinde yeterince kavranmadığı kanaatindeyim. Bu düşüncemi te'yid eden bir hatırayı burada kaydetmek isterim. Elinizdeki şu kitabın hazırlanması esnasında, bir meslektaşım meseleye muttali olunca: "İslâm hukukunun tatbikatı mı var ki, böyle bir konu işlensin, zahmet çekilsin." demişti.

Bu düşünce ferdî bir görüş olmaktan ziyade ciddi bir kesimin meseleye bakışını temsil ediyordu. Bu kesime göre "çocuk hakları" deyince hemen akla gelen devleti ve mahkemeleri ilgilendiren şeyler olmalıydı. Aslında ben de hukukçu falan değildim. İşin başında meselenin ne teferruatını ne de yeterince müfredatını biliyordum. Ama bu durum konu üzerinde araştırma yapmama mani değildi.

– Yapılacak çalışma ilmî plandadır! diye cevapladım.

Çalışma ilerledikçe, çocukla ilgili meselelerin öncelikle de çocuğun sahip olduğu hakların devlet ve mahkemelerden önce fertleri, anne babayı ilgilendiren şeyler olduğunu görüyordum.

Çalışma bitince hayretim daha da arttı. Çünkü:

Çocuğun hemen bütün haklarının fertlerle ilgili olduğunu, hususen anne babanın sorumluluğunda olduğunu görmüş-tüm.

Yani çocuk haklarının neredeyse tamamı, mümin anne babaları ilgilendiren, onların uygulamaları gereken ve de uygula-yabilecekleri Kur'ânî ve nebevî emirlerdi.

Devletin vazifesi ise, ailenin olmadığı veya olduğu halde çocuğa karşı olan vazifelerini yapamayacağı durumlarda dev-reye giriyordu.

Önce bu haklar nelerdi:

İslâm'a göre çocuğun hakları, onun hayata hazırlanması için gerekli olan her şeydi ve bunların gerçekleşmesi ailenin sorumluluğunda idi: Okuma yazma, hesap, dil, din, ahlâk, âdab, meslek, hatta atıcılık gibi bir kısım bilgi ve alışkanlık-lar.

Her şeyi devlet babadan bekleme bataklığına düşüp, so-rumluluktan, vicdâni muhasebeden kurtulma illetine düşmüş kimseler için bu, ilk nazarda anlaşılmaz olabilir, garip gele-bilirdi. Ama üzerinde düşünülünce, İslâm'ın cihanşümullüğü, yüceliği bir kere daha kendini gösteriyordu:

İslâm, daima insanlara hususen iman edenlere hitab edi-yordu, hiçbir meselede doğrudan devleti veya herhangi bir müesseseyi muhatap edip, emir ve teklifte bulunmuyordu. Çünkü devlet de, başkaca müesseseler de insanla, fertlerle kaimdi ve müminler her zaman kendi devletlerinin idaresi al-tında yaşamayabilirlerdi.

Ve mesela İslâmiyet, müminlerin çocuklarının terbiyesini Müslüman devlete vermiş olsaydı, dünyanın her tarafında

Müslüman olmayan devletlerin idaresi altında yaşamakta olan Müslümanların çocuklarının dinî terbiyeleri ne olacaktır? Sözelimi bugün Almanya'da yaşayan üç milyona yakın Müslüman Türkler, çocuklarını Hıristiyanlaşmaya mı terk edeceklerdi?

İşte dinimiz İslâm, bu noktada çocukların dünyevî ve uhrevî kurtuluşlarından doğrudan anne ve babayı sorumlu tutmakla büyüklüğünü göstermiş, insanın karşılaşabileceği bütün şartlarda kendini yaşanabilir kılmıştır.

Bugün çocuklarımızla ilgili olarak yakındığımız bütün kötülüklerin temelinde ailevi ihmal yok mudur:

Sigara ve içki alışkanlıkları, uyuşturucu ibtilası, çocukların işlediği cinayetler, hırsızlıklar, dilenmeler, okuldan kaçmalar, evden kaçmalar, sokağa düşmeler vs. hepsi de ailenin ilgisizliğinin sonuçlarıdır. Devlet sorumluları da sık sık ailelere seslenerek "Çocuklarınıza sahip çıkın!" diyorlar. Yönetmelikler çok sıkı okul-aile işbirliğini talep eder.

Aslında çocuğun hayata hazırlanmasının, öncelikle bir aile meselesi olması, kadim zamandan beri insanlığın ortak değeridir. Bunun en güzel uygulayıcısı da tarih boyunca Yahudiler olmuştur. 1947 yılına kadar asırlardan beri hiçbir zaman, hiçbir yerde devletleri olmamasına, üstelik her yerde, her vakit sürgün, tahkir ve katliama maruz kalmalarına rağmen sağlam ve oturmuş bir aile terbiyesi an'anesi sayesinde dinlerini daima canlı tutmuşlar, milliyetlerini korumuşlardır. Acaba, Yahudi milleti şimdilerde bizde olduğu gibi, çocuklarının terbiye işini hep devlete bırakmış olsaydı bugün, Yahudi diye bir milletin –bırakın varlığını– ismi yeryüzünde kalırmıydı?

Şunu belirtmekte fayda var:

Yeni yetişen nesillerin terbiye işini aile değil, devlet vazifesi olarak ortaya atma vak'ası, modern zamanlarda zuhur eden ideolojik sistemlerin, diğer bir tabirle sosyalistlerin, komünistlerin ve hatta faşistlerin işidir. Nitekim tamamen beşerî düşüncelere uygun yeni bir insan yaratmak, homo-sapiens'i öldürüp, homo-sovieticus'u yaratmak iddiası komünist ideallerden biriydi. Dahası komünistler bu hedefe ulaşmada en büyük engeli aile müessesesinde görerek, bu müesseseyi "köleliğin ilk şekli", "çöpe atılması gereken burjuva işi tarihî tortulardan biri" gibi ithamlarla, ona karşı pek ciddî saldırılarda bulunmuşlardı. Yeri gelince görüleceği üzere, ilk gözü kara uygulayıcıların, bu işin çıkmaz sokak olduğunu anlayarak otuzlu yılların ikinci yarısında tekrar aileye rücu etmelerine, yetiştirdikleri(!) homo-sovieticus'un komünist rejimin sonunu hazırlamış olmasına rağmen, yeni insanlarla yeni cemiyet mühendisliği heveskarlarına, hâlâ dünyanın her tarafında rastlanabilmekte, devlet eliyle insanlar belli bir kalıba sokulma terbiyesine tâbi tutulmaya çalışıldığına rastlanmaktadır.¹ Bu uğurda kan bile dökülmektedir.

Bugün İslâm dünyasında, hususen memleketimizde, asırlardan beri içine düştüğümüz müşevveşiyetin sonucu mudur, bu nevî propagandaların sonucu mudur, yoksa her ikisinin de tesiriyle midir, çocuklarımızın terbiyesi, yetiştirilmesi meselesinde bir kargaşa ve sorumsuzluk yaşanmaktadır. En hassasımız, çocuğun maddî ihtiyaçlarını temin edip "iyi" bir okula kaydettirmekle atalık vazifesini yerine getirmenin rahatlığına kavuşur. Halbuki bu bir başlangıçtır. Onun İslâmî idealler çerçevesinde yetişmesi için daha yapacağı çok şey vardır.

Ortaya çıkan kötülükleri, başarısızlıkları devlete yıkıvermek de kolayımıza geliyor. Böylesi bir günah keçisi bulunca vicdânen de rahatlıyoruz.

Kur'ân-ı Kerîm: "Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi yakıtı insan ve taşlar olan ateşten koruyun"² hitabıyla çocuklarının (dünyevî ve) uhrevî hüsrânlarının sorumluluğunu anne-babaya yüklerken, bizim de devlete yüklememiz büyük bir hata, kendi kendini boş bir aldatma değil de nedir? Vefatı 403 hicrî olan bir âlimden kaydedeceğimiz şu gelecek ibare, çocuk terbiyesinin tâ sahabeden beri, aile meselesi olarak anlaşılıp uygulandığını gösterir. Müellif Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibi râşid halifelerin, mescitlere devlet hazinesinden maaşlı imamlar tayin ettikleri halde mekteplere bu şekilde muallim tayin etmediğini belirttikten sonra, bunun sebebi üzerine şu yorumda bulunur: "Allah daha iyi bilir ya, herhalde onlar, muallim meselesini insanın şahsî işi görmüşlerdir. Zira, kişinin çocuğuna öğrettiği şey, kendisinin şahsî menfaatinedir. Binaenaleyh muallim meselesini, babalara bırakmışlardır. Öyle ki babalar bunu yapmaya güçlü iseler, onların yerine başkalarının bu vazifeyi yapmaları doğru değildir."³

Evet, dinimiz çocuklarımızın ebedî hüsrânından bizleri sorumlu kılarak üzerimize, dünyayı boynuzunda taşıyan sarı öküzünkinden binlerce kat daha fazla bir ağırlık yüklemektedir. Bunu hissedebilirsek çocuklarımızın iyi yetişmeleri için gerekli tedbirleri alırız.

Ve normal bir insan bu meselede başarılı olma imkânlarına sahiptir. Aksini düşünmek, Allah'ın bizi, gücümüzü aşan bir işte sorumlu tuttuğunu iddia etmek olur ki, bu caiz değildir.

Hülâsa, Allah'a karşı pek ciddi bir sorumluluğumuz olan

Haksız Değilim

Çocuklarımızın terbiyesini ciddi Şekilde ele almamız gerekmektedir. Yakın murakabenin baŐarıda payı büyüktür.

Bu maksatla evlerin, birer mektep gibi kullanılması en müessir yoldur. Aile halkı, ücretli hoca, kitap, dergi, CD, bant gibi her çeşit vasıtalar kullanılarak yetiştirilmelidir.

skdar, Ekim 2001

GİRİŞ

Bugün yurdumuzda ve hatta İslâm memleketlerinin tamamında, gerek içtimâî mesele ve müesseseler ve gerekse ilmî ve teknik keşifler, terakkîler söz konusu edildiğinde ilk akla gelen “Batı” olmakta ve bunlar, her seferinde “Batı”dan başlatılmaktadır. Sanki Batı dışında kalan milletler ve memleketler, tarihlerinde hiçbir ilme, hiçbir medenî müesseseye sahip değıllermiş, bunları Batı icad etmiş; Batı geliştirmiş de dünyanın geri kalan milletleri ve bu meyanda Müslümanlar, her seferinde bunları onlardan hazır olarak almıştır. Verilmek istenen intiba budur. Kendi tarihimiz, kendi ilmî buluşlarımız ve medenî müesseselerimiz adeta unutulmaya terk edilmiş durumda. Resmî kitaplarımızda bile, İslâm tarihine ayrılan bahisler, Etiler, Sümerler, Bizanslılar, Mısırlılar gibi bizimle ilgisi pek az olan milletlerin tarihine tahsis edilen bahislerin yanında çok az kalmaktadır. Tunus ve Cezayir gibi bizzat gördüğümüz memleketlerde de İslâm tarihinden çok, İslâm öncesi tarihe ehemmiyet verildiğini, yeni nesillerin İslâmî mefahirle değil, Romalıların, Kartacalıların yaptıkları ve bıraktıklarıyla iftihar etmeye zorlandıklarını gördük.

Bu durum, emperyalizme karşı mücadele verdiği zannında ve iddiasında olan pek çok gencimiz bilmemesine, farkında olmamasına rağmen içimizde oynanan usta ve sinsi oyunlardan biri ve hatta başlıcasıdır.

Esas konumuz şüphesiz bu değildir. Ancak İnsan Hakları Beyannamesi, köleliğin ilgası, feminizm ve kadın hakları, fikir ve din hürriyeti, tahsilde fırsat eşitliği gibi bir kısım beşerî meseleleri, içtimâî müesseseleri değerlendirirken, herhangi bir hataya düşmemek, yanlış hükümlere meydan vermemek için bu hususun ve bu hususu kavramada yardımcı olacak birkaç noktanın önceden iyi bilinmesi lâzımdır. Aksi takdirde, bu meselelerin mevzubahis edilmesi, kendi değerlerimizi aşağılama, gençliğimize aşağılık duygusu verme, kendi tarihinden, kültüründen ve her çeşit manevî değerlerden kopma vesilesi olmaktadır.

Burada tahliline gireceğimiz, “Çocuk Hakları Beyannamesi” için de bu söylenenler geçerli olduğundan, asıl mevzumuza geçmeden önce, aşağıda gelecek açıklamayı zaruri gördük. Bu açıklama, tahlilde takip ettiğimiz mukayeseli tarzdaki gayemizin de anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. Batı’yı, beşerî meselelerdeki yenilikleri ve terakkîleri sebebiyle değerlendirirken en ziyade dikkat etmek gereken bir husus şudur: Bu mesele (veya müessese) “Batı kültür tarihi”ne göre mi, “İslâmî kültür tarihi”ne göre mi yoksa “Beşer kültür tarihi”ne göre mi değerlendirilmektedir? Batılı, değerlendirmelerini daima kendine göre yapmaktadır. Binaenaleyh bir mesele için “yeni”, “enteresan”, “ulaşılacak yeni bir merhale” hükmü, onun açısından doğrudur. Kadın hakları meselesi, fikir ve vicdan hürriyeti meselesi gibi pek çok meselelerde durumun aynı olduğunu, İslâm’ı ve Batı’yı bilen ve mukayese yapma imkânı bulan herkes teslim eder. Mesela, Batı, tarihi kendi

açısından yaparak cehâlet, karanlık, taassup ve yobazlığın hâkim olduğu bir “Ortaçağ” kabul eder. Halbuki aynı asırlar İslâm medeniyetinin şaşaalı bir şekilde insanlara ilim, sulh ve beşerî müesseseler sunarak parladığı bir devreye rastlar.

Burada hatırlatmamız gereken mühim bir misal köleliğin ilgasıdır. Batı, menfaati iktizâsınca, fethettiği yerlerin ve bilhassa Afrika'nın yerli halklarını köleleştirir, pazarlara sürer. Makine icâd edilip, iş gücü daha ucuza elde edilince köleler ekonomik bir yük olmaya başlar. Batılı bu sefer tutar, büyük bir şaşaa ile, köleliği ilga eder ve döner beşeriyetin başına insanıyetperver kesilir. O kadar ki Müslümanları, kölelik müessesesine yer vermekle kınamaya kalkar ve mükemmel bir pişkinlikle, bundan hiçbir sıkıntı da duymaz. Buna inanarak, İslâmiyet hakkında yanlış hükümler sahibi olan insanlarımız az değildir.

2. Bilmemiz gereken ikinci mühim husus şudur: Hemen hemen bütün içtimâî meselelerde Batı'nın bir geçmişteki görüşü, bir de bugünkü görüşleri vardır. Bu farklı görüşlerin ortaya çıkmasında bilhassa iki mühim âmil rol oynamıştır: 1- Batı menfaatperesttir, bu sebeple hükümlerinde objektif olmaktan çok sübjektif olmuştur; akıldan ziyade hisse dayanmıştır. Neticede menfaatinin icabına uygun hükümler vermekten, ideolojik sâiki ağır basan “ilmî nazariyeler” bile ileri sürmekten çekinmemiştir. 2- Bugünün Batısı araştırmacıdır. Eski taassubu kırmıştır, tamamen terk etme yolundadır, ama şimdilik değil. Binaenaleyh hükümlerinde doğruyu bulma çabasındadır.

Bu iki sebeple, Batı'nın birbirine zıt olarak verdiği hükümlerden birkaç örnek verebiliriz:

Kilise, 1215 yılında Papa 3. Innocent diliyle, başta peygamberimiz Hz. Muhammed'i (aleyhisselâm) ve İslâmiyet'i (hâşâ) deccal ve deccâliyet olarak ilan ederken,⁴ İkinci Vatikan

Konsili, 1965 yılında, İslâmiyet'in din olduğunu kabul etmiş ve şöyle demiştir:

“Kilise, Müslümanlara da takdirle bakar. Onlar Vâhid, Hayy, Kayyûm, Rahman, Kadir, yeri göğü yaratan, insanlara hitâbeden bir Allah'a taparlar. Tenhada yalnız bile olsalar, tıpkı Hz. İbrahim'in itaat etmesi gibi -ki, İslâmî inanç Hz. İbrahim'i peygamber kabul eder- bütün samimiyetleriyle Allah'ın emirlerine itaat etmeye gayret ederler... Allah'ın, yeniden diriltilmiş olan insanlara amellerinin karşılığını vereceği Hesap Günü'ne de inanırlar.”⁵

İdeolojik maksatlı ilmî nazariye meselesi bu misalden daha enteresandır. Bilhassa içtimâî ve beşerî meselelerde, kendi menfaat ve ideolojilerine uygun gelen “ilmî nazariyeler”(!) ileri sürüp, menfaatleri ve ideolojileri değiştikçe, bu nazariyeleri de değiştirmişlerdir. Bunlardan biri Fransız içtimâiyatçılarından Lèvy Bruhl tarafından ileri sürülmüştür. Bu nazariyeye göre, “yerli”de mücerred mefhumları düşünme ve tefekkür kabiliyeti yoktur. Onlarda medenîlerdeki mantıktan tamamen farklı bir mantık ve düşünce sistemi vardır. Bu farklılık, yaratılıştan gelmektedir, hiçbir surette tashihi, telafisi mümkün değildir.⁶ Bu nazariyenin maksadı, bizzat Batılıların itirafıyla tamamen ideolojiktir.⁷ Hedef de sömürgecilerin fethettikleri memleketlerde rastladıkları yerli halkları sömürme yolunda, toptan imhaya varıncaya kadar istedikleri muameleyi yapma faaliyetlerinde efkâr-ı umumiyenin ve bilhassa münevver kitlenin desteğini kazanmaktadır. Böylece sömürgeci asker kesim, Batılı dışındaki insanların her muameleye layık iki ayaklı insan görünümündeki mahlûklar oldukları hususunda ileri sürdükleri propagandaya ilmî(!) bir dayanak bulmuş oluyordu.

Amerika'nın keşfinden sonra, İspanyolları Antil Adaları'ndaki

yerlilerde ruh olup olmadığını araştırmak masadıyla çeşitli heyetler teşkil edip oraya göndermeye⁸ sevk eden sömürgeci zihniyet ile, bu nazariyeyi ortaya atan ilmî zihniyet arasında ayniyete yakın benzerlik bulunduğu aşikardır. Bu düşüncenin halk efkârı seviyesine kadar inebilmesi için başka faaliyetlere ihtiyaç vardı; o da ihmal edilmedi. Bu gayeyi, halkın merakla, kapışarak okudukları, icabında birbirlerine heyecanla anlattıkları, o devir insanlarınca pek rağbette olan seyyahların, bazı müşahitlerin ve bilhassa “Batı’nın siyasî öncüleri durumunda olan misyonerlerin”⁹ Batılı okuyucunun hayretini ve merakını tahrik edecek farfaralı hatıraları, eksantrik hikayeleri gerçekleştirdi. Bu sahada, gerçekten garip hikayelerle dolu yeni bir edebiyat vücûda getirildi. Birçok hikayeler arasında genç yaşta ailesinden ayrılıp (hatta 3 yaşında alınanlara da rastlıyoruz) Avrupa’daki okullarda İngilizce, Fransızca ve İspanyolca’yı gayet güzel konuşacak derecede yetiştirilmelerine, yıllarca Paris, Londra gibi büyük şehirlerde kalmalarına rağmen, eski yurtlarına geri getirildiklerinde derhal dağlara, ormanlara kaçarak “değişmeyen, medenîleşmesi mümkün olmayan fitratlarının icâbı” (!) tekrar vahşî hayata dönerek, tamamen ayrı olan tabiatlarının, her şeye rağmen değişmeyeceğini gösteren yerlilerin hikayeleri de yer almaktadır.¹⁰

Bugün Batı’nın Toynbee,¹¹ Lèvi Strauss¹² gibi, daha muahhar sayılan birçok alimleri, yukarıda belirtmeye çalıştığımız fikri reddederler. Hatta Lèvi Strauss, daha da ileri giderek: “Asıl vahşî, herkesten önce, vahşete inanan kimsedir.” der.¹³

3. Batılıyı anlamada bilmemiz gereken üçüncü mühim nokta, onun kibri, gururu, kendini beğenmişliğidir. Ona göre, Batı medeniyeti, insanlığın koyduğu ve koyabileceği en üstün, en son medeniyettir. Batılı, bu medeniyetin sahibi olarak

üstün insandır. Kendi dışındakiler medenî değeri olmayan barbar, vahşî kimselerdir. Batılının vazifesi onlara ne pahasına olursa olsun, kendi medeniyetini götürmektir vs. Birinci Cihan Harbi'ne kadar, bütün Batılılar bu düşüncede idi. İlk defa Oswald Spengler "Batı'nın Çöküşü" adlı eserinde bu düşüncenin yanlışlığını, Batı medeniyetinin yıkılmaya yüz tuttuğunu göstermeye çalıştı. Bütün Batı dillerinde hâlâ basılıp okunan eser, Batılılara bir hayli müessir oldu ise de, onlar kibirlerinden fazla bir şey kaybetmediler.

Her millet, kendi medeniyetini, kendi değerlerini ve kendi medeniyetdaşlarını üstün görmüş, dışında kalanlara küçümser bir nazarla bakmışsa da bu ayırım, Batılınıniki kadar kıyasıya olmamıştır. Araplardaki acem (Arapçayı konuşmayı bilmeyen), Türklerdeki gâvur, eski Lâtinlerdeki barbar kelimesi bu ayırımı ifade eder. Batı'nın "yerli" (indigène) kelimesine verdiği mânânın dehşetini, insanlığa getirdiği felâketin vüs'atini anlamak için, bu günkü Amerika kıtasını, oradaki yerli halkların, hususen tükenme noktasına getirilen Kızılderililerin başına gelenleri düşünmek kâfi ise de okuyucuyu tam ikna için, bizzat bir Batılı mütefekkirin itirafını da kaydedeceğiz. Meşhur İngiliz mütefekkir- tarihçi A. Toynbee bir eserinde aynen şunları söyler:

Biz Batılılar, insanları "yerliler" olarak vasıflandırdık mı, onları zımnen beşerî değerlerden tecrîd ederiz. Biz onları, kendileriyle karşılaştığımız diyarları talan edip kirleten vahşî hayvanlar yerine koyuyoruz. Onlara, bizdeki aynı duyguları taşıyan insanlar olarak değil, keşfettiğimiz yerlerde rastladığımız mahallî bitki ve hayvan türlerinin bir parçası olarak bakıyoruz. Biz onları "yerliler" olarak düşündükçe, onları tamamen imhâ etme veya günümüzde daha geçerli görüldüğü üzere, onları ehîlleştirme hakkına sahip olduğumuza hükmediyor ve

masumâne (belki de tamamen haksız olmaksızın) ırkı ıslâh ettiğimize inanıyoruz... Ancak hiçbir zaman onları anlama zahmetine katlanmıyoruz.¹⁴

Toynbee, bir başka eserinde “yerli” kavimleri imha işinde, İngiliz asıllı sömürgecilerin, diğerlerinden daha şiddetli ve amansız davrandıklarını, böylece beşeriyete “ırk ayrımı” problemini getirdiklerini, faraza, 18. asırda Kuzey Amerika ve Hindistan’da İngilizlerin yerine Fransızlar galebe etselerdi, neticenin bu kadar vahim olmayacağını söyler.¹⁵

Bu çeşit itiraflar şüphesiz sadece Toynbee’ye has bir hakikatşinaslık değildir. Batılı efendinin, Batılı olmayan yerlileri insandan ziyade “ruhsuz hayvanlar”,¹⁶ “iş yapan makineler veya zevkini tatmine yarayan aletler”¹⁷ yerine tuttuğu pek çok müelliflerce ifade edilmiştir. Batılı iş adamlarını en usta yerli işçinin ücretini, en acemi beyaz işçinin ücretine nazaran en az 4-5 misli daha az ödemeye¹⁸ sevk eden düşünce bu telakkinin neticesidir.

Kendi dışındaki insanlar hakkında böyle korkunç telakki-lerden sonra Batı’da, ırk ve din ayırımına yer vermeyen, her renk ve düşüncedeki insanlara ve bunların çocuklarına eşit haklardan bahseden -şimdilik kâğıt üzerinde de olsa- beynelmilel mahiyetteki bir beyanname Batılılar açısından gerçekten değerlidir, enteresandır. Bizim de aynı nazarla bakmamız, kendi tarihimizi bilmemek veya inkâr etmek gibi bir mânâ ifade eder. 10. maddenin tahlilinde vâzıh bir şekilde görüleceği üzere, İslâm dünyası “yerli-efendi”, “siyah- beyaz” diye Batı mânâsında bir ayrımı hiç bilmez.

Burada hemen ilave edelim ki Batılının bu ayrımı, yerlinin “ihtidâsı”, yani Hıristiyan olmasıyla sona ermemiştir. Birçok durumlarda ölüm veya Hıristiyanlıktan birini seçme durumuyla

başbaşa bırakılarak zorla Hıristiyan edilen yerliler, yine de din-
daş muamelesi görmemiş, ibâdet sırasında kiliseye alınma-
mış, her şeye rağmen köpekten de aşağı tutulmaya devam
edilmiştir. Bizzat Batılı müellifler Afrika'da, Amerika'da yani
Batılının hakimiyet kurduğu her yerde, sadece lokanta, eğlen-
ce ve dinlenme yerleri değil, ibadet yerlerinin, "kiliseler" in bile
onlara kapatılarak: "Buraya köpek ve yerli giremez" ihtarını ih-
tiva eden levhalar asıldığını belirtirler.¹⁹

4. Batılıyı anlamada diğer mühim bir nokta, onların beşerî
ve içtimâî meselelerdeki görüşlerinde daima, kötü olduğuna
inandığı "eski"ye aksülamel ve reaksiyon yattığı hususudur.
Gerçekten Batı, tarih boyunca pek çok meselede hep ifrat ve
aşırı fikirleri tercih ve müdafaa etmiştir. Onları modern zaman-
larda kabul etmek mümkün olmadığı için, şiddetli bir reaksi-
yon havası ile reddetme durumunda kalmıştır. Bu durum onu,
intikamcı bir hâlet-i ruhiyeye ittiği için, eski ifratı reddedip yeni
bir şekil ararken vasattan ziyade tefriti, öncekinin tam zıddını
tercihe sevk etmiştir.

Bu onu bir meselenin en makul çözüm yolunu bulmada
bocalamaya, zaman kaybına itmiş, öte yandan içtimâî hayatta
da ortaya çıkan zıt görüşlerle cemiyetin çeşitli meselelerinde
fikrî anarşiye sebep olmuştur.

Mesela, daha 1858'lerde bir feylesofu (Proudhon) diliyle
kadını, erkeğin üçte birine bile denk olmayan aşağı mahluk²⁰
ilan edecek kadar aşağılar, horlar; söz, mülkiyet, boşanma,
seçme ve seçilme haklarından mahrum ederken -587'ler-
de kadında ruh var mı, yok mu münakaşasını halletmek için
Fransa'da toplanan dinî konsül, çok eski bir hadise sayılabilir-
şimdi kadının da insan, onun da tabî ve medenî haklarda er-
kekle eşit olduğu İslâmî prensibini benimsemekle yetinmeyip,

kadını kadınlık hüviyetinden çıkararak erkekleştirmenin ötesinde müfritâne aşırılıklara, putlaştırmalara gitmiştir.

Mekteplerinde hususî “dayakçı”lar tutacak, bir kısım müelliflerce mektepler “dayak şakırtıları, çocuk inlemeleri” gelen bir “dayakhane” olarak tasvir edilecek kadar terbiyede dayağa yer veren Batı,²¹ bugün, dayağın terbiyeden külliye kaldırılması fantezisini benimsemiştir.

Yine bu cümleden olarak, tarih boyunca cinsî meselelerden bahsetmeyi günah ve ayıp sayarak insanların cinsî hayatıyla ilgili bilgileri tedris şöyle dursun kitaplara bile almazken²² şimdi bu ayıbı kaldırmakla kalmamış, cinsî hayatın en mahrem taraflarını bile filmlerle canlı sahnelerle öğretmeye kalkma ke-pazeliğine tevessül etmiştir.

Aşırı fikirler elbette herkesçe benimsenemez. Bu da fikrî ve amelî anarşinin kaynağını teşkil eder. Nitekim bir Batılı terbiyeci, “Bir çocuk, daha başlangıçta annesini ve babasını, erkek ve kız kardeşlerini elbisesiz olarak, her zaman bu tabîî şekilleriyle görebilmelidir.”²³ derken, bir diğer Batılı terbiyeci de bu davranışı reddeder ve “teşhir hastalığının delili” olarak vasıflandırır.²⁴

Anne ve babaları çocuk terbiyesinde nasıl davranacakları hususunda “şaşkına çevirecek kadar”²⁵ piyasaya her gün yeni ve birbirine zıt nazariyeler sürülüşünü, yeni cereyanların çoğunun “eskinin ters yüz edilmesinden başka bir şey olmayıp, üstelik ayıplarını da eskiye hücumla ört bas etmeye kalkmalarından”²⁶ ileri geldiğini söyleyebiliriz.

Burada şunu hemen belirtelim ki, Batılı, çoğu kere kendi kusurunu ört bas etmek için kendine en mühim rakip gördüğü İslâm’a bir kısım muğalatalarla hücum etme yolunu tercih etmektedir. Çoğu kere dinini bilmeyen kendi aydınlarımız,

Batılıların kendi geçmişlerine, kendi dinlerine olan tenkitlerini kendi geçmişimize, kendi dinimize tenkit ve saldırı şeklinde tercüme etmektedirler ki, gerçekten gülünç bir durum ortaya çıkmakta, büyük bir haksızlık ve şenî bir cinayet işlenmektedir. Öyle ise, bilhassa terbiyevî ve ahlâkî olmak üzere her çeşit içtimâî meselelerde yeni nazariye ve görüşleri teyakkuza, tenenni ile karşılamalı, Batı'nın eskiye veya İslâm'a tevcih ettiği tenkitleri aynen benimmeden önce iyi bir tedkikten geçirmeliyiz.

Bu kısa açıklamalardan sonra şunu da belirtmek isteriz ki, meselelerin açıklanmasında yer yer mukayeseler yaptık. Bundan gayemiz, Batı'yı kötölemek, İslâm'ı övmek değildir. Bizce kötölemek aleyhte, övmek de lehte ifrat etmektir, haksızlığa düşmektir. İslâm'ın, mübalağalı vasıflarla övülmeye ihtiyacı yoktur, bize düşen beşerî perde ve engelleri önünden kaldırmak, temizlemektir. Bu ise gerçeklerin olduğu gibi söylenmesini, gösterilmesini gerektirmektedir.

Batılı çoğu kere, İslâm'ın lehinde, onun hakikatlerini açıklayıcı mahiyetteki ifadeleri "apologétique" (yani methedici, övücü) olarak tavsif ederek, küçümsemek ister. Hele kendine yöneltilen tenkitlerden hiç hoşlanmaz. Aynı espriyle hareket edecek yerli taklitçileri de çıkabilir. Şu kadarını söylemeliyiz: Biz sadece hakkın hatırını düşündük, elimizden geldiği, imkânlarımızın el verdiği nispette gerçekleri ortaya koymaya çalıştık. Söylenenlerin kaynaklarını gösterdik. Hükmü okuyucular verecektir.

BİRİNCİ KISIM
ÇOCUK HAKLARI
BEYANNAMESİ

ÇOCUK HAKLARI BEYANNAMESİ

Tarihçe

Çocuk haklarıyla ilgili meselelerin müstakilen ele alınması, Batı medeniyeti için, tarihi çok eski olmayan yeni bir hadisedir.

Bugünkü Batı'nın menşeyini teşkil eden eski Yunanistan ve Roma'da çocukla ilgili himâyekâr kanunlara rastlanmaz. Eski Yunanistan'da çocuk devletindir. Onun üzerinde babanın sınırlı bir mülkiyet hakkı vardır. Rüşdüne erdiği vakit velayet hakkı kalır. Roma'da ise bunun aksine devlet, aile hâkimiyetine müdahale etmiyor ve hatta aile üzerindeki babanın hâkimiyeti karşısında aciz kalıyordu. Babanın çocuk üzerindeki hakkı hudutsuzdu. Aile babası, çocukları üzerinde hem aile hâkimi hem de resmî memur yetkisini haizdi. Bu yetkilerine binaen, ailenin babası çocuğu terk edebilir, satabilir, bir uzvunu kesebilir ve hatta çocuğunu öldürebilirdi. Çocuk üzerinde kullandığı bu yetkilerden dolayı sorumluluğu yalnız kendi vicdanına ve tanrısına karşı idi.

Germenlerde de çocuk, aile reisinin hâkimiyeti altındadır. Onun çocuk üzerindeki hâkimiyeti çocuğun "kabîle"ye kabulü

ile başlar ve bu andan itibaren çocuk hak ehliyetine sahip olur. Bu kabülden öncesine kadar (sippo'ya kabul edilene kadar) çocuk terk edilebilir; öldürülebilirdi.²⁷

Birçok ilim dalında olduğu gibi, hukuk sahasında da çocuğun müstakil bir varlık olarak ele alınıp hukukunun tetkik mevzu edilmesi yani “çocuk hukuku” ile “çocuğu himayeye matuf müesseseler”in ileri sürülmesi, Batı milletlerinin hukuk sistemlerinde çok yenidir.²⁸ Bu meseleyle ilgili fikirlerin doğup yayılmasında, bilhassa Rousseau, Kant ve Lock ve diğerleri tarafından temsil edilen tabii hukuk anlayışının ve Fransız İhtilâli'nin büyük tesirleri olmuştur. Bu cümleden olarak Voltaire'in isminden ve onun tesirinden ayrıca bahsedilebilir. Voltaire, İkinci Henri'nin, gebeliklerini gizleyen kadınlar hakkında verdiği cezadan bahisle: “Gebeliğe değil, çocuğu öldürene ceza verilmelidir.” der. Bu düşünüş, o zamanın feylesoflarına bir tetkik mevzuu olur ve herkes, Voltaire'in fikirleri etrafında birleşir. Nihayet 1791 kanunuyla ilk defa olarak görülen “gerek meşrûbât ve gerek cebir ve sair suretlerle bir kadının çocuğunu düşürtenler hakkında yirmi sene zincirbend” cezasının verilmesi kanunlaşır ki, bu, o asır feylesoflarının Fransız inkılâpçılara telkin ettikleri fikrin kanunlaşmış bir ifadesidir.²⁹

Yine Fransa'da 9 Ağustos 1793 tarihli bir başka kanunla da babanın çocuk üzerindeki otoritesi sınırlanıyor, babanın çocuğu karşısında sahip veya alacaklı durumunda değil, sadece bir kısım vazifeleri olan borçlu durumunda olduğu “müfritâne”³⁰ ifade ediliyordu.

Bu ilk gelişmelerden sonra, çocukla ilgili himaye kanunları, çocuk üzerine araştırmalar, koruma müesseseleri yavaş yavaş ele alınmaya başlar ki, ileriki bahislerde yeri geldikçe mühimlerine temas edeceğiz.

Batı dünyasında çocukları himayeye matuf ilk müesseseler Amerika Birleşik Devletleri'nde görülür. Burada muhtaç çocukların korunması, Kraliçe Elizabeth kanunlarını örnek tutan İngiliz göçmenleriyle başlamıştır. Bu göçmenler, kimsesiz çocuklara kâfi gıda temini maksadıyla her yerleştikleri yerde aşevleri kurmuşlardı. İstiklâl ve Kuzey-Güney Savaşları yüzünden on binlerce çocuk ana-babasız kaldığı için Amerikalılar meselenin önemini erken kavramış ve onu bir kısım müesseseler kurarak, süratle halletme yoluna gitmiştir. Böylece ortaya çıkan müesseselerin 1850 yıllarında 116'ya ulaştığını görüyoruz.³¹

Buradan Avrupa kıtasına atlayan koruma müesseseleri kurma fikri, 1826'da ilk defa Prusya'da eserini vermiştir.³² İngiltere'de 1854 yılında çıkarılan bir kanun, ıslah müesseseleri kurmayı tavsiye ederken, 1855'te çıkarılan bir kanun da hâkimlere, suçlu çocukları, hapisneden ziyade hususî müesseselere göndermeye selâhiyet tanıyordu.³³ Derken 1866 yılında Dr. Barnardo 17 serseri çocuğu barındıran ilk ıslahevini İngiltere'de açar.³⁴

Çocukları himaye ile ilgili düşünceler, 1899'da Amerika'da ilk çocuk mahkemelerinin kurulmalarına yol açtı. Amerika'dan sonra Avrupa'ya atlayan bu fikir -ileride biraz daha açıklayacağımız üzere- İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya gibi devletlerde bu mahkemelerin kurulup hızla gelişmesine sebep oldu.

1919'da Washington'da toplanan milletlerarası "İş Konferansı", çocukların çalıştırılma meselelerini belli prensiplere bağladı.³⁵

Sonraki yıllarda küçüklerin çalıştırılması sahasına taşan bu mesele, çocuk suçluluğunu önleme tedbirleri olarak telakki edilmeye başlanmış ve "herhangi bir şekilde yoldan çıkmış küçükler için sırf terbiyevî mâhiyette, her memleketin kendi teşkilâtına göre, tedbirler alınmasını" bütün dünya milletlerine

tavsiye etmeye Milletler Cemiyeti 1935 senesi 16. genel kongresinde karar vermiştir.³⁶

Birleşmiş Milletlerce 10 Aralık 1948 yılında ilan edilen İnsan Hakları Beyannamesi'nin bir kısım maddeleri, çocuk haklarına tahsis edilmiştir. Mesela 20. maddede çocuğun hususî bir himaye ve yardımdan istifade hakkı, 25. maddede evlilik içi veya dışından, bütün çocukların aynı içtimâî himayeden istifade hakları, 26. maddede de meccâni ve mecbûrî temel eğitim hakları teyid edilir.

Bu gelişmelerden sonra, bilhassa İkinci Dünya Harbi'ni müteakip delikanlılık çağındaki gençler arasında cinayetlerin Batı âleminde, birdenbire süratli artış kaydetmesi, dünya efkâr-ı umûmiyesinin çocuklar ve gençler üzerine çekilmesine sebep olmuştur. Dünyanın her tarafında birçok müellifler, gençlerin problemleri ve onların hal yolları üzerine eğilmiş, eserler ortaya koymuş, tahlil, terkiib ve tekliflerde bulunmuştur. Bu çeşit çalışmaların meyvesi olarak, dünya efkâr-ı umûmiyesi bir "çocuk hakları" meselesini benimsemiştir.

Belirtmeye çalıştığımız bu şuurlanma, 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler genel kurulunu, Çocuk Hakları Beyannamesi adı altında bir vesikayı kabule sevk etmiştir.

Beyannamenin Metni

Dibace

Birleşmiş Milletler halklarının, insanın temel haklarına ve beşerî şahsiyeti haysiyet ve itibarına olan inancını, Teşkilât Esas Mukavelesinde yeniden ilan etmiş bulunduğunu ve içtimâî terakkiyi geliştirmek ve daha büyük hürriyet içerisinde, en iyi hayat şartlarını yerleştirmek hususundaki kararlılığını beyan etmiş olmasını nazar-ı itibara alarak;

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Beyannamesinde herkesin, orada zikredilmiş bulunan bütün hak ve hürriyetlerden hiçbir tefrik yapmaksızın ve bilhassa ırk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve başka çeşit fikirler, milliyet ve içtimâî menşe, servet, doğum veya bir başka durumdan gelen tefriklerden hiç birine ehemmiyet vermeksizin istifade edebileceğini ilan etmiş olmasını da nazar-ı itibara alarak,

Çocuğun, bedenî ve aklî kemâlden mahrum olması sebebiyle, hususî bir himayeye ve hususî ihtimamlara, bilhassa, doğumdan sonra olduğu gibi doğumdan önce de, münasip hukukî bir himayeye muhtaç olduğunu da nazar-ı itibara alarak,

Bu hususî himayenin zarureti, çocuk hakları üzerine 1924 Cenevre Beyannamesi'nde ilan edilmiş olduğunu ve ayrıca İnsan Hakları Beyannamesi ile diğer hususî müesseselerin ve kendilerini çocukların saadeti için çalışmaya hasretmiş beynelmilel teşkilâtların nizamnamelerinde de kabul edilmiş olduğunu nazar-ı itibara alarak,

İnsanlığın, çocuğa kendisinden daha iyi bir istikbâl hazırlamak zorunda olduğunu da nazar-ı itibara alarak, Meclis-i Umumî,

İşbu Çocuk Hakları Beyannamesini ilan eder. Maksat, onun mesud bir çocukluk yaşaması ve burada ilan edilmiş olan hak ve hürriyetlerden cemiyetin menfaatine olduğu gibi, kendi menfaatine olarak istifade etmesidir. Genel kurul, ebeveynleri, fert fert erkek ve kadınları, keza hususi teşkilatları, mahallî makamları ve millî hükümetleri bu hakları tanımaya ve bunların tatbikine riayet edilmesini tedricen tatbik konacak teşriî ve diğer tedbirler vasıtasıyla garanti etmek hususunda gayret göstermeye davet eder.

Benimsenmesi istenen esaslar şunlardır:

I. Madde (Esas): Çocuk işbu beyannamede ilân edilen bütün haklardan istifade etmelidir. Bu haklar, hiçbir istisna olmaksızın ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasî ve gayri siyasî düşüncelere, milliyet ve içtimâî menşee, servet ve doğuma veya herhangi bir başka duruma dayanan -ki bu, bizzat çocuğa veya ailesine tatbik edilmiş olsun- hiçbir imtiyaz ve tefrîk yapılmaksızın bütün çocuklara tanınmalıdır.

II. Madde: Çocuk, hususî bir himayeden istifade etmeli ve bedenî, aklî, ahlâkî, ruhî ve içtimâî planda hürriyet ve haysiyet şartları dâhilinde sıhhatli ve normal bir gelişmeye mazhar olabilmesi için kendisine kanunlar ve diğer vasıtalarla yeterli imkân ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu maksatla çıkarılacak kanunlarda, çocuğun âli menfaati her şeyin üstünde tutulmalıdır.

III. Madde: Çocuk, doğumundan itibaren bir isme ve milliyete sahip olma hakkına sahiptir.

IV. Madde: Çocuk, içtimâî (sosyal) güvenlikten istifade etmelidir. Sıhhatli bir şekilde büyüyebilmeli ve gelişebilmelidir; bu maksatla kendisine hususî bir yardım ve himaye temin edilmelidir. Aynı şekilde annesine de, bilhassa doğum öncesi ve sonrası olmak üzere aynı ehemmiyette yardımlar yapılmalıdır. Çocuğun yeterli gıda, mesken, dinlenme ve tıbbî tedavi hakları vardır.

V. Madde: Bedenî, zihnî ve içtimâî yönden zarara maruz kalan çocuğa durumunun veya içinde bulunduğu şartlarının gerektirdiği hususî tedavi, terbiye ve ihtimam gösterilmelidir.

VI. Madde: Çocuk, âhenktar inkişâfı için şefkat ve anlayışa muhtaçtır. O mümkün olduğu kadar, ebeveyninin himaye ve mesuliyeti altında büyümeli ve her halükârda tam bir sevgi atmosferi, maddî ve manevî emniyet havası içerisinde

bulunmalıdır. Küçük yaştaki çocuk, istisnâ şartlar haricinde annesinden ayrılmamalıdır. Cemiyet ve devlet sorumluları ailesiz çocuklara veya varlığını sürdürmek için yeterli imkânlarla sahip olmayanların çocuklarına hususi bir alâka göstermekle mükelleftirler. Çocukların bakımı için kalabalık ailelere devletin veya diğer müesseselerin maddî yardımlarda bulunmaları şâyan-ı tavsiyedir.

VII. Madde: Çocuk, en azından temel eğitim seviyesinde meccânî ve mecburî bir tahsile hak sahibidir. O, umumî kültürüne katkıda bulunan fırsat eşitliği şartları dahilinde, ona kendi kabiliyetlerini, şahsî muhakeme, ahlâkî ve içtimâî mesuliyetler duygusunu geliştirme imkânı tanıyan ve onun cemiyete faydalı bir uzuv olmasına imkân veren bir tahsil ve terbiyeden faydalanmalıdır.

Çocuğun terbiye ve tevcihinden mesul kimselerin rehberini, çocuğun âli menfaatleri teşkil etmelidir. Bu mesuliyet de evleviyetle ebeveynine terettüp eder.

Çocuk, terbiyevî hedeflere yönelmiş oyun ve dinlendirici faaliyetlere katılmanın bütün imkânlarına sahip olmalıdır. Cemiyet ve devlet, bu hakkı kullanmada çocuğa yardımcı olmalıdır.

VIII. Madde: Çocuk, bütün durumlarda, himaye ve yardıma ilk mazhar olanlar arasında yer almalıdır.

IX. Madde: Çocuk her çeşit ihmal, istismar ve gaddarlığa karşı korunmalıdır. Hangi şekilde olursa olsun, ticaret metâi yapılamaz. Çocuk, asgâri münasip bir yaşa ulaşmadan önce istihdam edilemez. Hiçbir durumda sıhhatine veya tahsiline zarar veren veya bedenî, fikrî veya ahlâkî gelişmesine engel olacak bir işe zorlanamaz ve böyle bir işte istihdâmına müsaade edilemez.

X. Madde: Çocuk, ırkî tefrike, dinî tefrike veya herhangi bir başka tefrike götüren davranışlara karşı korunmalıdır. O, tam bir anlayış, müsamaha, milletler arası dostluk, sulh ve cihanşümül kardeşlik havası içerisinde enerji ve kabiliyetlerini hemcinslerinin hizmetine adama, kendi arzusuna terettüp ettiği duygu ve düşünce içerisinde yetiştirilmelidir.³⁷

İKİNCİ KISIM
ÇOCUK HAKLARI
BEYANNAMESİNİN
İSLÂMÎ KAYNAKLARA GÖRE
TAHLİLİ

1. MADDE: EŞİTLİK

Çocuk işbu beyannamede ilan edilen bütün haklardan istifade etmelidir. Bu haklar hiçbir istisna olmaksızın ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasî ve gayri siyasî düşüncelere, milliyet veya içtimâî menşey, servet ve doğuma veya herhangi bir başka duruma dayanan -ki bu, bizzat çocuğa veya ailesine tatbik edilmiş olsun- hiçbir imtiyaz ve tefrik yapılmaksızın bütün çocuklara tanınmalıdır.

Burada kısaca, bütün çocuklara, tabî haklar mevzuunda eşit muamele edilmesi, çocuklara tanınan haklardan istifade etmelerinde herhangi bir tefrik ve imtiyaza yer verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu esasa göre, dünyanın neresinde olursa olsun bütün çocuklar aynı tabî haklara sahiptirler.

Tabî haklar mevzuundaki eşitliği İslâmiyet: “Ey insanlar,

sizi bir erkekle bir kadından yarattık, sizi sırf birbirinizi tanımanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük kabîlelere ayırdık. (Şunu bilin ki, kabîle, dil, renk, milliyet ayrılığı hiçbirinize üstünlük vesilesi değildir.) Şüphesiz ki Allah nezdinde en şerefliiniz takvaca en ileride olanınızdır.”³⁸ meâlindeki âyetle ifâde eder. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) mükerrer hadislerinde çok açık ifadelerle soy sop, kabîle, dil ve renge dayanan her çeşit tefrîki şiddetle yasaklar. Bunlardan bir tanesinde: “...Allah idinde en şerefliiniz takvâca en ileri olanınızdır. Arap’ın Arap olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arap olmayanın da Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili olana bir üstünlüğü yoktur, beyazın da siyah üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva iledir.”³⁹ der.

Gerek âyet-i kerîme ve gerekse hadis-i şerîflerin ifade ettiği hakikat şudur: İslâm nazarında insanlar, esas olarak, inançları açısından müslim, gayri müslim diye ikiye ayrılırlar. Müslim olanlar, dünyevî muamelede diline, rengine, kavmine, kabilesine, milletine, milliyetine vs. göre ayırım görmezler. Hepsî kanun önünde müsavidirler, kardeşler hükmümdedirler. Allah nazarında muteber üstünlük, insanlarca görülmesi mümkün olmayan takvaya ve niyete göredir. Dindarlık ve ahlâk yönüyle üstün olan kimse, siyah derili de olsa kırmızı derili de olsa fâsık kimseye, hususî muamelelerde tercih edilmelidir. Nitekim evlenecek kimselere yaptığı tavsiyeler arasında dindar ve velûd (doğurgan) olan kadını tavsiye ederken, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) yer verdiği teşbihler mevzumuzu da aydınlatıcı mahiyette olduğu için burada kayda değer. Şöyle buyurur: “...Dindar hanımla evlenin, dindar kulağı kesik siyahî bir kadın, öbüründen efdaldır.”

“...Alacağınız hanım velûd (doğurgan) olsun, velûd zenci, kısır hasnâdan (yani dilberden) daha hayırlıdır.”

Bir kimsenin gayrı müslim oluşu onun tabîî haklardan istifadesine mani değildir. Harbî olmayan kâfirin (zimmî, muvâdi veya müste'min) mal, can ve ırzı her çeşit tecavüzdten masun ve mahfuzdur.⁴⁰

Büyükler mevzuunda korunan hakların, çocuklar hakkında evleviyetle mahfuz olacağı, izah gerektirmeyen bir keyfiyettir. Yeri geldikçe belirteceğimiz üzere, harp sırasında, düşman tarafında harbe iştirak eden büyükleri istisnasız öldürmek emredilirken, çocukların öldürülmesi yasaklanarak, çocuklar lehine tefrik yapılmıştır.

Çocuk terbiyesi mevzunda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ısrar ettiği bir husus, çocuklar arasında eşit muamele yapılmasıdır. Çocuklara yapılacak farklı muamele, Onun (aleyhisselâm) lisanında "cevr" yani zulüm olarak ifade edilmiştir. Nitekim çocuklarından sadece birine bağışta bulunarak, bu bağış işine şahit kılmak üzere, kendisine müracaat eden Numan İbnu Beşir adında ashabdan birine, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şu cevapta bulunur: "Çocuklarının arasını eşit tut"... "Bunu geri al"... "Beni şahit kılma; ben cevre (zulme) şehâdette bulunmam"... "Bu doğru değil, ben ancak hakka şehâdet ederim."⁴¹ Ahmet İbnu Hanbel'den gelen bir rivayette, çocuğa kardeşleri ile eşit muamele yapması çocuğun babası üzerindeki haklarından biri olarak gösterilir: "Çocukların, senin üzerindeki haklarından biri, onlara eşit davranmandır."⁴²

Bu hadîslere dayanan alimler, çocukları arasında, bir ebeveynin "ihsan ve atıyyeden" tut, "öpücüğe varıncaya kadar,"⁴³ zahire akseden⁴⁴ her şeyde eşit davranmasının şart olduğu hükmüne varmışlardır.

Hz. Peygamber, çocukların hepsi tarafından aynı şekilde hürmet görmek isteyen babalara, çocukları arasında eşit

davranmayı tavsiye eder.⁴⁵ Bu tavsiye, çocuklara küçüklükte yapılacak âdilâne ve ayırma yer vermeyen davranışın, çocukların müstakbel şahsiyetlerine yön vereceğini ifâde eder ki, bunun misallerini 10. maddenin tahlilinde göreceğiz.

Bu misallerde, daha ziyade evlatlarına karşı ebeveynin davranışı söz konusu ise de, kanun önünde veya imam (lider) karşısında halk ve halk çocuklarının⁴⁶ durumu bundan farksızdır. Çünkü din, reнге, dile bakmaksızın “bütün müminleri kardeş” kabul eder.⁴⁷

Servet farkından gelen tefrik meselesine gelince: İslâm bu açıdan da ne büyükler ne de küçükler arasında bir tefrik yapmaz, ne fakire ne de zengine bir imtiyâz tanımaz. Hz. Peygamber (aleyhisselâm): “Veren el, alan elden üstündür.”⁴⁸ buyurmuş ise de, bundan maksat dilencililiği kınamak ve bir de fakirlere yardım etmeye teşviktir. Bir kısım hadislerde de “cennet ehlini daha ziyade fakirlerin teşkil edeceği”, “fakirlerin zenginlerden evvel cennete gireceği”, öyle ki “Muhacirlerden fakir olanların zenginlerden elli yıl önce cennete girecekleri”⁴⁹ beyan edilerek fakirler daha imtiyazlı gösterilir. Bu sonuncu hadislerden de maksat, eldeki zenginlik ve servet Allah’ın emir ve rızası doğrultusunda kullanılmadığı takdirde vebalinin büyük olacağını, bu şekilde kullanmanın da zor olduğunu ve binaenaleyh zenginlerin dikkatli olmalarını duyurmaktır. Aslında Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) koyduğu prensip şudur: “Cenab-ı Hakk, insanların ne suretlerine ne de mallarına bakar. Allah’ın bakıp ehemmiyet verdiği şey, insanların kalbidir, amelleridir.”⁵⁰ Şeriatinde fakir veya zengin arasında tefrik yaparak birine imtiyaz tanıyan hiçbir kanuna yer vermeyen Hz. Peygamber (aleyhisselâm), amme hizmeti yapan (mesela mualimler gibi) kimselerin hususi davranışlarında böyle bir tefrike

yer vermesini önlemek için, büyük tehditte bulunur: “Bu ümmetten üç çocuğun talimini üstüne alan bir muallim, bunların zengin ve fakirini yan yana müsâvî olarak tâlim etmezse, kıyamet günü hâinlerle haşredilir.”⁵¹

Servete dayanan tefrik tabiri, şeriatinde bununla ilgili hiçbir meselesi olmayan bir Müslüman tarafından tuhaf karşılanabilir. Burada şu hususun nazar-ı dikkate alınması gerekmektedir: Bu tabirle, Batı’da kadim zamandan beri asrımıza kadar mevcut olagelmış ve hâlâ varlığını belli ölçülerde devam ettiren hukukî, resmî, fiilî bir ayırımı işaret edilmiştir. Bu sırf İngiltere’de “lord”lar, Fransa’da “asilzade”ler (nobl), Belçika’da “kont”lar (comte), İskandinavya’da “baron”lar diye ifade edilen ve “avam”dan, -bizzat kanunlar tarafından tevdî ve te’yid edilen- bir kısım imtiyazlarla üstün sayılan bir sınıftır.⁵² Muhtelif şekillerde, her cemiyet ve hatta her medeniyette rastlanabilen⁵³ asilzadeler sınıfı, Batı medeniyetine ve hususen Hıristiyan dünyasına has şekliyle⁵⁴ birçok vergilerden âzâde edilmiş, nüfuz sahasında yaşayan kimseler tarafından kendilerine muhtelif vergi ve hizmetler ödenen, hususi şeref alâmetleri (kılıç taşımak, damlarına bayrak çekmek, mezarlarını kilise içerisine kazdırmak, avama yasaklanan elbiseler giymek gibi)⁵⁵ olan şerefli ve asaletli muayyen işlerde çalışabilen (avlanmak gibi asil eğlencelerle eğlenen)⁵⁶ bir sınıftır. Bunlar asâletlerini ecdâdlarından tevârüs ettikleri gibi, bilâhare kendilerine, askerî, idârî, ilmî hizmetleri mukabilinde kral tarafından yazı ile tevdî edilmiş veya parayla satılmış da olabilir.⁵⁷ 15. asırda ilk defa Fransız krallarından 3. Filip (Philippe) tarafından bir kuyumcuya satılmak suretiyle başlatılan asâlet satışı işi, bilâhare, (mesela 1696’larda bir anda 4 milyon livre mukabilinde 500 adet asâlet mektubu satışına müncer olacak kadar) suiistimal edilmiştir.⁵⁸

“Doğumdan gelen tefrik” tabiri de antik devirlerden beri, dünyanın hemen hemen her yerinde, hususen Batı’da doğuştan üstün ve imtiyazlı kabul edilen sınıf inancını imâ etmektedir. Doğuştan asâlet inancı, Batı dünyasında öyle yerleşmiş, öyle müesseseseleşmiştir ki, “asillerin damarlarında daha asâletli bir kan dolaştığı inancı yer etmiştir.”⁵⁹

Bu hususta da İslâm’ın bir tefrik gözetmediği, hiç kimseye doğuşuna dayanan bir imtiyaz tanımadığı kesinlikle söylenebilir. Tabîî haklardan istifadede bütün çocuklar eşittir. Pek tabii olarak nesep tanımadığı için baba mirasından mahrum kılınan veled-i zina bile, İslâm şeriatinin çocuklara tanıdığı hi-maye haklarından mahrum bırakılmamıştır. Onun hakkındaki mülahazaları bilmek, doğum bakımından çocuklara atfedilen nazarı anlamak da faydalıdır:

Âlimler “Günah işleyen hiçbir kimse başkasının günahını çekemez.”⁶⁰ mealindeki ayete dayanarak, anne ve babanın işlediği zina sebebiyle, çocuğun kötülenmeyeceği, bir kısım haklardan mahrum edilmeyeceği fikrinde ittifak etmişlerdir. Sünen-i Ebî Davud’da, Ebû Hureyre’den gelen: “Veled-i zina, (ikisi anne-baba olmak üzere) üç kötünün en kötüsüdür”⁶¹ hadîsi, teferruatı bizi ilgilendirmeyen çeşitli itiraz ve izahlara yol açmış,⁶² buradaki zâhirî mânâ, Hz. Ayşe, İbnu Ömer gibi ahabın büyük fakihleri tarafından yukarıdaki âyet delil gösterilerek reddedilmiştir. Hatta İbnu Ömer’in, o hadîsi zikredenleri reddederken, çocuğun, ebeveyninin fiillerindeki mâsumiyetini nazar-ı itibara alarak, “Aksine, o, üçünün en hayırlısıdır” dediği de tasrih edilir.⁶³ Mezkûr mânâyı reddedenlerden İbrahim Nehâî de, kendi görüşüne, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) huzuruna gelerek, zina ettiğini, hatta bu şenî fiilden gebe kaldığını itiraf ederek cezası ne ise verilmesini talep eden bir kadının,

cezasını doğumdan ve hatta çocuğu sütten kesmesinden sonraya bırakma meşhur hadisesini⁶⁴ delil gösterir ve der ki; “Eğer veled-i zina için en kötüsü olsaydı, annesinin tecziyesi için çocuğun doğumunu beklemezdi.”⁶⁵

Bilhassa hak hukuk mevzularında hiç kimseye nesebi, kavim ve kabilesi, ailevî asaleti sebebiyle farklı davranılmayacağı hususunda Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) kendi kızından, Hz. Fatıma’dan misâl vermesi daha ilgi çekicidir: Hırsızlık yapan bir kadının, Mekke’deki şöhret ve şerefi düşünülerek cezalandırılmaması için kendisine yapılan teşebbüs ve ricayı Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şöyle cevaplar: “Ey insanlar, bilin ki, sizden öncekileri helak eden şey şudur: Ne zaman içlerinden şeref (ve mevki) sahibi birisi hırsızlık yaparsa ceza vermezler, zayıf birisi hırsızlık yaparsa cezalandırılırdı. Allah’a kâsem olsun, eğer Muhammed’in kızı Fâtıma çalacak olsa mutlaka elini keserim.”⁶⁶

İslâmiyet, Brahmanizm’de olduğu gibi, doğuştan bir kısım farklı haklara sahip “Brahman” veya “Parya” gibi sınıflar tanımaz. Servet de bir üstünlük ve imtiyaz vesilesi değildir. Asilzâdelik, baronluk, kontluk gibi unvanlar, tabakalar dinin bünyesinde yoktur. Bütün müminler aynı haklara sahiptir ve kardeştir. Herkes içtimâî şahsiyetini şahsî gayretleriyle kazanır. Ortaya koyduğu kabiliyet, kapasite ve gayret nispetinde cemiyet içerisinde en yüksek makamlara yükselebilir, bu imkânlar her zaman önünde açıktır. Nitekim 10. maddenin izahında İslâmî ilimlerin her branşında parlayan, devlet başkanlığına kadar yükselen “köle asıllılar”dan misaller zikredeceğiz.

Şu halde Çocuk Hakları Beyannamesinin gerek birinci ve gerekse onuncu maddelerinde mevzubahis edilen çocuklar arası tefrik meselesi İslâm’da yoktur. Batı’da olagelen ve hâlen

mevcut olan bir kısım tefrikler sebebiyle beyannameye alınmış ve artık bunların kaldırılmasının gereği dile getirilmiştir.

Son olarak, değerli hukukçularımızdan Ali Himmət Berki'nin "Veled-i zina üzerine, ebeveynin günahından bir şey yoktur"⁶⁷ mealindeki hadisi açıklamak için kaydettiği mütalaayı aynen derc ediyoruz. Mevzumuzda tatminkâr bir aydınlık getirecektir: "Gayri meşru birleşmeden hâsıl olan çocuk mâsumdur, dünyaya gelmesinde hiçbir dahli yoktur. Buna yegâne sebep, gayri meşru münasebette bulunan erkek ve kadındır ve günahı bunlara aittir. "Hiçbir nefis âharın günahından mesul olamaz" mealinde olan ayet-i kerime mantûkunca çocuğa ne dünyevî, ne de uhrevî bir mesuliyet lâzım gelmez. Bunun içindir ki, vaktiyle bu gibi zina mahsulü olan çocukların hüviyet cüzdanlarına babası Abdullah gibi bir isim yazılarak gizlenirdi ve bunlar doğdukları yeri değiştirenince teessür ve hicap duymaktan kurtulurlardı.

"Bazı Garp kaynaklarına göre, bu çocukların ve hatta, gayri sahih neseb mahsulü oldukları kabul olunanların hüviyet cüzdanlarına neseb durumları kaydedilir ki, birçok bakımdan bu doğru değildir. Bunlardan, gayri meşru diye kendilerini teşhir eden bir cemiyet için zarardan başka bir faide beklenemez. Bu tarzı kabul, çocuklara gösterilmesi icâbeden merhamet ve şefkat hisleriyle ve "Herkes müsavi doğar." tarzındaki hukuk eseri ile de kaabil-i telif değildir."⁶⁸

2. MADDE: HİMAYE

Çocuk hususî bir himâyeden istifade etmeli ve bedenî, aklî, ahlâkî, ruhî ve içtimaî planda hürriyet ve haysiyet şartları dâhilinde sıhhatli ve normal bir gelişmeye mazhar olabilmesi için, kendisine kanunlar ve diğer vasıtalarla yeterli imkân ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu maksatla çıkarılacak kanunda, çocuğun âli menfaati her şeyin üzerinde tutulmalıdır.

Burada, çocuğun, her yönüyle normal gelişimini sağlayabilmesi için, aczine binaen, hususî kanun ve tedbirlerle yardımcı olunması, korunması istenmektedir. Ayrıca, çocukla ilgili meselelerin kanunlarla tanzimi yapılırken çocuğun menfaatlerinin birinci planda tutulması talep edilmektedir.

İslâm dini, burada tavsiye edilen -ve malının da himayesi gibi burada zikri geçmeyen daha pek çok- hususları bidâyetten beri kanuna bağlamıştır. Yeri geldikçe görüleceği

üzere, çocuk ve çocukla ilgili meseleler İslâm şeriatinde müstakilen ele alınmış ve her meselenin çözümünde çocuğun menfaatlerinin korunması düşünülmüştür.

Çocukla ilgili kanunlara dikkat edecek olursak, bütün dikkatin, çocuğun aklî ve bedenî kapasitelerinin henüz nâkıslığından ileri gelen aczi sebebiyle onun ihmalden, ezilmekten, istismardan; malının gasbedilmekten korunması üzerinde toplandığını görürüz. Bu maksatla, peyderpey izahı yapılacak şu koruyucu tedbirler getirilmiştir:

- 1- Yiyecek, giyecek, mesken ve tedâvi gibi zaruri ihtiyaçlara şâmil nafaka hakkı, velisi üzerine, velisi yoksa veya acizse devlet üzerine yükletilmiştir (4. maddenin tahlilinde izah edilecek).
- 2- Terbiye ve bakım işi, ortalama yedi yaşına kadar anne veya anne tarafından kadın akrabalara yükletilerek terbiyesi ve şefkatle muamele görmesi garanti edilmiştir (6. maddenin tahlilinde izah edilecek).
- 3- İçerisinde bir mesleğin de dahil olduğu farz-ı ayn ilimleri öğretmekten velisini ve devleti sorumlu tutarak, temel eğitimi meccânî ve mecburî yapmak suretiyle hayata hazırlama işini garantiye almıştır (7. maddenin tahlilinde izah edilecek).
- 4- Çocuk, buluş çağına kadar cezaya ehil görülmemeyerek işlediği suçlar sebebiyle terbiyevî te'dibden öte, başka bir muameleye tabi tutulmamış, böylece büyüklere tatbik edilen cezaların onlarda meydana getireceği ve ancak asrımızda araştırmalar sonucu anlaşılabilen pek çok mahzurlardan korunmuştur. (Bu maddenin tahlili de az ileride izah edilecek).
- 5- Her çocuğa, rüşd yaşına kadar, hacr hakkı tanınarak

malının yağma ve istismarı önlenmiştir. Bu yaşa kadar velisi, çocuğun malı üzerinde, onun lehindeki muamelelere salâhiyetli kılınmıştır (9. maddenin tahlilinde izah edilecek).

- 6- Buluğ çağına kadar “ücretle çalıştırılma” işi, bazı yasaklar ve kayıtlarla sınırlandırılarak, kazanç vesilesi yapılmaktan ziyade hayata hazırlanması garantiye alınmıştır (9. maddenin tahlilinde izah edilecek).
- 7- En az babanın meslekî durumuyla mütenâsip bir mektep veya mesleğe verilmesi şart koşularak, hem hayata hazırlanması hem de içtimâî muhitine muvafık bir formasyon kazandırılması garanti altına alınmıştır (7. maddenin izahında görülecektir).

Bu hususların hepsinin çocuğun yüksek menfaatlerini korumayı hedef edindiği açık olmaktan başka, fakihler kavlen, çocukla ilgili meselelerde “çocuğun menfaati göz önünde tutulmak ve ona göre fetva vermek” gerektiği, bunun “hikmet ve maslahat muktezası” olduğu hususunu ısrarla söylerler.⁶⁹ Şerbinî, çocuk namına hareket eden “Baba –veya onun yerini tutacak veli– her seferinde, çocuğun maslahat ve menfaati olan şeyi aramak, onun hakkını korumakla mükelleftir.” der.⁷⁰ Kâsânî (ve diğer fakihler) temyiz yaşına kadar çocuğun anneye, bilahare babaya verilmesini de çocuğun menfaati açısından lüzumlu görürler.⁷¹

Çocuğun Himayesi

Çocuk Hakları Beyannamesinde yer verilen meselelerin büyük bir kısmı, çocuğun himayesi ile alâkalıdır. İkinci maddede çocuğun himâye görme hakkı dile getirilmektedir. İslâm

açısından bu mesele, çok daha geniş bir çerçevede ele alınabilir. Evlenmeye karar verirken kadında aranması gereken şartlar hususundaki Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) tavsiyeleri, daha cenin hâlinde iken gerek hukukî ve gerekse biyolojik bir kısım tedbirler, hep çocuğun himayesini gaye edinir. Ancak mevzumuzu fazla dağıtmamak için, burada doğumdan itibaren mevzubahis olan himayeden söz edeceğiz.

Bu himaye, çocuklara hem velayet hakkı getirmek ve hem de onlara cezâî ehliyet tanımamak suretiyle tezahür eder. Biz bu iki temel hususa, çocuğun hürriyet havası içerisinde olması, küçüklük kompleksine itilmemesi için çocuklara tanınan fikrini ifade etme serbestisi ile, çocukların hayatının korunması için getirilen bazı esasların izahını da ilâve edeceğiz.

Velâyet Hakkı

Fıkıh kitaplarında çocuklarla ilgili olarak geçen velâyet bahsi, onların hukuken korunmasını gaye edinen bir bahistir. Bu bahisler çocuğun himayesini üç ayrı yönden ele alırlar:

- 1- Terbiye,
- 2- Nefs,
- 3- Mal.

Bir başka ifadeyle, velayet üçtür:

- 1- Velâyetü't-Terbiye,
- 2- Velâyetü'n-Nefs,
- 3- Velâyetü'l-Mal.⁷²

1- Velâyetü't-Terbiye

Bu, çocuğun terbiyesini teminat altına alan velâyettir. "İlk terbiye velâyeti" de denir. Bu ilk terbiyenin bir diğer adı hidâne'dir. Bununla çocuğun, çocuğa zarar veren şeylerden

korunmasından, bedeninin ve elbisesinin yıkanmasına, kremlerinin sürülüp sürmesinin çekilmesine, beşiğe belenip uyması için sallanmasına varıncaya kadar her çeşit hizmetler kastedilir.⁷³ Bu devre erkek çocuklar için yeme, içme, giyinme, istinca gibi işlerini kendi kendine yapacak hâle gelmesine kadar; kızlar için hayız devrine kadar devam eder. Bu devrede çocuk daha ziyade kadınların şefkat ve alakasına muhtaç olduğu için bu velayetle anne, anneanne ve anne tarafındaki kadın akrabalar olmak üzere “kadınlar” ehak (daha ziyade hak sahibi) görülmüştür.⁷⁴

Bu noktada çocuğun himayesi hususunda İslâm’ın gösterdiği titizliği hakkıyla takdir edebilmek için hidâne (terbiye) velâyetini üzerine alacak kadında (hâdine) aranacak şartların bilinmesinde fayda var:

- a. Hür, bâliğa ve âkile olmalı. Şu halde çocuğun terbiyesine kendini tam olarak vermeyecek olan köle, terbiyeyi beceremeyecek olan deli ve henüz buluğa ermemiş bulunan çocuk, terbiye işini üzerine alamaz, annesi bile olsa.
- b. Çocuğun hizmetlerini görmeye muktedir olmalı. Hastalık, yaşlılık veya gece ve gündüzün çoğu vaktinde evde kalmasına mani bir meslekle meşguliyet gibi kendini çocuğa vermesini engelleyecek durumlar hidâne hakkını kaldırır. Zira hidâne hakkı, çocuğun maslahatı, terbiyesi, gözetlenmesi ve korunması içindir.
- c. Kadın, çocuk hakkında güvenilir olmalı, yani çocuğun hayatı, edebî, ahlâkı hususlarında emin olmalıdır. Şu halde, fısııyla (Allah’ın yasaklarını alenen işlemekle) meşhur olan bir kadın hâdine olamaz. Zira çocuğun ne ahlâkı ve edebinden, ne de hayatından emin olunamaz.

Hırsız, muğanniye (bir nevi şarkıcı), matemci, fâcire kadınlar, bu sebeple hâdine olamazlar.⁷⁵

- d. Mürted (yani İslâmı terk eden, dinden çıkan) kadın da hâdine olamaz. Hukuken hapsedilme durumundan başka, itimada layık da değildir.
- e. Çocuğu, çocuğun anne tarafından mahrem akrabası olmayan birinin yanında tutma durumu olmamalı. Meselâ, anne-bir kız kardeş ehil değildir. Zira çocuk kendisine yabancı olan kız kardeşinin babasının yanında kalacak; çocuk için yabancı olan bu kimse, çocuğa yan gözle bakacak ve şefkat göstermeyecektir. Böylece çocuk kenisine buğzeden, sıcaklık göstermeyen bir vasat içerisinde yetişecek. Bu durum ise bilâhere onun ahlâkı ve hayatı üzerinde menfi tesirler hâsıl edecektir.
- f. Keza kadın, çocuğun anne tarafından mahrem akrabası olmayan biriyle evli olmamalıdır. Zira bu durumda da kadın, çocuğu ona yabancı olan birisinin yanında tutmuş olacaktır. Böyle birinin de çocuğa şefkat göstermemesi, kaba ve merhametsiz davranması ve hatta eziyet etmesi bile her zaman ihtimalden uzak değildir.⁷⁶

Süt annesi ile alakalı şartlar nazar-ı itibara alınacak olursa burada da çocuğun menfaatlerinin birinci plana alındığı görülür: "Süt anne, çocuğun ebeveynine hiçbir hizmetle mükellef değildir. O, çocuğu yıkamak, ihtiyaçlarını görmek, merhem ve yağlarına, gıdasına dikkat etmekle sorumludur. Çocuğun bu ihtiyaçları için, hiçbir şey harcamak mecburiyetinde değildir. Kazara çocuk elinde zâyî olsa veya düşüp ölse veya çocuğun süs eşyalarından bir kısmı çalınsa bunlar için herhangi bir

tazminat gerekmez. Süt annesi bu akdi, diğer akitlerde mevzubahis olan özürler olmadıkça bozamaz. Çocuğun ailesi şu sebeplerden biri hâsıl olursa akdi feshedebilir:

- 1- Çocuğun, süt annesinin sütünü almaması veya kusması. Zira bu durumda maksat hasıl olmamaktadır.
- 2- Süt anne, hamile olur veya hastalanırsa. Zira bu durumlarda kadının sütü bozulmaktadır. Bütün hastalıklar sütü ifsâd eder, çocuğa zararlı kılar.
- 3- Aklî yönden nâkis olursa. Zira bu da çocuğa pek çok zarar getirir.
- 4- Dînî yasakları açıktan açığa işleyen fücür sahibi biri ise.
- 5- Ahlâken düşük, ağzı bozuk küfürbazın biri ise.
- 6- Çocuğun ailesi bir başka yere sefere çıkmak ister de süt anne bunlara katılmayı kabul etmezse.⁷⁷

2- Velâyetü'n-Nefs

Bu, çocuğun hidâne ile başlayan terbiyesini tamamlamayı ve bir de buluğdan sonra muhafaza ve himayesi ile kâsır (ehli-yetsiz) olanların evlenme muamelesini yürütmeyi gaye edinir.

Velâyetü'n-nefsin vakti, hidâne velâyetinden sonra başlar ve sâlimen buluğa erme ânına kadar devam eder. Çocuk kız ve bekâr ise veya dul fakat kendi kendini idare edeceğinden emin olunmaz ise, bu velâyet buluğdan sonra da devam edebilir. Aynı velayet mecnun ve mâtuhtar (bunamışlar) hakkında da câridir.

Velayetü'n-nefsin sona ermesiyle çocuk tamamen hür olur, kendi kendini istediği gibi idare eder. Fesadından korkulursa velâyetin devamı için mahkeme karar verir.

Velayetü'n-nefse, sırayla baba, dede (babanın babası),

oğlan kardeş olmak üzere, baba tarafından gelen (asabe) erkek akrabalar mukaddem olmak üzere erkekler ehaktır.⁷⁸

Ancak burada da velâde aranan şartlar vardır. Gerekli şartları taşımayan bir kimseden (meselâ babadan) velâyet hakkı derhal düşer. Bundan sonra ehak olana geçer. Başka kimsesi yoksa, çocuğa mahkeme bir vekil tayin eder. Söz konusu şartlar şunlardır:

- a. Baliğ, âkil ve korumaya (sıyanete) kadir olmalı.
- b. Çocukla aynı dinde olmalı. Baba gayri müslim ise, Müslüman çocuğu üzerine velayeti caiz değildir.
- c. Veli, kâsır hakkında emin güvenilir olmalı ve onu ifsat edici olmamalıdır. Zira bu velâyetin gayesi, zaten, kâsırı ıslah, muhafaza ve sıyanettir. Öyle ise fisk ve fesadıyla şöhret yapmış, ahlâksızlık hâkim vasıf hâline gelmiş kimsenin, bu velâyeti deruhte etmesi mümkün değildir. Bu sebeple mesela sefih bir baba, kendi kendilerine evlenemeyecek durumda (kâsır) olan kız veya oğlunu evlendirme hakkına sahip değildir. Böyle biri kendi kendini evlendirme velâyetine sahip olsa bile, bu velayeti çocukları hakkında kaybeder.⁷⁹

3- Velayetü'l-Mal

Bu velayet, mecnun, sefih, gaflet sahibi, kâsır ve zayıf olanlar için dahi câri ise de burada daha ziyade çocuk yönünden ele alacağız.

Başlıktan da anlaşılacağı üzere, malı olan çocuklar için mevzubahis olan bir velâyettir. Rüşdüne ermemiş bulunan çocukların mallarını ziyandan korumak gayesini güder. Bu maksatla çocuğa malı üzerinde tasarruf hakkı tanınmaz veya kısıtlanır. Kendisi yerine, malı üzerinde belli şartlar dahilinde velisi

tasarruf eder. Bu bahis, oldukça teferruata şamil bir mevzu-
dur. Çocuğun mâli yönden de himayesi için İslâm'ın göster-
diği hassasiyeti belirtmek maksadıyla bazı mühim hususları
buraya kaydedeceğiz.

Hemen şunu belirtelim ki, ehemmiyetine binaen bu me-
sele, bizzat Kur'ân-ı Kerim tarafından ele alınmış, ana hatları
belirtilmiştir.

“Yetimleri nikâh çağına erdikleri zamana kadar (gözetip)
deneyin. O vakit kendilerinde bir akıl ve salâh gördünüz mü
mallarını onlara teslim edin. Büyüyecekler (de ellerine ala-
caklar) diye bunları israf ile tez elden yemeyin. Velilerden kim
zengin ise, (yetimin malını yemesin) kaçsın. Kim de fakir ise
o halde örfe göre (bir şey) yesin. Artık onlara mallarını teslim
ettiğiniz vakit, karşılarında şâhit bulundurun. Tam bir hesap
sorucu olmak bakımından ise Allah yeter.”⁸⁰

“Yetimin malına rüşdüne erinceye kadar, o en güzel olan-
dan başka bir suretle yaşmayın.”⁸¹

Âyette ifade edilen “en güzel olandan” âlimler umumiyetle
yetim adına muhafaza, tenmiye ve artırmayı anlarlar.⁸²

Bu âyetlerde yetime (veya malı olan herhangi bir çocuğa)
reşîd oluncaya kadar malının teslim edilmeyeceği gibi, velinin
de gelişi güzel kullanmaması emredilmektedir. Şu âyette ise,
yetim malı yiyecek kimse için ifade edilen tehdîd-i İlâhî ger-
çekten çok şiddetlidir.

“Gerçek yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yi-
yenler, ancak bir ateş yemişi olurlar. Onlar çılgın bir ateşe (ce-
henneme) gideceklerdir.”⁸³

Öteki âyette geçen rüşd hâli “malın muhafaza ve ıslahında
doğruyu görmek, isabetle karar vermek” olarak anlaşılmıştır.⁸⁴
Şu halde burada rüşdün ölçüsü buluş değildir. Sefih olduğu

halde buluğa eren bir çocuğun tasarrufu yine velinin veya hâkimin iznine bağlıdır.⁸⁵

Mâlî tasarrufta rüşdün hududunu tayin meselesini, İslâm fakihleri mahkemenin takdirine bırakırlar. Muhammed Ebû Zehre bunun şahıstan şahısa, muhitten muhite değiştiği gibi muamelât ve iktisadî nizâmat karmaşıklaşıp zorlaştıkça, rüşd yaşının ve malı zarardan muhafaza kudretinin gecikeceğine dikkat çektikten sonra⁸⁶ Mısır'da 1925 yılına kadar 18 kabul edildiği halde o tarihte çıkarılan yeni bir kanunla 21 yaşına alındığını misâl olarak kaydeder.⁸⁷

Mâlî velâyet altında bulunan mümeyyiz çocuğun, malı üzerindeki tasarrufu çok sınırlıdır ve velinin murakabe ve iznine tâbidir. Velinin gevşekliği yüzünden çocuk zarara uğrarsa veli bunu tazmin etmek zorunda kalır. Mecelle'de aynen şu hükme yer verilir: "Bir sağîrin rüşdü sabit olmadan emvâli (malları) vâsisi tarafından kendisine verilip de ol sağîrin yedinde (elinde) zâyî olsa, yahut sağîr itlâf etse, vâsi zâmin olur (zararı öder)."⁸⁸

Velâyet altındaki mümeyyiz hibe, hediye, vasiyet kabulü gibi mutlak surette lehine olan tasarruflar için veliden izin almak zorunda değilse de kârla birlikte zarar ihtimali de olan (ticârî alışveriş gibi) muamelelerde izni şarttır.⁸⁹

Şunu da belirtelim ki, yukarıda kaydettiğimiz, âyet-i kerîmede geçen: "yetimleri deneyin" tâbirinden fakîhler, çocuğa, malının rüşd yaşına kadar tamamen yasaklanıp, bu yaşa gelince birden bire verilmesinin uygun olmayacağını anlarlar: "Bir çocuk bâliğ oldukta malının kendisine îtası hususunda istfcâl olunmayıp (acele edilmeyip) teenni ile tecrübe olunmalıdır. Reşid olduğu tahakkuk eder ise ol vakit emvâli kendisine verilir."⁹⁰ "Sağîr-i mümeyyizi tecrübe için malın bir miktarını velisi kendisine teslim ile ahz ve îtâya (alışverişe) izin verebilir ve

rüşdü tahakkuk eder ise bâki emvâlini (kalan mallarını) dahi kendisine def ve teslim eder.”⁹¹

Vâsi, çocuğun malını birçok tehlikeye karşı korumak zorundadır, aksi taktirde tazmin etmek durumuyla karşılaşabilir. Nitekim fakîhler: “Zalim sultan vâsiden yetimin malını gasben talep eder, vâsi de hayatını veya uzuvlarından birini kaybetme tehlikesi olmaksızın sırf ‘hapis korkusuyla’ verecek olursa, verdiği miktarı tazmin eder” hükmünü getirmişlerdir.⁹²

Mâlî velâyete sırayla şu kimseler hak sahibidir:

- 1- Babası,
- 2- Baba öldü ise, babanın hayatta tayin ettiği vâsi-i muhtâr,
- 3- Vâsi-i muhtârın tayin ettiği vâsi,
- 4- Cedd-i sahîhi (babasının babası) veya babasının dedesi,
- 5- Ceddin hâl-i hayatta nasb ettiği vâsi,
- 6- Onun nasb ettiği vâsi,
- 7- Hâkimin seçeceği vâsi.

Kardeş, amca ve diğer akrabalar, vâsi tâyin edilmedi ise bunlar çocuğa, malî tasarrufta izin veremezler.⁹³

Bir kimsenin vâsi olabilmesi için “emin ve tedbirli” olması gerekir. Mesela bu açıdan fakîhler “babaları” üç gruba ayırırlar:

- 1- Malını gelişi güzel harcayan (mübezzir), emin olmayan baba. Bu baba hiçbir surette çocuğuna veli olamaz. Bu durumda veli tayini işini mahkeme (kadı) üzerine alır.
- 2- Tedbirli (gayri mübezzir) ve emin baba. Böyle bir baba çocuğuna veli olabilir ve (çocuğun malından hibe, teberru gibi mutlak surette aleyhine olanlar dışında) her çeşit şer’î tasarrufu caizdir.
- 3- Emin olmakla beraber tedbirli olmayan, idaresi bozuk

olan baba. Böylesi veli olabilir ise de tasarrufu kayıtlıdır. Açık ve vâzih şekilde çocuğun lehine olan tasarrufları câizdir, aksi taktirde câiz değildir.⁹⁴

Her hâlükârda vâsî, -baba bile olsa- çocuğun malı ile kendi hesabına ticaret yapamaz, çocuk hesabına yapabilir. Keza çocuğun malından gerek kendisine ve gerekse başkasına ödünç veremez,⁹⁵ kendisini veya kendi kölesini çocuk için kiralayarak ücret alamaz.⁹⁶ Ve keza, hâkim de çocuğa mal satamaz, malını satın alamaz.⁹⁷ Muallim babadan ücret alıyorsa -çocuktan, babasının izni olmadan- fazla bir şey alması haramdır, zira çocuk mahcurdur, tasarrufa hakkı yoktur.⁹⁸

Cezâi Ehliyet

Çocuk mevzuunda İslâmiyet'in öncülük ettiği bir başka mesele, çocuğun cezâi ehliyeti meselesidir. İslâm dini nazarında, buluğ çağına kadar çocuk cezâi ehliyete sahip değildir, işlediği suç sebebiyle büyükler gibi cezalandırılmaz. Bu hukukî muamelenin mesnedi Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) şu sözüdür: "Buluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sıhhat buluncaya kadar mecnundan kalem kaldırılmıştır (işledikleri suç yazılmaz)."⁹⁹

Bu hadisi esas alan alimler, çocuk tabiriyle "doğumla buluğ arasında olan herkesi"¹⁰⁰ anlayarak, henüz buluğa ermemiş bulunan kimseleri cezâi ehliyetten mahrum addetmişlerdir. Ancak temyiz yaşına basmamış olanlarla, basmış, yani mümeyyiz addedilenler arasına tefrik yaparak iki gruba ayırırlar:

- 1- Gayri bâliğ ve gayri mümeyyiz olanlar: 0-7 (veya 8) yaş arasında olanlar. Bunlara hiçbir ceza uygulanmaz.¹⁰¹
- 2- Gayri bâliğ, fakat mümeyyiz olanlar (vasatî 15 yaşa

kadar). Bunlara, suçları ne olursa olsun ta'zir adı altında bir nevi te'dib ve terbiye uygulanır. "Çocukların fiilleri, cinayetle mevsûf olmadıkları için" uygulanan ceza ukubet tarikiyle ilgili değildir, te'dîb ve tehzîb tarzı iledir ve istilahta "te'dîben ta'zir" denir.¹⁰²

Müslüman alimlerin çocuğun, cezaî ehliyet meselesindeki yaklaşımlarını anlamak için meşhur İslâm hukukçusu Serahsî'nin bir açıklamasını hatırlatmada fayda var: Ona göre çocuk cezaî ehliyete sahip olmadığı için ona, ceza maksadıyla dayak atmak da caiz değildir. Edebsizlik yaptığı zaman uygulanan darb, çocuğun müstakbel terbiyesine yönelik bir te'dîbdir, kesinlikle mazide işlediği bir fiilin ukubeti olacak ceza değildir. Ve bu, tıpkı te'dîb için hayvanlara uygulanan darb gibidir. Nitekim bu hususla ilgili olarak şeriatte şöyle gelmiştir: "Hayvan ürktüğü zaman (te'dîben) dövülebilir fakat ayağı sürçünce dövülmez."¹⁰³ Meşhur hukukçularımızdan Prof. Dr. Naci Şensoy çocuğa uygulanan bu cezanın terbiyevî tabiatını şöyle ifâde eder:

"17'ye bâliğ olan ve ta'zir namı altında toplanan cezalardan, suç işlemiş mümeyyiz sabî hakkında sadece, i'lâm, bilcelp i'lâm, va'z ve nasihat, tevbih ve tekdîr, sert yüz göstermek gibi hâkimin ahvâl ve şerâiti ve hususiyle failin bir mümeyyiz sabî oluşunu göz önünde bulundurmak mecburiyetinde olduğu ve bir cezadan ziyade küçüğün psikolojisine ve manevî durumuna hitabı mutazammın ve ikâ ettiği fiilin kötülüğünü anlatmaya matuf ve bir müellifin de işaret ettiği vechîle sırf terbiyevî tedbir nevinden olanlar kabil-i tatbiktir."¹⁰⁴

İslâm'ın bu mevzudaki öncülüğünü anlatmak için "kadîm Hint, Çin, Mısır, Sümer, Asur, Bâbil, Eti, İbrâni milletlerinin hukukunda suç işlemiş kimselerin mesuliyetlerinin muhtelif yaş

derecelerine göre tespit ve tâyin edilmediğini, bu milletlerden intikal eden kanunnâmelerde yaş küçüklüğünün cezâ mes'ûliyeti hafifleteceğine müteallik bir işarete dahi tesadüf edilmediğini, bu çok eski devirlerde suç işlemiş kimselerin yaşları nazar-ı itibâra alınmaksızın (büyüklerle) aynı derecede mes'ul addedildiklerini bilmek gerek.¹⁰⁵

Tarihî gelişmeyi tasvir ederek sırasıyla Roma, Justinyen, Kilise ve Cermen Hukuklarında hâkim olan espiriyi kısa kısa belirten Naci Şensoy, sözü Avrupa'ya getirerek şu açıklamayı sunar: "Fransa'da ilk defa 1791 kanunudur ki cezayı tahfif eden sebepler meyanında küçüklerin durumunu da tesbât etmiş, 1910 kanunu ve küçüklüğe müteallik diğer bazı kavânin (kanunlar) bu duruma bugünkü şeklini vermiştir."¹⁰⁶

İngiltere'de "19. yüzyıla gelinceye kadar bir suç işleyen büyüklerle küçükler ve çocuklar arasında herhangi bir fark gözetildiğine rastlanmadığını; hapiste, büyüklerle küçüklerin, -hatta cinsiyet farkı bile gözetilmeksizin- aynı yerde yatıp kalkmakta olduklarını" belirten bir diğer hukukçumuz: "18. yüzyılda bile, eve girmekten ve hırsızlıktan suçlu sayılan 8-12 yaş arasındaki çocukların bile, ölüm cezasına çarptırıldığını" kaydeder.¹⁰⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nde de bu husustaki kanunî tabikatin Fransa ve İngiltere'den farklı olmadığı, hatta "ilk çocuk mahkemesinin kurulduğu şehir olan İllinois'de 1899'dan önce, ceza kanununun, suçlu çocuk mevzuunda tesis ve tesbât eylemiş olduğu bazı suçlardan dolayı takip ve muhakeme olunduğu, bu yaştan sonra da cezâ ehliyet bakımından yaşlı bir insan gibi telakki edilerek, kendisi için hiçbir hafifletici sebep kabul olunmadığı ve büyük suçluların tâbi bulunduğu takip ve muhakeme usullerine tabi bulunduğu" belirtilir.¹⁰⁸ Zaman zaman gazetelere yansıyan bazı haberlerde de, ABD'nin bazı

eyaletlerinde çocukların, eskide olduğu gibi hâlâ idam edilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁹

Çocuk Mahkemesi

Çocuğu himaye meselesinde, Batı medeniyetinin, son asırda tesis ettiği takdire şayan müesseselerden biridir. İslâm tarihinde böyle bir müesseseye rastlanmaması tabîidir. Zira cezâî ehliyet meselesinde, İslâm'ın çocuğa bakış zâviyesi farklıdır. Nitekim, Batılı insana bu mahkemelerin lüzumunu duyuran başlıca âmil, çocuğun büyükten farklı olduğunun kabul edilmesi, onların da büyükler gibi aynı hapisanelere konmalarındaki mahzurların, bir kısım araştırma ve müşahedeler sonunda, zamanımızda idrak edilmesi olmuştur. Bu hususu bir müellifimiz aynen şöyle dile getirir:

“19. asrın başında, küçüklerin işledikleri suçların çoğalmasması, Amerika'da fikirleri işgal etmeye başladı. Yapılan tetkikler küçüklerin fena muhitlerde yetişmeleri ve ailelerinin fakir olması ve işlenen suçlara ait neşriyat ve çocuklarda taklit ve kendinden bahsettirmek zaafının fazla olması hususları ve câniler gibi muhakeme olarak bütün gazetelerin kendinden bahsetmesini meziyet olarak saymak temâyülleri ve bunlara benzer birçok içtimâî, ruhî âmiller, onları yalnız başına ve hatta çeteler kurarak suç işlemeye zorladığı sonucunu vermiştir. Bu incelemeler umumî efkâra ve kanun vâzılarına “küçükler için ayrı kanunlar vaz'ı ve adliyeden ayrı yerlerde, basit döşenmiş mahkemeler kurulması ve mahkemelerin gizli cereyan etmesi ve adliyedeki hâkimlerden başka vasıflar taşıyan hakimler tâyin edilmesi” düşüncelerini ilham etmiştir.”¹¹⁰

Çocukların yargı işlerinde büyüklerle bir tutulmasının mahzurlarını, Prof. Dr. Râsim Adasal da şöyle dile getirir: “Klasik

adalet mekanizmasına göre, suçlu çocuğu yargılamak ve ondan sonra da diğer vatandaşlar gibi genel ceza evlerine göndermek icab eder. Fakat bu safhalara kadar çocuk jandarmaların elinde ve karakolda bir müddet sürünür. Ceza evlerinde cinayetler işlemiş, büyük dolandırıcılıklarda bulunmuş bir sürü profesyonel ve tehlikeli suç hareketleri ile karşılaşır. Ve bunların menfi telkinleri altında bunların ruhlarını benimser ve birçok ahlâksızlıklara alışır. Mahkemenin azametli kuruluşu ve ciddiyeti, hâkimlerin giyinme tarzları, avukatların münakaşaları ve çok defa dinleyen halk kalabalığı da çocuk ruhuna derece derece tesirler yapar.”¹¹¹

Artık iyice anlaşılmıştır ki, cemiyetin vazifesi, muayyen bir devre içinde bulunan çocukları cezalandırmak değil, ıslah etmektir. Islah için de meselenin “hukukun sahası dışarısına çıkarılması, ceza telâkkisinden uzak bulundurulması iktiza etmektedir.”¹¹²

Cürüm yapmış çocuğun, bir büyük gibi suçlu sayılması istikametinde gelişen bu fikir, birçok münakaşalardan sonra, ilk defa Amerika’da, Massachussets, Illinois ve Chicago’da 1899 yılında çocuk mahkemelerinin kurulmasını netice verdi.

Bundan sonra, 1908’de İngiltere ve Almanya’da, 1912’de Fransa ve Belçika’da, 1914’de İtalya’da bu mahkemeler kurulmaya başladı.¹¹³

Bu mahkemelerle birlikte cezâi ehliyet yaşı da söz konusu olmaya başlamış, çocukların hangi yaşa kadar ceza konusu olmayacağı, hangi yaşa kadar hafif ceza verileceği, hangi yaştan sonra da tam cezaya ehil olacağı tesbîti işi ele alınmıştır. Bu duruma göre, muhtelif memleketlerde ceza dışı bırakılan yaş hududları şöyledir:¹¹⁴

Belçika	: 16
Almanya, Danimarka, İtalya, Rusya	: 14
Fransa	: 13
Macaristan, Norveç	: 12
Türkiye	: 11
Yunanistan, Bulgaristan	: 10
İspanya	: 9
İngiltere	: 8

Bu yaşlara kadar olan çocuklar suçsuz sayılmış, daha ileri yaşlarda da nâkıs mesuliyet esas kabul edilmiştir. Meselâ Fransa'da nâkıs mesuliyet yaşları 13-16, 16-18 yaşları arasındır. İngiltere'de 8-14, 14-17 yaşlarıdır.¹¹⁵ Almanya'da da 1923, 1933, 1935 ve 1939 yıllarında yapılan muhtelif tâdillerle çocuklarla alâkalı hükümler ıslah edilmiştir. Mesela 18 yaşına kadar işlenen suçların cezası hafiftir.¹¹⁶

Naci Şensoy, İslâm'da cezâî ehliyet hududu olarak tespit edilen buluş için şu değerlendirmede bulunur: "Cezâî mesuliyete esas alınan buluş, kadîm garb memleketlerine nispetle, bir taraftan, bu mesuliyete sebep gösterilmek bakımından çok daha muknî, diğer taraftan, tespit edilmiş yaş hadleri itibariyle çok daha ihâtalı ve dakik tetkiklere tâbi tutulmuş bulunmaktadır."¹¹⁷

Çocuk suçluluğu yaşı 1992'den itibaren bizde 11'den 12'ye çıkarılmış, tam ceza yaşı da 15'ten 18'e yükseltilmiştir. Ancak bu yaşa gelen gençler üzerinde hafif cezanın caydırıcılık tesiri olmayacağından onları bir kısım cinayetlere ve dahası anarşik ortam tetikciliğe teşvik edebilecektir. Nitekim 27.08.2000 tarihli Zaman gazetesinin bir haberi düşündürücüdür: "Emniyet Genel Müdürlüğü'nden edinilen bilgiye göre, 2000 yılının ilk altı ayında, 18 yaş altı 160 çocuk kasten adam öldürme, 2890 çocuk kasten yaralama, 2764 çocuk darb, 11

çocuk rehin alma, 12 çocuk erkek kaçırma, 179 çocuk ırza geçme, 91 çocuk fuhuş, 10119 çocuk hırsızlık, 16234 çocuk yankesicilik, 48 çocuk dolandırıcılık suçu işlemiştir.” Rakamlar “ürkütücü”dür.

Bu meselede İslâm’ın daha gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak şunu belirtmek isteriz ki, çocuk, cürmünden dolayı cezaya ehliyet meselesinde büyükle bir tutulmamakla beraber, kendisine karşı işlenen cürümlerde büyükle bir telakkî edilmiştir ve mücrim, o cürmü aynen bir büyüğe karşı işlemiş gibi ceza görmektedir. Bu hususu, İmâm-ı Muhammed (rahimehullah) şöyle hülâsa eder: “Kişinin nefesine ve uzuvlarına terettüp eden diyet meselesinde çocuk, bâliğ gibidir. Dil, el, ayak ve benzeri bir uzuvun kesilmesi ile ondan hâsıl olan menfaat ortadan kalkıyorsa, mücrim bunun diyetini tam olarak ödemek zorundadır.”¹¹⁸

Küçüklük Kompleksinden Koruma

Çocukları himâye meselesinde İslâm’ın getirdiği hususlardan bir diğeri de çocuklara tanıdığı hürriyet havası ve böylece onların “küçüklük” kompleksinden korunmalarıdır. Yani her cemiyette mütâd olarak rastlanan “çocuk küçüktür” diye onu büyük meclisine almamak, herhangi bir meselede duygu ve düşüncelerini söylemesine meydan vermemek, ona şahsiyet tanımamak gibi bir husus, İslâm’da mevcut değildir. İslâmiyet getirdiği bir kısım ahlâkî ve terbiyevî ve hattâ hukukî prensipleriyle çocuklara, kabiliyetlerini hürriyet havası içerisinde geliştirme, izhar etme imkânı tanımıştır.

Aşağıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, eski Arap cemiyetinde de yaygın bir şekilde mevcut olan çocuğa hürriyet

tanımama durumunu İslâmî telakkî normal karşılamamıştır. Çocuğun yetişmesinde cami, düğün, ziyafet meclislerinden ilmî meclislere, siyasî meclislere ve iş hayatına varıncaya kadar, her çeşit içtimâî tezahürlere katılmasını esas almaktan başka, kabiliyet sahiplerine söz ve düşüncelerini, şahsî reylerini rahatça, serbestçe söylemeyi ayıplamama, hoş karşılama ve hatta buna teşvik etme anlayışını da getirmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhisselâm) her ne kadar, “Küçüklerimize şefkat, büyüklerimize hürmet göstermeyen bizden değildir.”¹¹⁹ “Bereket büyüklerdedir.”¹²⁰ “Müslümanların büyüklerine hürmetkâr ol, kıyamet günü beraber olalım,”¹²¹ “Büyüğü büyük bil, en büyük söze başlasın.”¹²² gibi mükerrer beyanlarıyla büyüklere karşı hürmetkar olunmasını istemiş ise de, küçüklerin büyüklerin yanında sus-pus olmalarını tavsiye etmemiştir. Çocukların icab ettikçe konuşmalarının, fikir beyan etmelerinin, tavsiye edilen hürmeti ihlâl edici olarak tavsif edildiğine dair rivâyet mevcut değildir. Aksi ise vâridir. Hz. Ömer’in oğlu Abdullah ile alâkalı rivayette görülen “teeddüben susma” daha ziyade cemiyetteki kadîm örfün bir ifadesidir. Bunu bizzat rivayetin sonundaki Hz. Ömer’in: “Keşke konuşsaydın” cümlesinden anlamaktayız. Buharî’den gelen rivayete göre, bir gün, Hz. Peygamber (aleyhisselâm): “Müslümanın durumu o yeşil ağaca benzer ki yaprakları hiç dökülmez, bu ağaç hangisidir?” der. Herkes bir şeyler söylese de hiçbiri isabet edemez. Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’ın içinden bunun “hurma olduğu” geçtiği halde yaşça küçük olduğu için sesini çıkarmaz. Bilahare durumu babasına anlatınca, Hz. Ömer: “Keşke konuşsaydın” der.”¹²³

Hz. Peygamberin çocuklarla haşır neşir olduğuna, oyunla ilgili bahiste (7. maddenin tahlilinde) temas edeceğiz. Burada hemen şunu söyleyelim ki, Hz. Peygamber (aleyhisselâm),

çocukları günlük beş vakit namazda camiye teşvik ettiği gibi¹²⁴ cuma ve bayram¹²⁵ namazlarına da katılmalarını teşvik etmiştir. Rivayetler onun (aleyhisselâm), omuzunda çocuk namaz kıldığını,¹²⁶ cuma hutbesi sırasında camiye giren torunlarını minbere çıkarıp yanında oturttuğunu¹²⁷ belirtirler. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) çocukları, karşılama merasimlerine,¹²⁸ düğün merasimlerine,¹²⁹ ziyafetlere¹³⁰ dahil ettiği, sadece ayakkabı gözetletmek,¹³¹ abdest ibrîği taşıtmak,¹³² içecek dağıttırmak¹³³ gibi basit işlere koşmayıp, aynı zamanda "sır" olduğu bildirilen iş tevdi ettiği,¹³⁴ mektup postacılığı yaptırdığı,¹³⁵ liyakati sebebiyle cemaate başkan tayin ettiği,¹³⁶ kapısında nöbet tutturduğu¹³⁷ gibi hususlar da belirtilir.

Bütün bunlar Hz. Peygamber (aleyhisselâm) devrinde çocukların içtimâî hayata nasıl intibak ettirildiklerini (içtimaîleştirildiklerini) göstermeye yeterli delillerdir.

Fikir beyanı hususundaki serbesti ve teşvikin en güzel örneklerini, Hz. Peygamber (aleyhisselâm), herkesten daha iyi anlama ve davranışları onunkine en uygun olma durumunda olan Hz. Ömer'de görürüz. Bir kısım rivayetler, onun, zuhur eden durumlar karşısında sadece büyüklerin değil, gençlerin de fikrine müracaat ettiğini, "onları çağırıp onlarla istişare ettiğini"¹³⁸ göstermektedir.

Hz. Ömer'in istişare meclisinde gençlerin de, hele İbnu Abbas gibi henüz çocuk telakki ettikleri birinin de yer alması, büyüklerin -an'anede mevcut telakki sebebiyle- itiraz ve sızlanmalarına sebep olmuştur. Hz. Ömer, yaşlıları ikna için, bir meselede hepsinin fikrini alır, hiçbirini tatminkâr bulmaz, İbnu Abbas'ın da fikrini alır. Onun cevabı hepsini memnun edince, meclise onu da almaktaki haklılığını isbat eder ve itirazlar kesilir.¹³⁹

Rivayetler Hz. Ömer'in başlangıçta -belki de yaşlılardaki

örften gelen peşin hükmün izâlesine kadar- şûrâya alınan gençleri, “kendilerinden sorulduğu takdirde konuşmaları” kaydına tâbi tuttuğunu ve bu kaydı sonradan kaldırmış olabileceğini ifade etmektedir. Bir gün Hz. Ömer, Kadîr Gecesi’nin Ramazan ayının hangi gecesine tesadüf ettiği hususunda konuşma açar ve çeşitli kimseleri dinler, aldığı cevapların hiçbirinden tatmin olmaz. İbnu Abbas’a dönerek: “Sen niye konuşmuyorsun?” der. İbnu Abbas da, izin verirse “şahsî reyini” söyleyeceği kaydıyla söz alır ve izahatta bulunur. Cevaptan memnun kalan ve tatmin olan Hz. Ömer, “Seni izinsiz konuşmaktan men etmiştim. Bundan böyle seni bunlarla davet edince (izin istemeksizin) sen de konuş.” der.¹⁴⁰ Muhtemelen bu hadiseden sonradır ki Hz. Ömer, istişare meclisindeki gençleri, yaştan gelen çekingenliğe karşı cesaretlendirmek için, zaman zaman şöyle demiştir: “Sizden hiçbirinizi, yaşının gençliği reyini söylemeye mâni olmasın. Zira ilim, ne yaşın gençliğinde ne de ileriliğindedir. Aksine Allah onu (genç ve ihtiyarlardan) dilediğine verir.”¹⁴¹

Hz. Ömer’in bilhassa ilimle meşgul olan gençlerin öğrenmek istedikleri şeyler hususunda çekingen olmamaları gerektiğine ziyade bir ehemmiyet verdiğini ifade eden başka örnekler ve rivayetler vardır. Bunlardan birinde, İbnu Abbas’ın, kafasını kurcalayan bir meseleyi Hz. Ömer’den sormak için tam iki yıl beklediğine şahit olmaktayız. Nihayet o fırsat düşünce der ki: “Ey müminlerin emiri! Ben iki yıldan beri size bir hadis sormak istiyorum. Ancak zatınızdan duyduğum heybet sebebiyle sormadım.” Hz. Ömer’in mevzumuz bakımından önemli olan cevabını aynen kaydediyorum:

– Böyle yapma. Bir şey sormak istedin mi hemen sor. O hususta bilgim olursa sana söylerim, olmazsa “bilmiyorum” derim.¹⁴²

Çocukların terbiyesinde ehemmiyetle üzerinde durulan bu prensibin, kabiliyet sahiplerinin erken yaşlarda temayüzüne ve dolayısıyla İslâm aleminde ilmin gelişmesine küçümsenmeyecek derecede katkıda bulunduğu söylenebilir. Nitekim tefsîr, hadîs ve fıkıh sahalarında hizmeti büyük olan İbnu Abbas, Hz. Peygamber vefât eder etmez, yaşça çok genç -13 yaşlarında-¹⁴³ olmasına rağmen, henüz sayıca çok olan Ashâb-ı Resülû teker teker dolaşarak ilim tahsil etmek üzere paçalarını sıvadığını bizzat kendisi anlatır.¹⁴⁴ Hadîslerin yazılma ve muhafazasında birinci derece hizmetiyle şöhret yapan Muhammed İbnu Şihâbi'z-Zührî'nin de yaş sebebiyle çekingenlik kompleksine kapılmayanlardan biri olduğunu, kendisine ilim için müracaat eden gençlere yaptığı şu tavsiyeden anlamaktayız:

– Yaşlarınızın küçüklüğü sebebiyle kendinizi hakîr görmeyin, zira (koca Halîfe) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), müşkil bir işle karşılaşınca, gençleri çağırır, onlarla istişare eder, keskin zekâlarına tâbi olurdu.¹⁴⁵

Bu mesele ile ilgili başkaca misâller 7. maddenin tahlilinde gelecek.

Daha on beş yaşında iken fıkıh ilmindeki liyakati husunda çevresine itminan vermiş olan İmâm-ı Şâfiî'ye, halkın, müşkillerinin halli için müracaat ederek: “Ey Ebâ Abdillâh, bize fetva ver, artık fetva verme zamanın geldi” demelerini, hatta bizzat meşhur fakîh Süfyân İbnu Üyeyne'nin -ki Şâfiî'nin hocasıdır-kendisine, tefsir ve fetvâya müteallik bir müracaat yapıldığında, küçük Şâfiî'yi göstererek: “Bu çocuğa sorun” demesini göz önüne alacak olursak, Hz. Peygamberin getirdiği şeriattin tesiriyle ilk asırlarda Müslümanlar arasında gerek âlim ve gerek câhil tabakalarda “yaş” meselesi karşısında yerleşmiş olan sağlıklı espriyi anlarız.

Şunu da belirtelim ki, bu söylediklerimizin “Küçükler nezdinde ilim aramak kıyamet alametlerindedir.”¹⁴⁶ mealindeki hadislerle ters düştüğü söylenerek itiraz edilemez. Zira, başta İbnu'l-Mübarek, birçok âlimlerimiz, bu hadisteki küçükler tabiriyle kendi re'yi ile fetva verenlerin, dinî meselelerde selef alimlerinin yolunda gitmeyenlerin”, “başkalarının re'yini ashâbın re'ğine tercih edenler”in, “ehl-i bid'at” vs. nin kastedildiğini belirtirler¹⁴⁷ ve hakiki ilim sahibinin yaşı ne olursa olsun “büyük” olduğunu, câhil kimse pir-i fâni de olsa “küçük” olduğunu belirtirler.¹⁴⁸ Nitekim İmam Buhari, bu hususu te'yîden şöyle demiştir: “Bir kimse, yaşça ve ilimce kendi fevkinde, mislinde ve dînunda (aşağısında) olandan hadis yazmadıkça (yani ilim almadıkça) ilimde kemâle eremez.”¹⁴⁹

Günümüz anlayışına ne kadar ters düşerse de, dört yaşındaki çocuğun halife me'mun'un huzurunda Kur'ân okuyup “rey beyan ettiği”ne dair rivayetler,¹⁵⁰ belirtmeye çalıştığımız İslâmî telakki açısından bizi fazla şaşırtmaz.

Çocuk Hayatının Korunması

Çocuğun himayesi meselesinde İslâmiyet, her şeyden önce onun hayatının korunması üzerinde durur ve çocukların öldürülmesini yasaklar.

Birçok eski cemiyetlerde olduğu gibi Araplarda da yaygın bir çocuk öldürme âdeti vardı. Bu davranış, daha ziyade ar ve utanma sebebi telakki edilen ve doğduğu zaman “üzüntü duyulan”¹⁵¹ kız çocuklarına karşı idi. Aileye yük olmaları endişesiyle de kız ve erkek her iki cinse mensup çocuklar da öldürülüyordu.¹⁵² Kays İbnu Âsım 12 tane öz kızını kendi elleriyle diri diri toprağa gömmüş, Müslüman olduğu zaman Hz. Peygamber'e anlatarak günahından kurtulmak için çare

sormuştur.¹⁵³ İyiliksever bir zengin olan Sa'sa'a İbnu Naciye'nin tek başına 360 çocuğu satın alarak ölmekten kurtardığı¹⁵⁴ göz önüne alınacak olursa, bu âdetin vüs'ati anlaşılır. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu kötü adeti kaldırmak için mücadele etmiş, onu Allah'a eş koştuktan sonra gelen ikinci büyük günah ilân etmiş¹⁵⁵ ve tâ bidayetden itibaren kadın veya erkek ilk Müslüman olanlarla yaptığı itaat anlaşmalarına (ki "beyat" diyoruz) "Allah'a şirk koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, iftira etmemek, maruf emre isyan etmemek" gibi¹⁵⁶ son derece ehemmiyetli şartların yanibaşında "çocukları öldürmemek" şartını da koşturmuştur. Bu şartı, Resûlullah'ın daha Mekke'de iken, henüz hicret etmemiş bulunduğu sırada ilk Medineli grupla yaptığı meşhur Birinci Akabe Bey'atinde gördüğümüz gibi, kadınlarla yaptığı bütün bey'atlarda ve Mekkeli kadınlarla, Fetih sırasında toptan yaptığı, meşhur Bey'atü'n-Nisa'da da görürüz.¹⁵⁷ Esasen kadınlarla yapılacak bey'atlerde bu şartın konulmasını bizzat Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e emreder.¹⁵⁸

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetlerinde, gerek ar ve gerek iktisadi endişelerle çocuk öldürme meselesinin şiddetle yasaklandığını görmekteyiz. Bir ayette: "Çocuklarını cehaletle, düşüncesizlikle öldürenler mutlak hüsrandadırlar"¹⁵⁹ derken bir diğesinde de: "Diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçlardan dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman"¹⁶⁰ diye büyük tehdit beyan edilir.

Kur'ân-ı Kerim iki ayrı yerde de iktisâdî endişeye mebnî çocuk öldürmeyi kınar ve yasaklar: "Evlatlarınızı, fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Hakikat, onları öldürmek büyük bir suçtur."¹⁶¹

Yukarıda temas edilen âyet ve hadislerde mevzubahis olan, öldürülmesi yasaklanan çocuklar daha ziyade anne

ve babanın kendi çocuğudur. Ancak, izah edildiği üzere, İslâmiyet çocuğa karşı işlenen suçların cezasını büyüklerin-kiyle bir tutmak ve –ileride belirtileceği üzere– harp sırasında dahi olsa, kâfir çocuklarının bile öldürülmesini yasaklamakla dili, dini, rengi ve yaşı ne olursa olsun “buluğa ermeyen” bütün çocukların öldürülmesi yasaklanmıştır.

Çocuk Himayesinin Başka Boyutları

Çocuğun korunması bahsine günümüzdeki bir kısım menfi gelişmeler yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu sebeple meselenin bu çerçevede, etraflıca düşünülüp genişçe ele alınması gerekmektedir. Bu hususta bir fikir vermek üzere birkaç gazete haberini kaydediyoruz:

Birinci haber:

“Avrupa’da çocuklara yönelik tecavüzlerin artması yeni bir slogan doğurdu:

“Çok Küçüğüm... Beni Koru...”

“Başta İngiltere, Almanya ve İtalya olmak üzere, Avrupa’da her yıl binlerce çocuk tecavüze uğruyor

Avrupa’da çocuklara yönelik tecavüz olayları giderek ür-kütücü boyutlara ulaşıyor. İstatistikler, her 2-4 dakikada bir küçük kızın tecavüze uğradığını gösterirken, çoğunlukla öz baba, üvey baba ve aileden bir erkeğin faili olduğu bu tecavüzler, salgın hastalık hâlini alıyor.

Son sayısında, Avrupa’da çocuklara yönelik şiddet eylemlerini inceleyen Newsweek dergisi, bu sosyal yaranın genellikle düşük gelirlili aileler ile bozuk evlilik ilişkilerinde yoğun olarak kendini gösterdiğini yazdı. İngiltere’de Çocuklara Yönelik Şiddeti Önleme Örgütü’nün (NSPCC) ülkede her yıl 50 bin çocuğun tecavüz yoğunluklu şiddete maruz kaldığı yolundaki raporuna

dikkat çeken dergi, Almanya ve İtalya'da geçtiğimiz yıl 15'er bin çocuğun şiddet kurbanı olarak kayıtlara geçtiğini belirtti.

Bu arada anne-babaları tarafından dövülerek hastanelik olan çocukların sayısında kaydedilen büyük tırmanış da Avrupa'da ruh sağlığı uzmanları arasında panik yaratıyor. Vahşet sırlarına giren dayanın toplumun her kesitinde kendini gösterdiğini belirten uzmanlar, bu konuda uygulanan cezai mekanizmanın artırılmasına çalışıyorlar.”

Hemen belirtelim ki, bu haberin yanı başında yer alan resim, bir mahkeme duruşmasını ve mahkemeye suç aleti olarak getirilen bir kafesi görüntülüyordu. Ve resmin altında şu yazı vardı: “Ebeveynlerin çocuklarına yaptıkları kötü muamelelerin sınırı yok... Bu gerçeğin en büyük kanıtını, bir İtalyan mahkemesine delil olarak sunulan işte bu kafes oluşturuyor. Hangi akli başında insan, çocuğunu tam altı yıl süreyle bu kafesten çıkarmadan yaşatır?” (Güneş gazetesi, 28.8.1986 tarihli nüsha).

İkinci haber:

Avrupa'nın yeni hastalığı çocuk pornoğrafisi.

En iğrenç seks işkencelerinin bile yer aldığı filimlerde, fakir 3. dünya ülkelerinden getirilen zavallı çocuklar kullanılıyor.

OSLO (AA)- Avrupa'daki çocuk fuhuşu ve pornoğrafisinin, ülkelerdeki sıkı yasalara rağmen, uluslar arası hukukun boşluklarından yararlanan “seks tacirleri” yüzünden tırmanışa geçtiği açıklandı. Oslo'da düzenlenen “Çocuk fuhuşu ve pornoğrafisi” konulu bir seminerde Norveç'in ileri gelen çocuk yargıçlarından bayan Renee Riedel, “Çocuk fuhuşu ve pornoğrafisi her zaman bir sorun oluşturmakla birlikte, bugünkü kadar ciddî boyutlara hiç ulaşmamıştı.” dedi.

Uluslar arası Demokratik hukukçular Birliği'nin üyelerinden olan Bayan Riedel, 10 yıldan beri sürdürdüğü araştırmalarında, 8 yaşındaki kız çocuklarının 25 dolara satıldığını tespit ettiğini kaydetti. Sorunun günümüzde ciddi boyutlar kazanmasının “video”dan kaynaklandığını vurgulayan Norveçli yargıç, “Video, çocuk pornoğrafisini yaygınlaştırarak, talebi de artırıyor” dedi.

Çocukların söz konusu video filmlerinde korkunç seks işkencelerine maruz bırakılmalarının görüntülediğini kaydeden bayan Riedel, pornoğrafik filmlerde kullanılan çocukların 3. dünya ülkelerinden, Batı'ya daha iyi yaşamaları umuduyla evlatlık verilenlerden oluştuğunu söyledi.

Diğer bir bölümü de ailelerini tabii afetlerde kaybeden bu çocuklardan bazılarının aileler yerine, örgütlenmiş fuhuş şebekelerinin eline düşerek, randevu evleri ve pornoğrafi sütüdyolarında köle gibi kullanıldıklarını bildiren bayan Riedel, “Bu olay Avrupa'da çok sık olmaktadır.” dedi.

Bu olanlara engel olunması için, uluslar arası hukuk alanında daha sıkı işbirliği yapılması çağrısında bulunan Bayan Riedel, Uluslar arası Hukukçular Komisyonu'nun, “Çocuklara istekleri dışında böyle olaylara alet edilmelerini kitle idamları ve soykırım gibi insanlık dışı ilan edilmesi” yolunda bu önerisini desteklediğini de sözlerine ekledi.”

Üçüncü haber:

Batı'yı, çocukların korunması ile ilgili bir kısım kanunî tedbirler almaya sevk eden ve bunu yaparken -özde tepki espirisi yattığı için- bir ifratı önlemek üzere birçok kere tefrite düşüren, çocuğa karşı Batı'da fiilen var olan feci durumu gösteren birkaç gazete haberini aynen kaydediyoruz. Yorum okuyucuya ait:

“Amerikalı şimdi de öz evladını öldürüyor.

Vahşi Amerikalı.

Maneviyat boşluğu ve ekonominin bozulması kısılcında ezilen Amerikalılarda, şiddet ve cinayet olayları artmaya devam ediyor. Londra’da yayınlanan eş-Şarku’l-Evsat gazetesinin Amerikan haber kaynaklarından kaydettiği haberde, ABD’de anne ve babalar tarafından öldürülen ve kimsesizliğe terk edilen çocukların sayısının gittikçe artmakta olduğu bildirildi. Kaynaklar geçtiğimiz sene sadece Washington’da 1490 çocuğun anne, baba ve yakınları tarafından öldürüldüğü, on binlercesinin şiddetle dövüldüğü, bir kısmının da kimsesizliğe terk edildiğini iddia ediyor. Resmî istatistikler, geçtiğimiz yıl ABD’de 2.7 milyon çocuğun yakınları tarafından dövüldüğünü ve bu rakamların geçen yıla oranla yükselmekte olduğunu ortaya koyuyor. Yaşları birkaç aylık ile birkaç yaş arasında değişen bu çocukların öldürülme sebeplerini belirten aile konusunda uzmanlar, “ABD’de ailenin dağılması, ekonominin bozulması neticesi artan işsizlik ve uyuşturucu kullanılımasının yayılması, söz konusu cinayetleri artırmaktadır” şeklinde açıklamada bulundular.” (Zaman gazetesi 01.07.1992 nüshası).

3. MADDE: İSİM VE MİLLİYET

Çocuk, doğumundan itibaren bir isme ve bir milliyete sahip olma hakkına sahiptir.

Hız. Peygamber (aleyhisselâm), çocuğun ismi üstünde ehemmiyetle durur. Doğumunun yedinci gününe kadar çocuğa mutlaka isim verilmelidir. Asıl olanı birinci gün verilmesidir. Nitekim rivâyetler, Hız. Peygamber'in (aleyhisselâm), kendi çocuklarına ve yakınlarının çocuklarına doğumlarının birinci gününde isim verdiğini belirtirler.¹⁶²

İslâmiyet, isim koymaya ehemmiyet atfetmekle kalmaz, hassaten güzel isim konmasında ısrar eder. Hadîste, çocuğun bilhassa "güzel isme" olan hakkı vurgulanır: "Çocuğun, babası üzerindeki hakları ismini ve edebini güzel yapmasıdır."¹⁶³ Aynı hususu teyîd eden hadîselerden bir diğeri de: "Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın

isimleriyle çağrılacaksınız, öyle ise isimlerinizi güzel kılın”¹⁶⁴ denmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhisselâm) pek çok kimsenin, muhtelif nokta-i nazarlardan “güzel olmayan” isimlerini değiştirerek yerlerine yenilerini vermiştir.¹⁶⁵

İsmin güzel olması hususunda hadîslerde gelen ısrardan ilham alan İslâm âlimleri, kişinin taşıdığı ismin kişiye tesir ederek onun huyuna ve davranışlarına iyi veya kötü istikamette yön vereceğini ileri sürerler.¹⁶⁶ Şurası muhakkak ki, Hz. Peygamber’in güzel isimlerle tefeülde bulunarak hayra yordduğu da muhtelif rivayetlerde gelmiştir.¹⁶⁷

Milliyet meselesine gelince; İslâm’ın milliyet anlayışı ile bugünkü milliyet anlayışı arasında bir hayli fark olduğunu belirterek konuya girebiliriz. Milliyet kelimesiyle tercüme ettiğimiz, Beynamede geçen asıl kelime Fransızca nationalite kelimesidir. Bu kelime, lügat olarak, “müşterek ideal, dil, an’ane ve vatan bağlarıyla birleşen insanların meydana getirdiği milletin varlığı veya varolma arzusu”¹⁶⁸ mânâsına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki bir başka karşılığı tâbiyettir. Kısacası bir millete mensubiyet olarak anlaşılmalıdır. Arapça aslına bakınca millet kelimesi yol (tarîk), din mânâsındadır. Fransızca’da nationalite kelimesinin tarifinde ifade edilen birliğin temeli İslâm’da dindir. Yani aynı dinde olanlar bir milleti meydana getirirler. İslâm milletine mensup olmak için dillerin Arapça olması diye bir kaide yoktur. İnanc birliği olduktan sonra, an’ane de ehemmiyetsiz addedilmektedir. İslâmî idealler, her çeşit ideali ihtivâ edecek vüs’at ve ehemmiyettedir. Binaenaleyh, Müslümanlar nazarında iman birliği milliyetin temelini meydana getirir. Bu nokta-i nazardan insanlar iki millete ayrılır: İslâm milleti ve küfür milleti. İslâm nazarında bu iki milletin tâbi olduğu statü,

hukuî durum farklıdır. Müslümanların statüsü aynı olduğu gibi, dilleri, devletleri, renkleri ayrı olsa bile küfür de tek bir millet sayılmıştır.¹⁶⁹

Çocuğun milliyeti meselesine gelince, çocuk da bir millet ve dine mensup olacaktır. İslâmiyet, çocuğun nesebi meselesinde hassâsiyetle durur. Herkesin doğru olarak nesebini bilmesi emredilir ve bilerek nesebini inkar, hadislerde “küfür” olarak vasıflandırılır¹⁷⁰ ve o kimseye “cennetin haram kılındığı” bildirilir.¹⁷¹

Çocuğun dini ve nesebi hususunda şu kaideler mevcuttur:

- 1- Çocuk anne ve babasının dinindedir.¹⁷²
- 2- Anne ve babanın dinleri farklı ise, en hayırlısının dininden sayılır, mesela baba Müslüman, anne Hıristiyan ise, çocuk babanın dinine tâbidir.¹⁷³
- 3- Çocuk lakîm ise, yani yolda, cami köşesinde veya hâlî bir yerde bulunmuş, anne ve babası belli olmayan buluntu biriye, hür kabul edilir. Ancak milliyeti (yani dini), bulunduğu yerin dinî durumuna göre tayin edilir. Yani, camide bulundu ise Müslüman, kilisede bulundu ise Hıristiyan kabul edilir. Kırdaki bulundu ise, o yöre ahalisi ekseriyet itibarıyla hangi dinden ise, bulunan çocuk da o dine mensup addedilir.¹⁷⁴
- 4- Neseb babaya göredir. Babası belli olmayan, veya batıl bir evlilikten husûle gelen (bir Hıristiyan erkek ile Müslüman bir kadının evliliğinden doğacak çocuk gibi) bir çocuğun nesebi sabit olmaz.¹⁷⁵
- 5- Zina ile de neseb sabit olmaz. Zâniyeden doğacak çocuk, annesine aittir.¹⁷⁶

4. MADDE: SOSYAL GÜVENLİK

Çocuk, sosyal güvenlikten istifade etmelidir. Sıhhatli bir şekilde büyüyebilmeli ve gelişebilmelidir. Bu maksatla kendisine hususi bir yardım ve himaye temin edilmelidir. Aynı şekilde annesine de bilhassa doğum öncesi ve doğum sonrası olmak üzere aynı ehemmiyette yardımlar yapılmalıdır. Çocuğun yeterli gıda, mesken, dinlenme ve tıbbî tedavi hakları vardır.

Himâye, meselesine bir başka açıdan temas edilen bu maddede çocuğa ve ailesine yapılması gereken yardımdan söz edilmektedir. Bu talep de Batı'nın tarihî şartları içerisinde değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira, kitabımızın baş kısmında da temas ettiğimiz üzere, Batı tarihinde, Eski Roma'da, Germenlerde çocuk, ailesi tarafından terk edilme, satılma, öldürülme gibi durumlarla karşı karşıya olmaktan başka,

çocuğun himayesiyle ilgili bir kısım kanunî tedbirler, mazisi bir asrı pek fazla geçmeyen bir devreye aittir. Halbuki İslâmiyet bu hususu bidâyetten beri kesin hükümlere bağlamıştır.

Fakihler çocuk için başlıca beş hakkın bulunduğunu belirtirler:

- 1- Neseb hakkı,
- 2- Radâ' (süt devresinde, sütle beslenmesi) hakkı,
- 3- Hidâne (süt devresinden temyiz devresine kadarki bakımı) hakkı,
- 4- Nafaka (gıda, elbise, mesken ve tedavi ihtiyaçlarının görülmesi) hakkı,
- 5- Hacr ve velayet hakkı.¹⁷⁷

Burada zikredilen hakların bir kısmı çocuğun sosyal güvenliğini sağlamayı hedef alır. Bunlardan bazılarını (neseb, hacr ve velâyet) yukarıda açıkladık. Burada nafakayı belirtmeye çalışacağız. Nafaka deyince (bilhassa zevce hakkında) en ziyade dikkate arz edilen yiyecek, giyecek ve meskendir. Hanefî fakihler, zevcenin tedavi parasının nafakaya dahil olmadığını sarahatle kaydederler. Çocuk mevzuunda bu sarahat mevcut değildir. Üstelik, İbnu Âbidîn, âlimlerce, "Eğer baba hasta veya sakatsa ve bir hizmetçiye muhtaçsa, hizmetçi tutmak oğluna terettüp eder; çocuk bu durumda ise, babaya terettüp eder" dediğini tasrih eder ki, buradan tedâvi meselesinde evlâtla zevcenin tamamen bir tutulmadığı anlaşılır.¹⁷⁸ Şâfiîler, bu hususta Hanefîlerden ayrılırlar ve tedâvi masraflarının nafakadan olduğuna hükmederler.¹⁷⁹ Çocuğun sünnet olma masrafları da nafakadan sayılır.¹⁸⁰

Çocuk, mal sahibi, yani zenginse, bu ihtiyaçları öncelikle kendi malından karşılanır. Fakir ise, çocuğun bakımından baba sorumludur. Bu sorumluluktan baba, fakirlik ve acz

hâlinde kurtulabilir. Eğer çalışmaya muktedir ise, mesuliyet fakirlik sebebiyle düşmez. Çalışarak kazanıp çocuğa infak etmek mecburiyetindedir. Çalışmaktan imtina edecek olursa -diğer borçları hilâfına- baba icbar edilir, aksi halde hapsedilir.¹⁸¹ Cevhere'de tasrih edildiği üzere, çocuk, irtidâd edecek, yani İslâm'dan çıkacak olsa bile -ki Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Muhammed'e göre mümeyyiz olan çocuğun irtidâdı sahîhtir- baba, nafaka mükellefiyetinden kurtulamaz.¹⁸²

Mesuliyet babadan meşru bir şekilde düştüğü takdirde, çocuğun nafakası baba cihetinden, yoksa anne cihetinden mahrem akrabalarından, yoksa en nihayette beytûlmâlden (yani devlet hazinesi) karşılanması gerekir.¹⁸³ "Bir kısım fakihler, hâkimin, herhangi bir şahsı nafaka ödemeye mahkûm ettiği gibi, devlet hazinesini de âcizin nafakasını ödemeye mahkûm edeceği görüşündedirler."¹⁸⁴

Himâye mevzuunun daha iyi anlaşılması için, fakihlerin "âciz"lerin acizle alâkalı hükümlerini de belirtmek gerekir. "Âciz" tâbiri ile, buluğa ermesine rağmen sakatlık, ilim tahsili ile meşguliyet, işinde beceriksizlik gibi "meşru" addedilen mazeretler sebebiyle kesbden ve kazançtan âciz olan kişiler kastedilmektedir. Dışarıda çalışmaya mezun olmadığı için bâliğa kız çocuğu da "âciz"lerden sayılır.

Fakihler, "âciz"lerin nafaka hakkının devam edeceğine, acz hâli devam ettiği müddetçe onların bakım ve himaye mükellefiyetlerinin babadan başlayıp nihayette devlete ulaşan sorumlular üzerinde bâki kalacağına hükmetmişlerdir.¹⁸⁵

Çocuk ve Ailesine Yardım

Fukaha, baba (veya diğer sorumlu)nun aczi hâlinde, çocuğun infakinin aksamaması için hâkim tarafından başka

velilerin bu işe icbar edileceğini, kimsesi olmadığı takdirde devletin devreye gireceğini hükme bağlar. Buna daha önce temas ettik.

Her anne ve her çocuğa temininden bahsedilen hususi yardıma gelince, bu yardımın mutlaka yapılması hususunda fakihler kesin bir hüküm koymamış ise de, İslâm tarihinde fiilen tatbikatına rastlamaktayız. Böyle bir müessese, bilhassa Hz. Ömer zamanında çok mükemmel bir şekilde işletirilmiştir: Hz. Ömer hilâfetinin bidâyetinde, kendinden önceki tatbikat gereğince, çocuklara süttten kesildikten sonra nafaka bağlamakta idi. Bir kısım kadınların, bir an önce nafakadan istifade etmek için çocuklarını iki yıl dolmadan süttten kestiklerini görünce tatbikatı değiştirerek, doğumdan itibaren, buluş çağına kadar ayda 100 dirhemlik yardım bağladı.¹⁸⁶ O devirde bir gömleğin 2-3 dirhem,¹⁸⁷ bir şalvarın (serâvil) 3-4 dirhem,¹⁸⁸ bir takım necrânî elbise (hulle)nin 40 dirhem,¹⁸⁹ bir belediye memurunun günlük ücreti 2 dirhem,¹⁹⁰ bir koyunun fiyatı 0,5-1 dinar (1 dinar 12 dirheme denktir) olduğu;¹⁹¹ Habeşistan'a giden Mekkeli muhâcirlerin gemi ücreti olarak yarım dinar (yani altı dirhem) ödedikleri,¹⁹² Resûlullah'ın (aleyhisselâm), 200 dirhem parası veya değerinde malı bulunan kimseyi, şer'an zengin addettiği¹⁹³ nazar-ı dikkate alınacak olursa, çocuk için ödenen aile yardımının, günümüz Türkiye'sinde olduğu gibi, göstermelik ve lâftan ibâret bir yardım olmayıp ailenin bir hayli elinden tutucu, haysiyetli bir meblâğ olduğu anlaşılır. Şunu da kaydedelim ki, İslâm'a bağlılığı ve adaletiyle meşhur, neseben de Hz. Ömer'in üçüncü göbekten torunu olan Emevî Halifelerinden Ömer İbnu Abdilaziz de yeni doğan çocuklara yardım meselesini ele alıp ciddi esaslara bağlamıştır.¹⁹⁴

Şu halde Müslüman kanun ve vicdanı, devletin imkânı nispetinde önce muhtaçlardan -mecburî olarak- başlamak üzere, her aileye, doğan her çocuğa müteveccih yardım bağlamaya açık ve hazırdır ve fiilen tecrübe sahibidir.

NOT: Çocuklu aileye yardım meselesinde Batı'daki tatbikat hakkında bir fikir vermek -ve oradaki yardımın, Hz. Ömer devrinde tespit edilen haysiyetli seviyeye yakınlık arz ettiğini göstermek- maksadıyla bir örnek kaydediyoruz: 1976'dan bu yana, Fransa'da tatbik edilen yeni aile yardım esası şöyledir: Bir annenin asgarî geliri 900 frank, çocuk başına da gelir 300 frank olmalıdır. Meselâ iki çocuğu olan bir anne, ayda 1500 frank gelire sahip olmalıdır. Kadının fiilî geliri ile 1500 frank arasındaki farkı devlet, yardım olarak kapatacaktır. Üç çocuklu bir kadın, çalıştığı iş yerinden 1100 frank almakta ise, devlet buna 700 frank ödeyecek demektir. Bu yardım, en küçük çocuk üç yaşına basıncaya kadar ödenir (hamilelik, doğum, tahsil yardımları hariç).¹⁹⁵ Bu rakamları, bir frankın günümüzdeki Türk Lirası karşılığı ile çarparsak, söz konusu yardımın haysiyetli ve çocuk yapmaya teşvik edici olduğunu görürüz.

5. MADDE: ÖZÜRLÜLERE TEDAVİ VE YARDIM

*B*edenî, zihnî ve içtimâî yönden zarara maruz kalan çocuğa durumunun veya içinde bulunduğu şartlarının gerektirdiği hususî tedavi, terbiye ve ihtimam gösterilmelidir.

Burada gerek doğuştan, gerekse bilahare maruz kaldığı bir sebeple sakat olan veya bakımsız kalan çocukların tedavi, terbiye ve tahsillerinin ihmal edilmemesi dile getirilmektedir. Kör ve sağırın veya geri zekalıların, tedavi ve tahsilleri için kurulmuş hususi hastahane veya mekteplere gönderilmesi gibi. Batı, tıbbî sahada kaydedilen ilerleme ve sahip olduğu maddî imkânlarla muvazî olarak bu sahada çeşitli tedavî ve tahsil müesseseleri geliştirmiştir. Bu maddede, bir bakıma Batı'da şâyan-ı takdir bir seviyeye ulaşan bu himaye imkânlarının, bütün dünya çocuklarına teşmil edilmesi talep edilmektedir.

Bu hususî bakımın talep ve tatbiki, anlaşılacağı üzere, hem bu maksatla te'sis edilmiş hususi müesseselerin varlığına hem de maddî imkâna bağlıdır. Şu halde, bu esasın İslâm açısından tahlilinde şu iki noktayı belirtmemiz gerekmektedir:

1- İslâm fıkhnının tedvîn edildiği ilk asırlarda sakat insanların (büyük olsun, küçük olsun) tedavisi için kurulmuş ihtisas müesseseleri yoktu. Binaenaleyh o kitaplarda aynı tabirlerle ifade edilen bir himaye maddesi bulmamız mümkün değildir. Ancak bu hususun çocuğa tanınan “nafaka” hakkı içerisinde münderiç bulunduğunu söyleyebiliriz. Zira nafaka maddesine “tedavi”nin de dahil olduğunu daha önce söylemiştik.

Nafakanın müfredatına giren gerek giyecek, gerek yiyecek ve gerekse mesken meselelerinde “maruf üzere olması” istenmektedir.¹⁹⁶ Yani yiyeceği ele alarak açıklamak gerekirse, âyet-i kerimeye göre rızık maruf üzere olacaktır. Fakihler mârufu, “infak edenle infak edilen her iki tarafın da zarar görmeyeceği”¹⁹⁷ örf ve adete yani her iki tarafın da yaşadığı devir ve bölgenin şartlarına göre ihtiyacı örtecek vasat miktarda olması şeklinde tefsir ederler. Bundan çıkan mânâ şudur: Çocuk hususî bakıma muhtaç ise ve bu bakımı yapacak bir müessese de mevcut ise, veli bununla ilgilenmelidir; aksi takdirde nafakaya hak kazanan taraf (yani çocuk) zarar görecektir. Velinin maddi gücünü aşan, hususi, masraflı bir bakım gerekiyorsa -mesela paralı bir rehabilitasyon merkezine göndermek gibi- velinin buna zorlanması veliyi zarardîde edecektir. Bu durumda çocuk, bakılma hakkını kaybetmeyeceğine göre, nihayette devlete terettüp eden diğer sorumluluklar devreye girecektir ve çocuk mutlaka tedavi edilmiş olacaktır.

Çocuk herhangi bir sebeple bakıma muhtaç olmaya devam ettiği takdirde, buluş çağına girmiş olmasına rağmen, veliden nafaka mükellefiyetinin düşmeyeceğini daha önce belirtmiştik. Bu hususta fakihlerimiz müttefiktirler.

Yetimlerin Himayesi

Bakıma muhtaç çocukları himaye hususunda İslâm'ın hassasiyetini en iyi dile getiren şey, içtimaî yönden zarara uğrayanlardan sayılacak olan yetimler hakkındaki teşrîftir. Bizzat Kur'ân-ı Kerim bunların ihmal edilmemesi, himaye ve terbiyelerinin tam yapılması için birçok defa (22 yerde) meseleye temas eder. Bunlardan birinde, "Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yararlı ve iyi hâle getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah (yetimlerin) salâhına çalışanlarla (onların mal ve halinde) fesad (ve fenalık) yapanları bilir" der.¹⁹⁸

Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi, hadislerde de yetimlerin korunması ve bilhassa aile içerisinde, bir evlat gibi barındırılması, onlara şefkat ve sevgi ile muamele edilmesi emredilir: "Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle (iki parmağıyla göstererek) yan yanayız."¹⁹⁹ "Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi muamele yapılan evdir."²⁰⁰ "Kim Müslümanlar arasında bir yetimi (evine alıp) kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirse affı kaabil olmayan bir günah yani şirk işlemediği takdirde Allah onu mutlaka cennetine kor."²⁰¹

2- Yetim ve acizleri himaye hususundaki bu teşviklerin sonucu olarak, hususî bakım ve himaye müesseselerinin Müslümanlar yanında işletilmiş olduğunu gösteren tarihî deliller de mevcuttur. Bu mevzuda bilhassa bir kısım vakıflar misal olarak zikredilebilir. Yazımızın son kısmında temas edeceğimiz

Gazan Mahmut Han, G6kb6r6 Han, Fatih vakfiyelerinde kimsesiz ve sakat çocukların himayesi için husus6 tahsisat ayrıldığına şahit olmaktayız. Daha sonraları, bilhassa maruz kalınan bir kısım 6rıza ve kazalar sebebiyle geçimini temin edemez duruma d6şen kimselere “veya ana ve babalarını kaybeden fakir, 6ciz, dul kadın ve yetimlere” yardım maksadıyla kurulan vakıflara avarız vakıfları denmiştir. Bunlar diğer çeşit vakıflar arasında husus6 bir grup teşkil eder ve ayrı bir yer tutarlar.²⁰²

6. MADDE: AİLE ŞEFKATİ

Çocuk, şahsiyetinin âhenkar inkişâfı için, şefkat ve anlayışa muhtaçtır. O, mümkün olduğu kadar, ebeveynin himaye ve mesuliyeti altında büyümeli, her hâlükarda tam bir sevgi atmosferi, maddî ve manevî emniyet havası içerisinde bulunmalıdır. Küçük yaştaki çocuk, istisnâî şartlar hariç, annesinden ayrılmamalıdır. Cemiyet ve devlet sorumluları ailesiz çocuklara veya varlığını sürdürmek için yeterli imkânlarla sahip olmayanların çocuklarına hususî bir alâka göstermekle yükümlüdürler. Çocukların bakımı için kalabalık ailelere devletin veya diğer müesseselerin maddî yardımında bulunmaları şâyân-ı tavsiyedir.

Burada iki ana hususa temas edilmektedir: 1- Çocuğun şefkate ve binaenaleyh anneye olan ihtiyacı, 2- Aileye yardım meselesi. İkinci meseleye daha öce temas ettiğimiz için,

burada, daha ziyade birinci, yani çocuğun şefkate olan ihtiyacı üzerinde duracağız.

Çocuğun şefkate olan ihtiyacı, her devirde teyid edilmiş, herkesçe bilinen bir husustur. İslâm da bu kanaattedir ve hatta çocuğun şefkatle muamele görmesini, anne (yoksa kadın tarafından terbiye edilmesini) teminat altına almak için bazı tedbirler de vâz eder. Batı, ilmî bir kısım bulguların da icabıyla bu kanaati benimsemiş ve çocuğun tabîî bir hakkı olarak bu beyannamede dile getirmiştir. Ancak, izah edeceğimiz üzere, benimsediği ve vazgeçilmez şekilde tatbika koyduğu başka prensiplerle bu prensip tezada düştüğü için bu meselede ciddî ve kararlı olamıyor. Beyannamenin ifadesinde, bu sebeple, müphem ve hatta kaçamaklı tabirlere rastlamaktayız.

İslâm bu meselede son derece net ve kesindir. Anne şefkatine çocuğun şiddetle muhtaç olduğu ve bunun yerini maddî bir şeyle doldurmanın mümkün olmadığı şeklindeki inançlarını fakîhler, boşadığı karısından küçük oğlu Asım'ı almak isteyen Hz. Ömer'e karşı Hz. Ebu Bekir'in söylediği şu cümleyi tekrar ederek ifade ederler: "Ey Ömer, bırak onu. Annesinin tükürüğü, ona senin yanındaki şekerden ve baldan daha hayırlıdır."²⁰³

Ehemmiyetine binaen, bu bahis, sadece bazı ahlâkî öğütlerle sınırlı tutulmayıp, hukuk mevzuu yapılmıştır. Daha önce zikrettiğimiz, temel haklar meyanında dercedilmiştir. Fıkıh kitaplarımız bu bahse giren meseleleri en ziyade hidâne bahsinde işledikleri için, teferruata girmeksizin, bu bahsin bazı mühim prensiplerini açıklamaya çalışacağız:

İslâm'a göre, normal bir çocuğun himayeye muhtaç olduğu devre doğum-buluğ arasındır. Ancak bu uzun devrenin her

safhası bir değıldir. Çocuğa götürülecek hizmet ve himayenin durumuna göre başlıca üç devreye ayrılmıştır:

- 1) Süt devresi,
- 2) Temyiz yaşına kadarki devre,
- 3) Temyizden buluğ safhasına kadar ki devre.

Süt Devresi

Doğumdan iki yaşın sonuna kadar devam eder. Bizzat Kur'ân-ı Kerim, çocuğın tam iki yıl müddetince emzirilmesini teşvik eder: "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler."²⁰⁴ Hz. Peygamber (aleyhisselâm), iki yılı doldurmadan ölen oğlu İbrahim hakkında, "Onun cennette bir süt annesi var, geri kalan sütü emzirecek, (iki yıla) tamamlayacak"²⁰⁵ der. Ayet ve hadisin bu meseleyi ayrı ayrı teyid etmeleri, bu iki yıllık devrede çocuğa süt vermenin ehemmiyetine dikkat çekmektedir.

Bu iki yıl içerisinde, gıda olarak çocuğa verilen sütün, çocuğın karakter ve tab'ına tesir edeceđini²⁰⁶ beyan eden Resûlullah (aleyhisselâm) akıllı, iyi asıllı ve dindar olmak şartıyla²⁰⁷ bir süt annesine verilmesine ruhsat vermekle beraber, çocukları bizzat annelerinin emzirmelerinde ısrar eder ve: "Bebek (sâbi) için annesinin sütünden daha hayırlı süt yoktur."²⁰⁸ buyurur.

Hanefi fukahası, özürsüz olarak, çocuğunu emzirmekten imtina eden kadının hukuken buna icbar edilemeyeceğine hükmetmişse de, Allah'a karşı günahkar (yani diyaneten mecbur) olduğunu da belirtmiştir. Ancak, başka süt annesi bulunmadığı veya çocuk başkasını kabul etmediği hâllerde annenin icbar edileceğini de hükme bağlamıştır.²⁰⁹

Yeri gelmişken belirtelim ki, günümüz hekimleri de çocuğın anne sütüyle beslenmesinde ısrar ederler. Onlara göre,

ana sütü, dengeli beslenme, bulaşıcı hastalıklara²¹⁰ ve akciğer infeksiyonlarına karşı mukavemet sağlamak gibi biyolojik faydalardan başka sosyal faydalar da sağlamaktadır. Şöyle denir: “Ana sütü çocukla ana arasında hususi bağları sağlar. Çocuk kendine en yakın olarak onu besleyeni tanır. Bu durum çocuğa bütün hayatı boyunca devam eden bir ruh sükuneti verir.”²¹¹

İslâmiyet, bu devrede çocuğun beslenmesine bilhassa dikkat edilmesini çocuğun iyi beslenmemesinden korktuğu takdirde annenin, oruç tutmamasını emreder.²¹² Hatta hamile kaldığı takdirde annenin sütü bozularak bebeğe zararlı hâle geleceği için, Hz. Peygamber emzikli kadınla cinsî münasebeti hoş karşılamamıştır.²¹³ Bu hususta bazı rivayetlerde kerahat ifade edilmektedir, ancak ruhsatın esas olduğu da kaydedilmiştir.²¹⁴

Temyiz Yaşına Kadar

Temyiz safhası, değişik kıstaslarla ifade edilmişse de konumuza en muvafık olanı, “söylenenleri doğru olarak anlayıp, doğru olarak cevap verme”²¹⁵ hâlinin çocukta istikrar bulduğu safhadır. Bu safhanın başlangıcı ekseriyet ile, vasatı 7 yaş kabul edilmiş²¹⁶ ise de bazı çocuklarda daha erken, bazılarında daha geç yaşlarda zuhur edebileceği âlimlerce teyid edilmiştir.²¹⁷

Her hâlükârda, çocuk bu yaşa kadar anne tarafından terbiye edilmelidir. Çocuğun anne şefkatine en ziyade muhtaç olduğu devre, bu vakte kadar olan devredir. Herhangi bir sebeple anne-baba arasında, çocuğun terbiyesine sahiplenme hususunda çıkacak ihtilafta, çocuk kız da olsa, erkek de olsa bu devreye kadar, annenindir.²¹⁸ Bu hususla alakalı olarak Hz.

Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinde muhtelif örnekler gelmiştir.²¹⁹ Hz. Peygamber harp esirleri arasında bulunan anne ve evladın arasını açmayı da yasaklar²²⁰ ve şöyle buyurur: "Allah, anne ile çocuğunun arasını açanı, kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar."²²¹

Temyiz - Buluğ Arası

Çocuk temyiz yaşına ulaştınca, Şafii görüşüne göre, ihtilaf hâlinde -çocuk kız da olsa, erkek de olsa- anne veya babadan birini seçmede muhayyer bırakılır; çocuk kimi seçerse o hak sahibi olur. Bu meselede Hanefiler daha farklı düşünür. Onlara göre, erkek çocuk, yeme, içme, giyinme, temizlenme gibi işlerini kendi kendine yapacak durumda bile olsa, muhayyer bırakılmaz, babaya teslim edilir. Zira çocuk kendi cinsini alakadar eden ahlâk ve âdabı, ancak babadan alabilir. Babayla kalması, erkek görgüsü üzerine yetişmesi gerekir. Aksi takdirde annesinin yanında kadınlara has ahlâk ve âdabı alarak kadınlaşır. Kız çocuklara için bu endişe vârid olmadığı gibi, kadınlara has ahlâk ve âdabı almaları için de, onların hayız vaktine kadar annelerinin yanında kalmaları gerekir. Ancak âdet görmeye veya buluğ çağına yaklaşmaya başlayınca, babalarının ve dedelerinin siyanet ve himayelerine daha fazla ihtiyaç görüleceğinden, bu halde onlara iadesi gerekir.²²³

Buluğ ve Sonrası

Normal olarak kızlarda hayız hâliyle, erkeklerde ihtilamla başlayan bu devre ile çocuğun aile terbiyesi sona erer. Böyle biri, dini açıdan artık "çocuk" değildir, üzerinde kimsenin

vesayeti kalmaz. Fiillerinden, dünyevî işlerde de uhrevî işlerde de bizzat kendisi sorumludur.

Buluğ da kesin olarak yaşla tahdîd edilmemiştir. Hanefî mezhebinde kızlarda buluğun normal 9-15, erkeklerde ise 12-15 yaşlarında olabileceği kabul edilir.²²⁴ İmam-ı Azam'a göre, tabîi buluğ vaki olmadığı takdirde, en geç kızlar 17, erkekler ise 18 yaşına basınca hükmen bâliğ addedilirler.²²⁵

Buluğ çağını idrak eden şahıslar, erkek ise veya dul kalmış kız ise, kendi işlerini kendileri yürütebilecekleri hususunda emin olunursa serbesttirler, istedikleri yerde ikamet edebilirler. Ancak babalarının, dedelerinin yanlarından ayrılmamaları müstehaptır. Kendilerinden emin olunmaz ise, babalarının yanında ikamete mecbur edilirler.²²⁶

Anne Bakımı

Çocuğun himayesi, şefkat ve anlayışla anne tarafından terbiye edilmesi meselesi, İslâm şeriatında lafla geçiştirilen bir husus değildir. Çocuğa bu bir hak olarak tanınmış ve başka prensipler muvacehesinde teminat altına alınmıştır. Şöyle ki:

Aile Yapısında Hizmetçi Unsuru

İslâm'da aile tarif edilirken aslî unsur olarak anne, baba, evlâd ve hizmetçiler zikredilir.²²⁷ Bilhassa hizmetçi unsuru, annenin kendisini çocuklarına daha ziyade vermesini sağlayan bir âmildir. Her kadının asgari bir hizmetçi tutma hakkı vardır. Erkeğin çocukları sebebiyle, tek hizmetçi yetmezse, bir dâhili, diğeri hârici işler için iki hizmetçi tutma hakkı mahfuzdur; hâkim buna hükmedebilir ve hizmetçi parasını erkek ödemekle yükümlüdür.²²⁸

Kadının Çalışması

İslâm ahlâkına göre evin dahili işleri kadına, hâricî işleri erkeğe aittir. Yani ailenin geçim mükellefiyeti erkeğe terettüp etmektedir. Koca, -karısı dahil- ailenin bütün fertlerinin yiyecek, giyecek ve mesken nevinden zaruri ihtiyaçlarını teminle mükelleftir. Normal şartlarda, ailenin geçimi için kadını harici çalışmaya zorlayamaz. Fıkıhçılar daha da ileri giderek, evin iç işlerini yapmaya da kadının zorlanamayacağına ittifak ederler. Onlara göre, nikah akdi, bir istihdam (hizmetlenme) akdi değildir. Kadın, kendi rızasıyla yapmadığı takdirde yemek yapmak, bulaşık yıkamak ve çamaşır yıkamak, ev süpürmek gibi her çeşit “ev işi”ni yapmaya -diyaneten mecbur olsa da-²²⁹ hukuken zorlanamaz. Eğer kadınlar bu işleri eskiden beri yapıyorlarsa, bunu hukukî bir vecibe olarak değil, hoş bir örf ve âdet olarak, kocalarına bir yardım ve teberru olarak yapmaktadırlar.²³⁰

İslâm aile hukukundaki bu teşriatin asıl hikmetini çocuk terbiyesi ile izah etmemiz mümkündür:

- 1- Her şeyden önce, evliliğin öncelikli maksadı tenasül yani, neslin devamını sağlamak, bir başka deyişle çocuk sahibi olmak, çocuk yapmak olarak tespit edilmiştir. Hadiste: “Evlenin, çocuk sahibi olun (çoğalın), ben kıyamet günü ümmetimin çokluğuyla övüneceğim” buyrulur.²³¹ Keza evlenirken velud, yani doğurgan kadınla evlenilmesi tavsiye edilir.²³²
- 2- İkinci olarak da hidane (yani terbiye) bahsinde çocuğu terbiye vazifesini kesinlikle aileye ve aile içerisinde anneye verir. Bu sebeple günümüzde, Batı hayat nizamının ortaya çıkardığı ve yavaş yavaş bize de girmeye başlayan ana okulu, kreş gibi değişik adlar

taşıyan ve temyiz devresine girmeyen çocukları gün boyu barındıran müesseseler, İslâm hukuku açısından bir problem olsa gerektir.

Bir tek çocuğu olan her ailenin teyid edeceği bir husus şudur: Anne için, günlük meşguliyet olarak tek çocuk yeterlidir. Eğer hakkı ile çocukla meşgul olmak isterse harici iş yapmak şöyle dursun, dahili işlerin bile bir kısmı aksayacaktır.

Halbuki din kadından: 1) mümkün mertebe çok çocuk, 2) İslâmî esaslar çerçevesinde terbiye talep etmektedir. Bu son iki şıkta talep edilen hususlar da kadının birçok meşgalelerden azad edilmesini gerektirmektedir. Şöyle ki:

- 1- Çocuğun azı bile başlı başına bir meşgale sebebi olunca, sayısı arttıkça anneyi daha çok meşgul edecektir.
- 2- İslâmî esaslar dairesinde terbiye şu vasıfları taşır:
  - a- Çocuğa kızmak, hakaret etmek, bağırıp çağırarak yasaktır.
  - b- Çocuğu dövmek yasaktır (temyiz yaşından sonra, tedib maksadıyla, başına olmamak, bereleyici olmak kaydıyla üç kere vurulabilir; izahı gelecek).
  - c- Çocuklarla meşgul olacak, sevecek, okşayacak, öpecek, oynatıp eğlendirecek.
  - d- Konuşmaya başladığı andan itibaren çocuğa dinî bilgiler vermeye başlayacak, yedi yaşından itibaren de tedricen dinin tatbikatına alıştırarak, buluğ çağına kadar, hayata tek başına atılabilecek şekilde yetişmesini sağlayacak meslekî formasyon kazanacak.

En az yedi yaşına kadar olan terbiyevî faaliyetlerin çoğu kadına terettüp etmektedir. İşte bu sebeple kadın, sadece

harici işlerden azad edilmekle kalmamış, dahilî işlerin mecburiyetinden de azad edilmiş ve aileye “hizmetçi” unsuru da katılmıştır.

Terbiyede anneyi, bu kaydettiğimiz İslâmî ölçülerin dışına çıkmaya, evladına hakaret, beddua etmeye, dayak atmaya, yeteri kadar ilgilenip şefkat ve sevgi göstermemeye, oyunları ve öğrenimiyle alakadar olmayı ihmal etmeye sevkeden baş amil, onun meşguliyetidir, işlerinin çokluğudur. Fazla meşguliyet ve çalışma sebebiyle bedenlen ve ruhen yorulan, âsâbı son derece gerilen kadın, zamansız olarak meşguliyetlerinin arasına girmek isteyen, tabii olarak buna hakkı bulunan, anne alaka ve şefkatini talep eden çocuğuna bed muamele yapacaktır, bağırıp çağıracaktır, hatta çoğu kere istemeye istemeye...

Şu halde, çocuk terbiyesi, beşer tarihinin ilerlediği, psikoloji, pedagoji, terbiye gibi çocukla meşgul pek çok ilimlerin fevkalâde inkişaf ve gelişme kaydettiği, kişinin ileride ortaya koyacağı her çeşit şahsiyet bozukluklarını, küçüklüğünde ona tatbik edilen terbiye tarzında, çocuğun şuur altına ittiği müdahale ve tatminsizliklerde arayacak psikanalitik metodların geliştiği, çocukta şahsiyet teşekkülünün 12²³³ ve hatta 6 yaşlarında²³⁴ sona erdiği iddialarının ortaya atıldığı bir devirde ele alınınca, büyük ağırlık anne-evlad münasebetlerine verilmelidir. Terbiye ilmi günümüzde bunu emretme seviyesine ulaşmıştır. Dinimiz açısından ise bu, 1400 sene önce böyle tespit edilmiştir.

Meseleyi bu noktaya getirince, tahlilimize girerken söyledığımız, “Çocuk Hakları Beyannamesinde müphem ve kaçamak ifadeler var.” şeklindeki değerlendirmemizle neyi kasdetmiş olduğumuz daha iyi anlaşılmalı olmalıdır. Zira bu metni

hazırlayanlar Batılıdır. Batılı her devirde, her meselede olduğu gibi günümüzde de terbiye meselelerinde tenakuz içerisindedir. Terbiye ilminin amir hükümleri onların kadın konusundaki peşin hükümleriyle ziddiyet arz eder. Zira kadının iktisadî hayatta müstahsil (üretici) olması, ev haricinde çalışması kesin bir hak olarak kabul edilmiştir. Öte yandan terbiye ilmi, çocuğun her çeşit gelişmesini (ruhî, aklî, bedenî planlarda) dengeli ve ahenkli bir şekilde yapabilmesi için çocuğa gösterilecek ailevî alâka ve şefkatin ekmek ve sudan da mühim olduğunu söylemektedir.²³⁵ Çocukta görülen pek çok bozuklukların, çocuğun en mühim ruhî ihtiyacı olan “samimi ve içten sevimlik” noksanlığından ileri geldiği kabul edilmektedir.²³⁶

Dışarıda çalışan annenin çocuğa gerekli alaka ve şefkati gösteremeyeceği açıktır.

Günümüz Batı düzeninde hem kadın ezilmekte, hem çocuğa kıyılmakta, neticede cemiyet hayatı dinamitlenmektedir. Doğumunun ilk aylarından itibaren gün boyu ana şefkati şöyle dursun, anne yüzünden bile mahrum kalan çocuk, akşam da aynı mahrumiyetlere maruz kalmaktadır. Zira bedenen yorgun, sinirleri gergin olarak eve dönen kadının bir parça boş zamanı varsa onu da dahili meşguliyetlere ayırmaktadır. Onlar da bitse biraz dinlenmek için televizyon, radyo gibi eğlence vasıtaları araya girmektedir, arkadan da “vakit geçmiş olarak” uyku saati gelmektedir.

Batı’da çocuk, ailenin istenmeyen unsurudur. Aileden bu unsurun çıkarılması için, bazı ilerici çevreler nikah kaydı aranmayan “serbest birleşme” (libre union) adı altında yeni aile telakkileri geliştirme ve bunları kanunileştirme yolundadırlar. Halen Fransa’da aile kelimesinin tam karşılığı olan klasik aile kelimesinin yerine, aynı kilit altında yaşayanları ifade eden

menaj (mènage) kelimesi resmen kullanılmaya başlanmıştır.²³⁷ Burada aynı kilit altında kalan grup arasında nikah veya akrabalık bağları aranmıyor.

Her çeşit ailevî alaka, sevgi ve şefkatten mahrum olarak yetişen neslin ortaya koyduğu içtimai dram memleketimizde bile her gün sahneye çıkmaya başlamıştır. Beşer nevi için, içtimai hayat için, ferdî hayat için huzursuzluk kaynağı olan, yarınımızı tahdit eden hipi nesli, asi gençlik, anarşi nesli, bizce terbiye vetiresinden anne unsurunun çıkarılmasının bir meyvesi, tabii bir sonucundan başka bir şey değildir.

Anaokulu

Temyiz yaşına, yani çocuk, yeme- içme, giyinme, taharet gibi işlerini yapmada bir başkasına muhtaç olmayacak seviyeye gelinceye kadar ailesi -ve ailesi içerisinde annesi- tarafından bakılmak, dinen çocuğun tabii bir hakkı olunca, bugün, Batı hayat şartlarının -bilhassa kadının dışarıda çalışmasının bir sonucu olarak- ortaya çıkardığı ve gitgide bizde de yaygınlaşmaya başlayan anaokulu, kreş gibi değişik isimler taşıyan ve temyiz devresine girmeyen çocukları mesai saatleri içerisinde gün boyu barındırmayı sağlayan müesseseler İslâm hukuku açısından, az önce de dikkat çektiğimiz üzere bir problem ortaya koysa gerektir. Aslında kadının dışarıda çalışmasını bir esas olarak benimseyen bir içtimai nizam içerisinde bu, büyük bir boşluğu doldurmakta, yokluğu düşünülememekte ise de, İslâm hukuku açısından yeni bir problemdir ve kadının çalışması meselesinden de ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Zira, İslâmiyet, burada izahı bizi mevzumuzun dışına götürecek belli şartlar ve kayıtlar dahilinde kadının çalışmasına mani değildir.

Mevzumuzla ilgili olarak halli gereken mesele şudur: İstenen şartların tahakkuku hâlinde, küçük çocuğu olan bir kadın, çocuğunu anaokulluna koyarak çalışabilir mi? Bir başka ifadeyle, dinin çocuğa tanıdığı “aile ve anne tarafından bakılma hakkı” –dinen bir esas kabul edilmeyen– “annenin dışarıda çalışması” gerekçesiyle çocuğun elinden alınabilir mi? Dinde muteber bir kaide olan “Zaruretler haramı helal edebilir.” kaidesi buna uygulanabilir mi? Yani, çocuğun anne tarafından terbiye edilme hakkı”nın çocuktan alınması için annenin çalışma durumu, dinen muteber bir mazeret olabilir mi?

Şüphesiz bu hususta kesin bir fetva verecek durumda değiliz. Meselenin zamanımızdaki İslâm hukukçularınca vazih şekilde hallini beklemek hakkımızdır. Ancak, bizim gibi mütehayyirlere şimdilik ışık tutacak mevzuyla ilgili “hukuki bir içtihadı” Muhammed Ebu Zehre’nin *el-Ahvalu’ş-Şahsiyye* adlı kitabına dercettiği bir dipnottan aynen sunacağız.²³⁸

“Bir kısım kadınların çocuklarını terbiyeye salih oldukları (yani, hidâne şartlarını taşıdıkları) halde, onları çocuk yuvalarına ya da ıslahhanelere gönderdiklerini nazr-ı dikkate alarak Mısır teşriati, onları çocuklarına bizzat bakmaya mecbur etti. Bu mevzudaki hüküm şudur: “Lâyiha veya şer’i muhakeme usulünde bir nassın bulunmadığı durumlarda, mahkemeyi, o mevzudaki ercah görüşe uygun şekilde hüküm vermekle kayıtlayan Hanefi fıkhı, anaokullarını tanımaz. Bunlar hiçbir şekilde annenin yerini de alamaz. Çocuk için aslah (en uygun) olanı -ki hükmün medarı da budur- muktedir olduğu müddetçe çocuğu annenin terbiye etmesidir. Anaokulları, çocuğun maddî ihtiyaçlarını hakkıyla karşılayacak bile olsa, anne şefkatinin yerini alamaz. Bu şefkat, anneden başka hiçbir kimsede bulunmaz da. Anne ne kadar katı ve şiddetli de olsa, çocuğuna karşı bir

başkasından daha merhametlidir. Bu şefkate çocuğun tabîi ve kanunî hakkı vardır. Onu bu haktan mahrum etme salahiyetine kimse sahip değildir. Öyleyse çocuğun anne üzerindeki hakkı iskat edilemez... Kadının asıl vazifesi zevciyettir (aile hanımı olmaktır) ve bununla ilgili işlerdir. Faydası ve kadının ondaki salahiyeti hususunda ne söylenirse söylensin bir işle meşguliyet bahanesi, onu bu asli ve tabii vazifesinden tecrid edemez. Zira annelik vazifesinin terki doğru olamaz. Hatta başka meşguliyet ve işler, kadın için tabii ve asli olan annelik vazifesine denk bile değildir. Hükümet işinde veya hükümet dışı işte çalıştığı için söz konusu analık vazifesine “kadir olamadığı” iddiası kabul edilecek olsa, ortaya çıkan netice şudur: Başka bir vazifeyi kabullenmekle elde edilen hakka, annelik vazifesinin ihlaliyle ulaşılmıştır. Şu halde bu hak, batıl bir yolla elde edilmiş olmaktadır. Bu ise, makbul olmayan bir neticedir.”²³⁹

Kahire mahkemesinin bu hükme varışını kavramada bize ışık tutacak, Hanefi mezhebinin bir hükmünü belirtmekte fayda var: “Hidane hakkı kime aittir?” meselesinde, Hanefiler bunun hem “anneye”, hem de “çocuğa” ait olduğu esasını benimsemişlerdir.²⁴⁰ Çocuk, hukuken ehliyetli olmadığı için bu haktan vazgeçemeyeceği gibi, velisi de -çocuk adına- çocuğun aleyhine olacak bir tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir.

Burada son olarak şunu da ifade etmek isteriz: Her ne kadar nazarî olarak -hukuken- kadın, dâhili işlerden âzâd edilmiş bile olsa, çeşitli amiller meyanında, bilhassa ailenin malî durumu sebebiyle fiiliyatta, İslâm cemiyetinde bile, nâdiren kadınlar bu haktan istifade etmişler ve etmektedirler. Her şeyden önce Hz. Peygamber (aleyhisselâm) tarafından, kocalarının ve evlerinin dahili hizmetlerini yapmaları hususunda kendi kızlarına

tavsiyesi ve bu tavsiyeye uygun olarak başta Resûlullah'ın (aleyhisselâm) kızları olmak üzere, bütün sahabe hanımlarının dahilî işleri bizzat yapmış olmaları sebebiyle bu işlerin kadınlara “diyaneten farz” addedilmesi²⁴¹ keyfiyeti de İslâm kadınlarını, ev işlerini bizzat yapmaya zorlamaktadır.

Durum böyle iken, bilhassa çocuklu bir kadını bir de harici işlerde çalıştırmak, hem onu iyice ezmek hem de çocuğun “anne tarafından, analık şefkatiyle bakılmak” gibi tabii bir hakkını gasbetmek olacaktır. Bundan fertçe, ailece, cemiyetçe çekilecek ızdırapların faturası da o nispette ağır olacaktır. Ekonomik izah saplantısından rücu edildiği zaman her çeşit şefkat ve merhamet duygusundan mahrum bir anarşinin temellerinde terbiye tarzının hissesi de aranmaya başlanacaktır.

Bir Anarşistin İtirafı

Bir çocuğun küçükken, anne ve babasının müşfik alakasından ve manevî doyumundan mahrum olarak yetişmesi, ileriki hayatında aldatıcı, zararlı telkinlere mukavemet göstermeden hemen kapılıvermesinde mühim rol oynadığı da anlaşılmaktadır. 1968-1982 yılları arasında memleketimizi kasıp kavurmuş bulunan anarşi döneminde, anarşist bir teşkilatın en üst seviyelerinde yer almış, birçok anarşik eylemlerde bulunmuş, cinâyetler işlemiş bir gencin, bilâhère yaptığı açıklamalar mevzûmuz yönünden ehemmiyetlidir. Anarşist telkinlerin gençler üzerinde başarı sağlamasını altı sebeple izah eden genç, en mühim sebep olarak aileyi görür ve anarşiye düşenlerin çoğunlukla problemlili ve bu sebeple de çocuklarına karşı yeterli şefkat, sevgi ve alakayı göstermeyen ailelerden geldiklerini ifade eder. Müşahas bir örnek olarak kendi durumunu sunan genç, annesinin

de, babasının da çalışmaları sebebiyle küçükken onlardan sıcak bir aile ilgisi göremediğini, bu durumun onu daima ilgiye muhtaç bir hâlet-i ruhiye içinde bıraktığını, bu ruhî bozukluk içinde üniversitede okurken kendine gösterilen sahte ilgilere kolayca aldanarak anarşist olduğunu dile getirir. Aşağıda kaydedeceğimiz itiraflar meyânında en ibretâmiz ve çarpıcı ifâdenin “Benim aradığım; içten, sıcak, samîmî kişilerin ilişkilerinin var olduğu bir ortam idi. Eğer bu ortamda başka bir siyaset bulsa idim, bugün belki o başka siyâsetin üyesi olarak yargılanacaktım” cümlesi olduğu kanaatindeyim. Bu ibretâmiz açıklamalardan bazı cümleleri aynen tâkib edelim:

“Eğer ciddî bir araştırma yapılırsa, özellikle ...'nin eylemci ve yönetici kesimini oluşturanların böylesi olumsuz ve ailevî problemle karşı karşıya oldukları hemen göze çarpacaktır. Örgütün üst düzeyinde yer alan kişilerden ilk aklıma gelen dört kişinin babalarının alkolik olması ve iki kişinin de ana- babalarının ayrı bulunması her halde basit bir tesadüf değildir. Benim problemlerim ise çok küçük yaşta başladı.(...) Aileleri ve yakın çevreleri ile sağlıklı ilişkiler kuramayan gençler, ihtiyaçları olan ilgiyi ve yakınlığı dışarıda arayacaklardır. Eğer bu ilgiyi ideolojik bir ortamda buluyorsa, işte dertler bu anda başlayacaktır. Artık yalnız değildir. Aynı dili konuştuğu, ciddiye alındığı bir ortamdadır. Ve ilk anda psikolojik doyumu yitirmemek için her şeye katlanacaktır.

(...) Benim gibi desteğe, ilgiye susayan biri için bu olaylar dış görünümü ile adeta rüya idi. İdeal (!) insanlar vardı orada. Benim aradığım içten, sıcak ve samimî kişilerin ilişkilerinin var olduğu bir ortam idi.(...) Beni esas memnun eden şey, bir çevrenin ve daha önce belirttiğim sebeplerle sempati duyduğum

bir çevrenin bana güvenmesi ve kabul etmesi idi. İşin siyasi yanı benim için ikinci faktördü. Önemli olan hangi örgütte olduğum değil, bir örgüte kabul edilmemdi.”²⁴²

Ailenin Terbiye Hakkı

Çocuk Hakları Beyannamesinin açıklamakta olduğumuz maddesi (6. madde), çocuğun “mümkün olduğu kadar ebeveynin himaye ve mesuliyeti altında büyütülmesi”ni tavsiye ederken, İnsan Hakları Cihanşümül Beyannamesi de (26. madde) anne ve babayı, çocuklara verilecek terbiyenin nevini seçmede hür bırakmaktadır.²⁴³ İslâm dini de çocuklara verilecek terbiyede anne ve babayı esas alır. Hıristiyan bir baba çocuğunu İslâm terbiyesiyle yetiştirmeye zorlanamaz. Nitekim buluntu çocuğa tayin edilecek dinî terbiye, çocuğun bulunduğu yerin dini durumuna bağlıdır, bulanın dini durumuna değil. Çocuk kilise veya camide bulunmuşsa buna, yolda, kırdan bulunmuşsa, o havalide yaşayanların ekseriyet itibariyle mensup oldukları dine göre hükmedilir. Bu sebeple fukaha, mesela cami avlusuna bırakılan bir çocuğu bir Hıristiyan bulmuş ve bakımını da üzerine almış ise, dini idrak yaşına kadar onun yanında kalmasına, bu yaştan sonra bir Müslüman ailenin yanına verilmesi gereğine hükmetmiştir.²⁴⁴

Bir Rapor

Gerek, çocukları annelerinin terbiye etmeleri hususundaki İslâm’ın ısrarındaki haklılığını ve gerekse Batı’nın bu meselede, yukarıdan beri temas ettiğimiz tezadını teyid eden, bizzat Batılılarca hazırlanan bir raporun muhtevasını burada hatırlatmada fayda var. Rapor, Fransız Milli Nüfus Araştırmaları

Enstitüsü (L'Institut National d'Etudes Démographiques) tarafından, Fransa'da nüfus gerilemesine karşı ilgililerin dikkatini çekip, alınması gereken tedbirler hususunda ışık tutmak üzere, 1975 yılında Parlamento'ya sunulmuştur. Rapora göre, Fransa'da doğumun azalmasına sebep olan âmillerin başında mütenakız (birbirine zıt) iki arzunun fiilen mevcut oluşu gelmektedir. İlgili haberi aslından takip edelim:

"...Birinci arzuya göre: 'Kadınlar, git gide daha yaygın bir şekilde, meslekî bir faaliyet icra etme arzularını ortaya koymaktadır ve her bir fırsatı fiilen değerlendirmek suretiyle bunu fiiliyata dökmektedirler...' Söz konusu Enstitü'nün araştırmalarıyla ortaya çıkan, buna zıt ikinci arzu ise, kadınların, yavrularını, en az iki yaşına kadar, bizzat kendileri büyütme istekleridir. Bu basit bir temenni olmayıp şiddetli ve samimi bir arzudur. Öte yandan birçok doktorlar, bu arzularını gerçekleştiremeyen aile annelerinin ruhen hastalandıklarını, 'suçluluk duygusuna kapıldıklarını' tespit etmişlerdir. Keza, umumiyetle çocuk mütehasısları da, bebeklerin normal gelişmesi için en lüzumlu ve en muvafık şart olarak, küçük yaşlarda annenin çocuğun yanında olmasına hükmetmişlerdir.

Bu iki arzunun birleştirilip telif edilmesi en az iki hususun beraberce gerçekleştirilmesine bağlıdır:

Birincisi, kadınlara, gelirlerine tabi olarak değişebilecek bir annelik ücreti tahsis etmek, bu ücreti de öyle bir miktar ve seviyede tutmak ki, en mütevazı ve fakat en velud ailelerin bile, iki yıl boyunca kadının meslekî gelirinden mahrum kalmasına imkân verebilsin.

Gerçekleşmesi gereken ve fakat tatbik mevkiine konulması daha zor olan ikinci şart da, kadına tanınan bu iki yıllık iznin kadının işiyle olan alakasını kesmemesidir. Ta ki çocuğunu

büyütmek üzere işini terk eden kadın, bu iki yıl sonunda, eski işine, aynı vasıf ve kıdem haklarıyla tekrar girebilsin.”²⁴⁵

İşte bu rapor üzerine, o zamanların Fransız Sıhhiye Vekili olan Madame Simone Veil: 1) Yukarıda, 4. madde ile ilgili tahlilin en sonunda temas ettiğimiz doğum yardımı sistemini getirmiştir. 2) Doğum yapan kadınlara, iş yerlerinden ücretsiz iki yıllık (parçalı çalışmalarda üç yıllık) iznin gerçekleşmesi için, 1980’lerde kanunlaşmak üzere gerekli hazırlıklara derhal başlanmak üzere 1975 yılında sendikalara ve iş yerlerine gerekli talimatı vermiştir.²⁴⁶

Görüldüğü üzere, bütün bu tedbir ve tekellüfler, çocuklu kadının, fitratına rağmen dışarıda çalışmasından ortaya çıkan mahzurları azaltmaya mâtuftur. Fitrata karşı gelmekle ortaya çıkan zararlar, beşerî tedbirlerle telafi edilebilecek mi? Bunu zaman gösterecektir. Ancak, fitrat kanunlarına karşı gelinemeyeceğini söylemek ne kehânet ne de mârifet olmasa gerekir.

Çocuk Terbiyesi ve Aile

İslâm dini, çocuğun yetişmesinde en iyi, en muvafık ortam olarak aileyi kabul eder. Çocuğun ilk mesulleri, bu sebeple anne ve babadır. Yetimin “iyi muamele” şartıyla aile içerisinde barındırılıp yetiştirilmesi hususunda ısrar edilmesi; kadının, çocukla alâkadar olmaktan ibaret annelik vazifesini engelleyici meşguliyetlerden âzâde tutulması; anne tarafından bakılmak, hiçbir surette elinden alınamayacak, iptal edilemeyecek bir hak olarak çocuğa verilmesi; muhtaç ailelere, çocukları sebebiyle yardım bağlanması gibi pek çok teşrîatiyle İslâmiyet, çocuğun aile içerisinde terbiye edilmesini teminat altına almaya çalışır.

Ayrıca ailenin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi, âhenkli,

huzurlu olmasına bağlı olduğu için, huzurunu temin maksadıyla onun bütün fertlerinin karşılıklı hak ve vazifelerini teferruatıyla bildirmiştir.²⁴⁷

Burada şunu belirtelim ki, günümüzde, ailenin ve aile bağlarının çocuk terbiyesinde, zaruret derecesinde büyük ehemmiyet taşıdığı her zamankinden daha iyi anlaşılmiş,²⁴⁸ çocukların ailelerde terbiyesi maksadıyla değişik tedbirlere yer verilmiştir. Hatta tamamen lâik ve ilmî çevrelerin beyanları, teklif ettikleri tedbirler göz önüne alınınca, çocuk himaye meselelerinin pek çoğunun ailede düğümlendiği görülür. İslâm'ın aileye verdiği ehemmiyetin sırrını bu vesile ile anlamak için, aile hususunda geliştirilen fikirleri belirtmekte fayda mülhaza ediyoruz:

- 1- Çocuğun en iyi yetişme ortamı ailedir. O, bedenî, aklî, hissî vs. her yönüyle mükemmel bir şekilde yetişebilmesi için aile muhitine muhtaçtır. Bilhassa süt devresini bakimevleri, çocuk yuvaları gibi himâye müesseselerinde geçiren çocukların ruhî gelişmelerinde gerilik olduğu eskiden beri bilinmektedir.²⁴⁹ Çocuk bakım müesseseleri ailenin yerini tutamayacağı kesinlikle tespit edildiğinden bakıma muhtaç çocukların bu çeşit müesseselere yerleştirilmemesi, diğer bütün imkânların kalmadığı hallerde, son çare olarak, mecburen ona başvurulması hususunda umumî bir temayül bütün dünyada benimsenmiştir.²⁵⁰

Bu düşüncenin bir meyvesi olarak, maddî bakımdan kalkınmış, malî imkânları yeterli olan memleketlerde (Avustralya, Kanada, Belçika, ABD, Finlandiya, İzlanda, Norveç, Hollanda, İngiltere, İsveç gibi) korunmaya muhtaç çocuklar, ilk planda -ücret ödeyerek de

olsa- ailelere yerleştirilmektedir.²⁵¹ Hatta ücretle bu çeşit çocukları barındıran, terbiye eden “koruyucu aile” adı altında yeni bir meslek geliştirmiştir.²⁵²

- 2- Çocuğun aile içerisinde terbiye edilmesi fikri, aile müessesesinin korunması, ve bu maksatla çocuğu olan ailelere çeşitli yardımlar yapılması fikrini getirmiştir. Bu cümleden olarak İnsan Hakları Cihanşümul Beyannamesinin 16. maddesinde, “Aile cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.” denmektedir. Buna uygun olarak, bilhassa ileri memleketlerde, bir kısım kanunî tedbirlerden başka, hamileliklerini resmen tescil anından itibaren başlamak üzere, kadınlara ve çocuklu ailelere, çocuk başına bağlanan çeşitli yardımlar, ailelere sağlanan muhtelif (resmî) kolaylık ve himâyelerle ailenin maddî emniyetini garantilemek, aileye içtimâî hizmetlerinde yardım etmek, evlenme kredileri vermek gibi çeşitli tedbirler tatbikata konmuştur. Hatta Birleşmiş Milletlerin aile müessesesinin korunması için alınması gereken iktisadî tedbirler üzerine bir de araştırma yaptırdığına şahit olmaktayız.²⁵³

Çocukların aile içerisinde terbiye edilmesi hususundaki teşvik ve tedbirler, gözle görülen neticeler vermekte gecikmemiş, müesseselere giden çocukların sayısında azalma kaydedilmiştir. Nitekim, 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde 140.000 çocuk yuvalarda kalırken 1950 yılında -daha da artması gerektiği halde- bu sayı 95.000’e düşmüştür.²⁵⁴

- 3- Çocuğun muvazeneli gelişmesinde çevre ile temasının tam ve dengeli olmasının lüzumu da anlaşılmuştur.

Yani çocuk, gelişmesi sırasında, içtimai hayatta mevcut olan her cins, her yaş ve her tipteki insanlarla haşır- neşir olabilmelidir. Bir başka deyişle, çocuk: 1) kardeşleriyle, 2) akran ve yaşlılarıyla, 3) anne ve babasıyla, 4) anne ve baba dışındaki büyüklerle münasebetler içerisinde yetişmelidir. Bu münasebetleri en iyi sağlayan çevre aile çevresidir. Çocuk himaye müesseseleri, diğer birçok maddî imkânları en mükemmel şekilde karşılasa bile, çocuğun dengeli inkişafında, sosyal yönünün tekamülünde asıl ehemmiyet taşıyan bu münasebetler yönüyle yetersizdir. Çocuk bu müesseselerde sadece akranlarıyla baş başadır, anne-baba münasebeti olmadığı gibi, haricî büyüklerle de münasebeti yoktur. Halbuki, bu münasebet halkalarından birinin yokluğu, onun hayatında, bilâhare telafisi mümkün olmayan davranış bozukluklarına ve ruhî inkişaf noksanlıklarına sebep olmaktadır.²⁵⁵

Bu hususun ehemmiyeti o kadar vâzih bir şekilde anlaşılmıştır ki, bugün, varlığından tamamen müstağni olunamayan bakım müesseselerine ailevî bir hüviyet verilmeye çalışılmaktadır. Yani, icabında yüzlerce çocuğu bir arada barındıran klasik tiplerden vazgeçilerek, aşağıdaki vasıfları haiz yeni tipler geliştirilmiştir:

- a. Dış inşaat ve iç plan yönüyle diğer meskenlere aynen benzemeli, hiçbir farklılık arz etmemelidir.
- b. İçerisinde çocuklar, 8-10 kişiyi aşmayan gruplar halinde, "anne-baba" rolünü ifa edecek, hususî yetiştirilmiş kadın-erkek bir çiftin nezaretinde bulunmalıdır.
- c. Aileye tam benzemesi için, belli yaşa kadar, kız-erkek ayrımı da yapılmamalıdır.

d. Kimsesiz çocuklara, kendilerini zaman zaman ziyaret edecek, hediye alacak, çocuklar tarafından da iade-i ziyaret yapılacak, mektuplaşılacak “sağdıç ane”, “sağdıç baba”, hala, amca vs. ihdas edilmelidir, bulunmalıdır.²⁵⁶

Hatta Fransa, 1976 yılında, nine ve dede gibi yaşlıların, aile muhîtiden uzakta yaşamalarının, yeni nesillerin yetişmesi açısından husule getirdiği mahzurları göz önüne alarak, devlet eliyle yapılan toplu mesken dediğimiz blok inşaatlarında %20 nispetinde, tek kişilik dairelerin planlanmasını karar altına almıştır. Bundan maksad, yaşlıların buralarda iskanı suretiyle, torunlarla olan münasebetlerinin kesilmesini veya çok azalmasını önlemektir.²⁵⁷

Çocukların, cemiyette mevcut her cins ve her grup tiplerle münasebetler içerisinde büyümeleri gerektiğine dair telakki, Batı memleketlerinde (kreş, anaokulu vs. gibi) okul öncesi terbiye müesseselerini tamamen, ilk öğretimi ekseriyetle kadınların ellerine tevdi etmenin mesela Fransa’da okul öncesi terbiye müesseselerinin %100’ü, ilk tedrisatın %73’ü, orta tedrisatın %54’ü kadınların elindedir²⁵⁸ yanlılığı hususunda yeni kanatlar geliştirmiş ve istikbalde bütün Avrupalı çocuklara, doğumlarının 3-6 ayından itibaren konma imkânı sağlayacak “çocuk merkezleri”nde, müstahdemden doktor, bakıcı, idareciye varıncaya kadar bütün hizmet kadrosunun kadın ve erkekten eşit sayıda teşkil edilmesi görüşünü getirmiştir.²⁵⁹

Hemen kaydedelim ki, bütün bunlar, aile düzenini en ziyade zedeleyen, kadının dışarıda çalışmasından

hasıl olan mahzurları bertaraf etmek, en azından azaltmak için öne sürülmektedir. Fakat kanaatimiz odur ki, hiçbir şey, çocuğun ailevi atmosferden mahrumiyetini telafi edemeyecektir.

- 4- Ailenin ehemmiyetini duyuran bir diğer mühim husus, suçlu çocukların umumiyetle düzeni bozulmuş veya şartları çok kötü olan ailelerden, çevrelerden geldiğinin tespit edilmiş olmasıdır. Son zamanlarda, yüzlerce, binlerce çocuk üzerinde, muhtelif ekipler, şahıslar tarafından yapılan araştırmalar bu husustaki kanaatleri her seferinde teyid etmiştir.²⁶⁰ Fransa'da da 400 suçlu çocuk üzerinde yapılan bir araştırma bunlardan % 85'inin normal teşekkülü olmayan ailelere mensup olduğunu ortaya koymuştur.²⁶¹ Prof. Dr. R. Adasal da 1951 yılında 480 çocuğun barındığı Ankara Çocuk İslah Evi'nde yaptığı bir incelemede, buradaki suçlu çocukların hemen hepsinin yaşadıkları muhitte gelme kötü geleneklere, ihmellere ve cehaletlere tabi olarak bu suçları işledikleri" neticesine varır.²⁶²

Bu cümleden olarak ruh sağlığı ile uğraşanlarda, bu asrın başlarında ortaya çıkan ruh sağlığı (hygiene mentale) ilminin araştırmalarına dayanarak, birçok ruh hastalıklarının hakiki sebebini, "vaktiyle sanıldığı gibi, irsiyet, dimağ anomalileri, marazi bünyelerin teşkil etmediğini, bunların yanında, ailevî muhitteki hayat ve terbiye tarzının.. cemiyet tesirlerinin de "daha esaslı roller oynadığını" ileri sürmektedirler.²⁶³

- 5- Ailenin beşerî hayatta ve bilhassa çocuk terbiyesindeki ehemmiyetini ortaya koyan en mühim hususlardan biri, Rusya'daki tecrübedir. Rusya'da, bolşevik

ihtilalinden sonra, yıkılması gereken burjuva müesseselerinden biri olarak en ziyade hücum edilen içtimai müesseselerden biri aile olmuştur. Sosyologlarca “nevi şahsına münhasır” olarak tavsif edilecek kadar, yeryüzünde gelip geçmiş ve halen mevcut hiçbir aile tipine benzetilemeyen yeni bir aile telakkisi geliştirilmeye ve tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu ailenin esasını, kadın ve erkeği karşılıklı hiçbir mükellefiyete tabi kılmayan, resmen tescil etmeye bile lüzum görmeyen, taraflardan birinin isteğiyle derhal bozulabilen ve “serbest birleşme” (l’union libre, ki bu tabir halk diline “benim karım senin karın, senin karın benim karım” diye geçmiştir) telakkisine dayanan meşru, gayri meşru bütün çocuklara eşit haklar tanıyan bazı prensipler teşkil etmiştir. Bu görüşlere müstenid bir aile sisteminin yerleşmesi uğruna, resmen yapılan teşriat yasaklar ve mücadeleler sonunda Rusya’da klasik aile müessesesine, “tarihte eşine rastlanmadık bir sarsıntıdan sonra”, “çocuklara ilk içtimai terbiyelerini verme hususunda, ailenin, kreşlerden, çocuk bahçelerinden veya devlet müesseselerinden daha iyi, daha müessir olduğu” gerekçesiyle (istemeye istemeye) tekrar dönülmüştür. Ailenin korunması maksadıyla bazı tedbirlere bile yer verildiği görülür: Çocuksuz ailelere vergiyi arttırmak, çocuğu fazla olan ailelere nafaka bağlamak gibi. Şimdi, zinayı sahneye koyan Somerset Maugham’ın piyeslerinin oynatılması da yasaklanmıştır.²⁶⁴

- 6- Bilhassa süt devresi olmak üzere, temyiz yaşına kaddarkî devrede, ailevî hayat, çocuğun şahsiyetinin

teşekkülû açısından da büyük ehemmiyet taşımaktadır. Yeni araştırmalar sonucu artık anlaşılmıştır ki, çocuğun fikrî gelişmesinde bilhassa ailevî ve içtimai şartların rolü büyüktür. Müreffeh muhitlerin çocuklarının daha doğuştan, fakir muhitlerin çocuklarına üstün olacağına dair (Batılılardaki) eski inancın yerini, çocuğun gelişmesinde, konuşma kapasitesini kazanmasında, tecrübeler edinmesinde hayatının akışına yön veren saiklerin inkişafında ailevi şartlar rol oynamaktadır şuuru almıştır.²⁶⁵

En son nazariyelere göre, insandaki kabiliyetler, hayatının ilk yıllarında süratle gelişmektedir. O kadar ki, zekaya müteallik hassaların yarısı dört yaşından itibaren teşekkül etmekte, altı yaşına ulaşıncı üçte ikisi ortaya çıkmış bulunmaktadır. Üç yaşında bir çocuğun (terbiyede) maruz kalacağı bir yıllık bir tehir, altı ve yedi yaşlarında iki yıla bedel olmakta, on beş veya on altı yaşlarında da dört yıla bedel olmaktadır. Bu durumu göz önüne alan pek çok Amerikalı iktisatçı en verimli, en kârlı terbiyenin ilk yıllarda verilecek terbiye olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶ Bazı terbiyecilerin, kişinin şahsiyetini altı yaşında tamamlayacağını söylediğini daha önce kaydetmiştik.

Aileye ve aile terbiyesine ehemmiyet veren İslâmî görüş de, çocuğun hayatında, ilk yılların ehemmiyetinde ısrar eder. Bu hususta İbnu'l-Kayyim'im sözü diğer alimleri temsilen kayda değer. Ona göre, ancak ölümle çıkacağı ifade edilen ve insanın şahsiyetinin ifadesi olan değişmez vasıflarını temsil eden "huy" kişide, küçüklüğünde mürebbi tarafından alıştırtılan gazap, inat, acelecilik, hafiflik, hevâperestlik, hiddet, hırs gibi ahlâklardan meydana gelmektedir.²⁶⁷ Mâverî²⁶⁸ ve İhvânü's-Safa risalelerinde de²⁶⁹ aynı şeyler ifade edilir.

7. MADDE: TEMEL EĞİTİM

Çocuk, en azından temel eğitim seviyesinde meccânî ve mecburî bir tahsile hak sahibidir. O, umumi kültürüne katkıda bulunan fırsat eşitliği şartları dahilinde, ona kendi kabiliyetlerini, şahsi muhakeme, ahlâkî ve içtimaî mesuliyetler duygusunu geliştirme imkânı tanıyan ve onun cemiyete faydalı bir uzuv olmasına imkân veren bir tahsil ve terbiyeden faydalanmalıdır.

Çocuğun terbiye ve tevcihinden mesul kimselerin rehberini, çocuğun ali menfaatleri teşkil etmelidir, bu mesuliyet de evleviyetle ebeveynine terettüp eder.

Çocuk, terbiyevî hedeflere yönelmiş oyun ve dinlendirici faaliyetlere katılmanın bütün imkânlarına sahip olmalıdır. Cemiyet ve devlet, bu hakkı kullanmada çocuğa yardımcı olmalıdır.

Burada üç ana fikre yer verilmektedir:

- 1- Mecburî ve meccani bir temel eğitimi,
- 2- Temel eğitimden ailenin sorumlu tutulması,
- 3- Çocuğa terbiyevi oyun ve dinlendirici faaliyet hakkı tanınması.

Şimdi bu hususların İslâm'daki yerini açıklayalım:

Temel Eğitim

İslâm müelleflerinin farz-ı ayn ilimler dedikleri bir kısım bilgilerin öğretilmesi meselesi, modern tabirimiz olan “temel eğitim” tabirini karşılar. Mecburî ve meccânî bir tedris fikri, Batı'da ilk defa 19. asrın sonlarına doğru ortaya çıkan bir fikir olmasına rağmen İslâm medeniyetinde bu Hz. Peygamberle (aleyhisselâm) başlar ve siyasî, iktisâdî bakımdan parlak devirlerde tatbikatını da bulur.

Bu meseleyle ilgili emrini Hz. Peygamber, “İlim talep etmek her kadın ve erkek Müslümana farzdır.”²⁷⁰ sözleriyle verir. “Her Müslüman” tabirinin şümulüne kadın erkek, hür, köle, yaşlı, genç herkes dahildir.

Hadiste farz olduğu bildirilen ilmin hangi ilim (veya ilimler) olduğu belirtilmemiştir. Ancak yine hadiste geçen: “Faydasız ilimden Allah'a sığınırım.”²⁷¹ sözünü de nazar-ı itibara alınca, bir Müslümana bütün ilimleri öğrenmenin farz olmadığı anlaşılır.

İslâm alimleri, bu durumu göz önüne alarak, ilimleri başlıca iki grupta mütalaa etmişlerdir:

- a. Farz-ı ayn ilimler,
- b. Farz-ı kifaye ilimler.

Farz-ı kifaye ilimler, bazı kimseler tarafından öğrenildiği takdirde, diğer kimselerin öğrenmesi gerekmeyen ilimlerdir.

Doktorluk, terziilik, demircilik, öğretmenlik gibi, her çeşit sanat, ticaret ve hatta ziraat bu guruba girer.²⁷²

Farz-ı ayn ilimler, her Müslümanın mutlak surette bilmesi gereken ilimlerdir. Bunlarsız normal dini yaşayış ve medenî hayat mümkün değildir. Bu ilimlerin muhtevası, müfredatı, bu ilimlerle ilgili hükümler, esaslar İslâmî temel eğitimin muhtevasını, müfredatını, meselelerini teşkil eder. Öyleyse bunları kısaca inceleyelim:

Temel Eğitim Müfredatı

Bu müfredat, her devre ve hatta farklı muhitlere göre değişebilirse de ana meseleler daima sabittir. Bu kısımda neler mütalaa edilmiş olduğunu görmek için, Hanefilerce muteber olan İbnu Abidin'den şu parçaya bir gözatalım:

“İslâm'ın farzlarından biri de kişinin:

- 1- Dinini ikamede,
- 2- Amelini Allah'a ihlasla yapmasında,
- 3- Allah'ın kullarıyla muamele ve muaşererede muhtaç olduğu şeyleri öğrenmesidir. Her kadın ve erkek mükellef üzerine İlmü'd-dîn (ilm-i kalam, tefsir, hadis, fıkıh ve usul ilimleri)²⁷³ ve'l hidayeyi öğrendikten sonra, abdest, gusül, namaz, oruçla ilgili bilgileri, nisab miktarı malı olan kimse için zekat ilmi, üzerine terettüp edene hacıla ilgili bilgileri, tüccarlara alışverişiyle ilgili bilgileri -tâ ki diğer muamelelerinde şüpheli şeylerden ve mekruhattan kaçsınlar- keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkamı öğrenmesi farzdır. Beş farzla ilgili bilgileri öğrenmek farz olduğu gibi, ihlasla ilgili bilgileri

öğrenmek de farzdır. Zira amelin sıhhati buna bağlıdır. Keza helal ve haram olanları bilmek gerektiği gibi, riya ile ilgili bilgileri de öğrenmesi farzdır. Zira kul, riya ile yaptığı amalin sevabından mahrumdur. Hased ve ucubla ilgili bilgiler de öyle. Zira bunlar, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi ameli yiyip tüketirler. Keza alışveriş, nikah, talakla ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır. Keza haram olan ve küfrü gerektiren sözleri bilmek de farzdır...²⁷⁴

Burada herkesin öğrenmesi farz olduğu bildirilen ilimleri birkaç başlıkta hülasa edebiliriz:

- 1- İtikad ve inanca giren bilgiler; yani “amentü”de hülasa edilen imanın altı esasına müteallik teferruat,
- 2- İbadetlerle ilgili bilgiler (namaz, oruç, zekat, haccla ilgili teferruat).
- 3- Ahlâkî bilgiler,
- 4- Bir meslek bilgisi,
- 5- Allah'ın diğer kullarıyla muaşere ve münasebetlerinde gerekli bilgiler. Bu kısma çok değişik bilgiler girebilmektedir. Nitekim vefatı Hicrî 403 olan (Miladî 11. asır) Kaabisî, meşhur kitabında bu meyanda “hitabet, şiir, hesap, darb-ı meseller” vs.'yi de zikreder.²⁷⁵

Temel Eğitimde Meslekî Formasyon

İbnu Abidin'den sunduğumuz iktibasta da görüldüğü üzere, İslâmî temel eğitim müfredatına giren zarurî maddelerden biri de meslekî bilgidir. Bu, İslâm'ın çocuğa tanıdığı temel haklardan biridir. Velisi veya cemiyet çocuğa bu hakkını ödemekle yükümlüdür. Bir başka deyişle, çocuk, buluş

çağına kadar bir de meslek öğrenmeli veya bu maksatla mektebe veya ustaya verilmiş olmalıdır. Bu husus sadece fıkıh kitaplarının ilgili bahislerinde kalmış olmayıp, dini halk seviyesine indirmede daha müessir rol oynayan din ve ahlâk kitaplarına da intikal etmiştir. Mesela meşhur *Şir'atü'l-İslâm* adlı kitapta: “Baba, çocuğuna salih bir de meslek öğretir” denir.²⁷⁶ *Kabusname*'de bu vazife, “Atalık hakkın ve şefkat resmin yerine getirmiş olmanın” şartı olarak zilkredilir.²⁷⁷ Keza *Câmiu's-Sağîr* şârihlerinden Münâvî, çocuğa, velisinin öğretmesi gereken müfredâtı belirtirken yukarıda kaydettiklerimizi kendi üslubunca zikrettikten sonra ilave eder: “Ve (hayata intibak edebilmede) zaruri olan her şeyi.”²⁷⁸

Hanefî fakihlerden İbnu Abidin, yukarıda görüldüğü üzere, meslekî bilgiyi, farz-ı ayn yani herkesin bilmesi lazım gelen bilgiler meyanında tâdâd ederken, Şâfîi alimlerinden Nevevî, meseleye hidâne bahsinde temasla: “Bir mektebe veya sanata verilmesini” aynen, çocuğun tedibi ve terbiyesi gibi babaya terrettüp eden bir vazife olarak zikreder.²⁷⁹ Şârihler burada zikredilen vazifenin “vecibe” yani zaruret ifade ettiğini belirtirler.²⁸⁰

Bu meselede de fakihler, çocuğun menfaatini nazar-ı dikkate alarak “bir meslek öğretmek” veya “bir mektebe vermek” emriyle kalmayıp çocuğun mensup olduğu içtimai mevkiine uygun bir meslek ve mektep görüşünü getirmişlerdir.

Şafîî fakihlerden Mâverdî, mevkii yüksek bir babanın çocuğuna, şu veya bu nokta-i nazardan zarar (ve aşağılama) getirecek bir mesleğe vermemesi gerektiğine dikkat çeker.²⁸¹ Hanefî fakihlerden Estrûşenî de çocuğu babasının mesleğinden daha düşük bir mesleğe vermemek gerektiğini ifade eder.²⁸²

Burada belirtilmek istenen husus, halkın örfünde ve efkâr-ı umumiyede mevcut olan değerlendirmelerin nazar-ı itibara

alınması gereğidir. Mücerret din açısından şu veya bu mesleğin diğer bir mesleğe nazaran daha şerefli olduğunu söylemek mümkün değildir. Üstelik şu mesleğin şerefli, öbür mesleğin şerefçe düşük olması gibi değerlendirmeler zamana, zemine, içtimai muhite göre değişen izâfî şeylerdir. Bu durumda her baba, çocuğunu, en az kendi mesleğinin seviyesinde bir meslekte yetiştirmelidir. Halk tarafından kendi seviyesinden daha düşük addedilmekte olan bir mesleğe tevcih ve teşvik etmesi, örfen hoş karşılanmayacaktır.

Hanbelî alimlerden olan İbnu'l-Kayyim, daha değişik bir görüşle çocuğun göstereceği istidada göre meslek veya mektebe verilmesini teklif eder: "Eğer baba, çocukta iyi bir anlayış, sıhhatli bir idrak, kuvvetli bir hafıza ve yeterli bir kavrama keşfederse onu ilme teşvik etmelidir. Zira bu vasıflar, ilmi kolayca kabul için çocukta fitrî bir kabiliyetin varlığına delildir... Bunun aksine, çocukta mesleklerden birine müteveccih bir heves ve kabiliyet görürse ve bu meslek de mübah ve insanlar için faydalı bir meslekse, çocuğu o sahada yetiştirmesi gereklidir."²⁸³

Hülasa, bütün İslâm mezhepleri buluş çağından önce, çocuklara meslek öğretilmesinin lüzumunda ittifak etmekle kalmayıp, bu mesleğin çocuğun kabiliyet ve ailesinin içtimai mevkiine uygun olmasını ve insanlara faydalı bulunmasını da şart koşarlar. İslâm dini çocuğa meslek öğretme vecibesinin nazariyatta kalmayıp, fiilen gerçekleşmesini sağlamak gayesiyle başkaca prensipler koymuş, mümkün mertebeye bu hususu teminat altına almaya çalışmıştır. Bu prensiplerden bazılarını 9. maddenin tahlilinde belirtmeye çalışacağız.

Burada İslâm'ın, çocuğun lehine olarak veli ve devlete yüklediği "meslekî formasyon verme mecburiyeti" ile İnsan Hakları Cihanşümül Beyannamesindeki "Teknik ve meslekî

öğretimden herkes istifade edebilmelidir”²⁸⁴ tavsiyesi arasındaki farkı göz önüne alacak olursak bu noktada Batı’nın henüz İslâmî telakkiye ulaşmadığını görürüz. Meslek öğretimini biri vecibe kılarken, diğeri tavsiye etmektedir.

Temel Eğitimin Zamanı

İslâmî temel eğitim telakkisini tam kavrayabilmek için temel eğitim yaşından da bahsetmek gerekmektedir.

İslâm telakkisinde esas olan, buluğ çağına giren bir gencin, dünyevî ve uhrevî işlerinde tamamen hür ve mükellef olmasıdır. Yani buluğ yaşından itibaren genç, artık çocuk değildir. Hem Allah’a karşı sorumludur, hem ailesine ve cemiyete karşı sorumludur. Öyleyse anne babaya (veya velisine) bu çağa kadar genci hayata hazırlamak düşmektedir; onlar bununla mükellef ve sorumludur. Yani genç hayatın her çeşit gereklerini tek başına yerine getirecek bir formasyonu bu yaşa kadar almış olmalıdır.

Bu terbiyenin başlangıç yaşı umumiyetle 6-7 yaşları kabul edilmiş ise de,²⁸⁵ beş yaşına basar basmaz “mektebe verme, hocaya verme” fikirlerini ileri sürenler de olmuştur.²⁸⁶ Esas olan çocuğun kabiliyetini nazar-ı dikkate almaktır. Bu açıdan 3 ve 4 yaşlarında bile hocaya verme vakalarına rastlanmaktadır.²⁸⁷

Tahsili kesin, kanunî şartlarla belli yaşlara bağlamamanın sonucu, İslâm aleminde çok mesut neticeler hasil olmuştur. İbni Sîna, Süfyan İbni Uyeyne, İmam-ı Şafii gibi pek çok meşhurlar, 15 yaşlarına varınca devirlerinde ilmin zirvesine ulaşmışlar, “müçtehid” mertebesini elde etmişlerdir.²⁸⁸

Temel eğitimin nihai yaş hududuna gelince, anlaşıldığı üzere, bu ortalama buluğ yaşıdır. Tabîî buluğ yaşının kızlarda 9-12, erkeklerde 12-15 yaşları arası olduğunu belirtmiştik.

İmam-ı Azam'a göre, itibarî buluğ çağı, en geç kızlarda 17, erkeklerde 18 olabilir. Fakat 15 yaşın kanunî hududa esas yapılması prensip olarak benimsenmiştir.

Şu halde kız veya erkek 15 yaşına basan her normal çocuk, hayata tek başına atılabilecek formasyonu almış olmalı, kendi cinsiyeti ile ilgili temel bilgi ve davranışları, dinî bilgilerinin asgarisini, temel hayatî bilgileri edinmiş olmalıdır.

Temel Eğitimden Kimler Sorumludur?

Bu meseleye, 6. maddenin tahlilinde temas ederken, çocuğun yetişmesinden, herkesten evvel -gerekli şartları haiz olan- anne ve babanın mesul tutulduğuna dikkat çekmiş, bundan sonra belli bir sırayla akrabaya, en son durumda devlete terettüp ettiğini belirtmiştik. Aynı meselelere tekrar dönmeyeceğiz. Ancak temel eğitimin İslâm alimlerince mecburiliğinden başka meccânîliğinin de vazıh şekilde ifade edilmiş olduğunu, bu mevzuun ehemmiyetinin günümüz anlayışına benzer bir şekilde dile getirilmiş bulunduğunu göstermek maksadıyla, vefatı hicrî 544 olan, Şifâ-i Şerîf adlı eseriyle İslâm aleminde ün yapmış bulunan Kadı İyâz'dan bir pasaj sunacağım. Der ki:

“Red ve takbihi gereken hususlardan biri talim ve taallümü vacib olan farz-ı ayn ilimlerin, talim ve taallümünün terkidir. Bu ilimleri öğrenmeleri için, kadınların da evlerinden çıkmaları gerekmektedir. Devlet reisine (imam) de, bunları öğrenme ve öğretme hususunda hoca ile talebe arasında mukavele yaptırmak ve beytûlmalden (devlet hazinesi) her ikisinin de rızkını temin etmek terettüp etmektedir. Çünkü, dinin ayakta durması buna bağlıdır. Bu iş cihaddan da üstündür. Zira çocuğun, sonradan kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır.”²⁸⁹

Görüldüğü üzere, devlet, beytûlmalden çocuk için burs, hoca için maaş vermek suretiyle her ikisinin rızkını teminle mükellef tutulmaktadır. Yani, “cihaddan da üstün” olduğu ifade edilen temel eğitimi meccânîdir de. İnsan Hakları Cihanşümul Beyannamesinin, 1949’da verilen son şeklinin 26. maddesinde tespit edilen “Her şahsın eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır; hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhaları böyle olmalıdır.”²⁹⁰ ifadesi ile bu ifade arasındaki tek fark birinin 8,5 asır önce dile getirilmiş olmasıdır.

Oyun

Çocuğun gerek bedenî, gerekse aklî ve hatta ruhî inkişafı için onun hayatında oyunun ehemmiyeti gerçekten büyüktür. Eski ve yeni bütün terbiyeciler bu hususta ittifak ederler. Oyun, çocuk için, sadece boş vakit geçirme vasıtası değildir. Bu sayede kuvve halindeki bir kısım kabiliyetlerini fiile çıkarır, inkişaf ettirir. Hayat boyu faydalanacağı bir kısım melekeler kazanır.

Çocukların hayatında böyle ehemmiyetli bir yer tutan oyun hususunda Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bîgâne kalmamış, çocukların oynaması ve oynatılması için bir kısım beyanlarda bulunmuş, bizzat kendisi, terbiyesi altındaki çocuklara bu hususta yardımcı olmuştur.

Bütün babalara hitaben umumi emri şudur: “Çocuğu olan onunla çocuklaşsın.”²⁹¹ Kendisinin (aleyhisselâm) terbiyesi altında olan torunlarını ve diğer çocukları, dilini çıkarmak,²⁹² dizlerinden göğsüne kadar yürütmek,²⁹³ sırtına bindirmek,²⁹⁴ yüzlerine su püskürtmek,²⁹⁵ saçlarından tutup asılmak,²⁹⁶ çeşitli isimler takmak²⁹⁷ gibi muhtelif şekillerde eğlendirdiği rivayet edilmektedir. Hz. Peygamberin yanında yetişenlerden biri olan Hz. Enes İbnu

Malik, Resûlullah'ı (aleyhisselâm) "Çocuklarla şakalaşma (ve onları eğlendirmede) insanların en ileride olanı" diye tavsif eder.²⁹⁸

Terbiyesi altında olan çocukları, akranları ile oynamak üzere sokağa saldı, ²⁹⁹ sokaktan geçerken oynayan çocuklara rastladıkça selam verdiği, ³⁰⁰ çocukların toprak üzerinde oynayarak tabiatla başbaşa kalmalarının lüzumuna dikkat çekmek üzere: "Toprak çocukların ilkbaharıdır." buyurduğu ³⁰¹ rivayetlerde gelmiştir. Sonuncu hadisten alimler, "Baharda her çeşit hayvanatın yeryüzüne yayılıp eğlendikleri gibi, çocukların da toprak üstünde dağılarak çeşitli oyunları oynamalarına dair cevaz"ın varlığını anlamışlardır. ³⁰²

Hz. Ayşe'den gelen bir rivayet aynen şöyle: "Ben Resûlullah'ın (aleyhissalatü vesselâm) yanında bebeklerimle oynardım. Benimle oynayan arkadaşlarım da vardı. Resûlullah içeri girince onlar kaçarlar, fakat o, yeniden onları bana getirirdi, tekrar benimle oynarlardı." ³⁰³

Oyun mevzuu üzerinde pek çok rivayet gelmiştir, hepsini burada saymak mümkün değildir. Ancak şunu belirtelim ki, İslâm terbiyecileri bu rivayetlere dayanarak "Babanın mübah ve hoş sözlerle çocuklara karşı geniş davranmasını", ³⁰⁴ "herkesin kendi evinde (bir nevi) çocuk olmasını" ³⁰⁵ tavsiye etmişlerdir.

Gazali ve diğer terbiyeciler, çocuğa eğlence imkânı tanımadan devamlı dersle meşgul edilecek olursa "kalbinin ölüp, zekâsının söneceğini" belirtirler. ³⁰⁶

Oyunun Terbiyevî Yönü

Gerek hadislerde ve gerekse alimlerin izahlarında oyunların "faydalı olması" ısrarla talep edilir. Zararlı oyunlardan çocuğun yasaklanması gereği üzerinde durulur. Bu açıdan oyunları üç grupta mütalaa etmemiz mümkündür:

Faydalı Oyunlar

Bu grup oyunlar hayata hazırlayıcı mahiyettedir. Bunlara çocuklar ve hatta büyükler de teşvik edilmişlerdir. Erkekler için atış (remy), yüzme, ata binme, güreş; kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar gibi.

Gayeli oyunlardan, askerlikle ilgili olanlar üzerinde Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ısrarla durmuştur. Bir hadîslerinde, babanın evlada karşı vazifeleri sayılırken “helal rızıkla beslemek” ve “yazıyı öğretmek” meyanında “atıcılık” ve “yüzmeyi öğretme de” zikredilir.³⁰⁷

Diğer bir hadiste, “Melaïke sizin hiçbir eğlenenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hariç”³⁰⁸ buyrulur.

Bir diğer teşvik, “atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir” şeklinde ifade edilir.³⁰⁹

Bizzat iki sefer at yarışına katılan,³¹⁰ birçok seferler deve yarışmasında bulunan,³¹¹ yarışlarda kazananları mükafatlandıran³¹² Hz. Peygamber (aleyhisselâm), biniciliğin öğrenilip öğretilmesi için teşvikte bulunmuştur.³¹³

Yürüme ve koşma faydalı oyunlar meyanında teşvik görmektedir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), “İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için sevap mevcuttur”³¹⁴ der. Hz. Ömer de: “Çocuklarınıza yüzmeyi, (ata) binmeyi öğretin ve hedefler arasında yaya yürümeyi emredin”³¹⁵ der. Bizzat Resûlullah’ın (aleyhisselâm), zevceleri Hz. Ayşe ile iki sefer koşu yarışı yaptığı belirtilir.³¹⁶

Burada ayrıca güreşi de zikretmemiz gerekir. Zira rivayetler, Hz. Peygamber’in şahsen güreşmiş olmasından başka,³¹⁷ torunları Hz. Hasan ve Hüseyin’i de güreştirdiğini belirtirler.³¹⁸

Bazı alimler, hadise dayanarak, oyunların bir terbiye vasıtası olduğunu söylemiştir. Mesela “kızların evle ilgili işlere

alıştırılmaları maksadıyla bebek vs. satın almanın gereğini” teyid ederler.³¹⁹

Oyalayıcı Oyunlar

Bunlar çocukların sadece hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgul edip eğlendirici her çeşit oyun buraya girer. Bunların tâdâdı mümkün değildir. Bunlar da çeşitli yönlerden çocuklar için faydalıdır.

Bu gruptan olmak üzere, bir kısım hayvanlarla ve bilhassa kuş ve köpeklerle çocukların eğlenmesi burada hususiyetle zikredilebilir. Bunlarla eğlence, çocuklara bir kısım kayıtlarla³²⁰ tecviz edilmişse de büyüklerin bu tip şeylerle eğlenmesi hoş görülmemiştir.³²¹

Zararlı Oyunlar

Dinen yasaklanmış olan kumar, tetayyur, (uğursuzluk çıkarmak, fal için kuş beslemek), bahisli müsabakalar vs. bu gruba girer. Zararlı oyunları da kesinlikle sayıp dökmek mümkün değildir. İslâm’da oyunun hedefi tedrîb yani alışkanlık kazandırmak, hayata hazırlamak olduğu için, yasak ve kötü şeylere alışkanlık kazandıracak bütün oyunlar yasaktır. Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) bu mevzudaki yasaklama üslubu da “mutlak” bir ifade taşır: “Allah’ın her yasakladığı şey, büyük günahtır, hatta çocuğun kumar oynaması bile.”³²² Anne-baba çocuğun ne oynadığını takib etmeli, yön vermelidir. Aksi takdirde mes’uldür: “Çocuğunu cevizle kumar oynar görüp de kulağını çekmeyen ebeveynin kırk gün namazı kabul edilmez.”³²³

8. MADDE: YARDIMDA ÖNCELİK

Çocuk, bütün durumlarda himaye ve yardıma ilk mazhar olanlar arasında yer almalıdır.

İkinci maddenin tahlilinde belirtildiği gibi, İslâmiyet çocuğun terbiye ve tahsilini, malını ve nefsinin çeşitli teşriati ile teminat altına alıp korumakla kalmaz, beşeriyetin birçok dağdağalı, muhataralı hâdisâtı karşısında onların sıyânetini, himayesini nazara verir, diğerlerine takdim eder.

- 1- Bu cümleden olarak, zina suçundan recme (ölüme) mahkum edilen kadına, cezanın infazının Hz. Peygamber (aleyhisselâm) tarafından önce doğuma, sonra da çocuğun sütten kesilmesine kadar tehir edildiğini görmekteyiz.³²⁴ Bu mevzudaki hadislerin ihtilafına binaen, zaniye bir kadının doğum yapar yapmaz öldürülüp öldürülmeyeceği hususunda fukaha farklı görüşler ileri sürmüşse de, zinadan veya başka bir

sebeple hamile olan kadının kısas veya recm suretinde cezalandırılmayacağı hususunda icma vardır.³²⁵ Ayrıca İmam-ı Şafii, Ahmed İbn-i Hanbel ve mezheb-i Malikiye göre, çocuğa süt annesi bulununcaya kadar zâniye anne recm edilemez.³²⁶

- 2- Keza, Resûlullah (aleyhisselâm), harp sırasında kadın, ihtiyar, sakat, din adamı gibi muharip olmayanların öldürülmesini yasakladığı gibi çocukların da öldürülmesini yasaklamıştır.³²⁷ Savaş sırasında çocuk öldürme cinayetini önlemek üzere fukahanın koyduğu bir hükmü hatırlatmada fayda var: "Komutan: Kim bir düşmanı öldürürse, üstündekiler (elbise, zırh, silah, para vs.) onundur dese, askerlerden biri, henüz buluşmaya ermeyen bir çocuğu öldürse, ölünün üstünden çıkan mal ve eşya öldürene verilmez."³²⁸ Hatta çocuklar, fiilen harbe katılmışlar arasında, harp suçlusu olarak bilahare yargılanacak bile olsalar -aynen mâtuhtar gibi- ölüm cezasından istisna edilmişlerdir. Öyle ki, bunlar savaş esnasında adam öldürmüş bile olsalar, yine de öldürülmezler; zira savaş sonrası onların öldürülmeleri bir cezadır; halbuki çocukların cezai ehliyetleri yoktur.³²⁹ Hz. Peygamber (aleyhisselâm), bu hususta yanlışlığa meydan verilmemesi için titizliği ileri götürmüş, harp suçlusu olarak ölüme mahkum edilen Benû Kureyza Yahudileri içerisindeki gençlerden buluşmaya erip ermedikleri hususunda şüpheye düşülenleri tetkik ettirerek, henüz buluşmaya ermemiş olanları ceza dışı bırakmıştır.³³⁰
- 3- Çocuğun himayesiyle ilgili bir diğer emir, lakît (buluntu) ile ilgilidir. Normal olarak yolda, kırdan sahipsiz

halde bulunan bir eşyayı almayıp olduğu yerde bırakmak efdal olduğu halde, aynı şekilde câmi veya kilise köşesinde, kırdâ, belde bulunan, annesi babası belli olmayan çocuğu (lakît) almak efdaldır³³¹ ve hatta, başkası tarafından görülmeyeceğine, çocuğun telef olacağına hükmedilirse almak farz-ı ayndır, görüp de almayan günahkâr olur.³³²

Buluntu (lakît), hür ve bulunduğu yerin Müslüman oluşuna bakılarak Müslüman kabul edilir. Sonradan babası olduğunu iddia ve isbat eden kimse köle bile olsa çocuk yine de hür kabul edilir. Evlendiği zaman mihrî dâhil bütün nafakası devlet hazinesine (beytülmal) terettüp eder. Bulan kimse infak etti ise, harcadıkları hibe sayılır, bilahare çocuktan masrafını talep edemez. Bulan kimse bakmak istediği takdirde elinden almaz ise de, bulanın yanında kalması çocuğun aleyhine olacağına, meselâ bakmaktan acizse, alınır. Keza bulan Hıristiyanı, dini anlama yaşından evvel, fâcir ve fâsıksa ve fıskının çocuğa geçmesinden korkuluyorsa müştihat yaşından (kendisinden şehvet duyulur hale gelmeden) önce alınması gerekir.³³³

Görüldüğü gibi bütün bu hükümler, çocuğun hayatını ve menfaatini teminat altına almayı hedef edinmektedir.

Ârizî, menfî durumlarda da ilk yardım elinin âciz ve tercihen çocuklara uzatılmasının İslâm'ın ahlâkî prensiplerinden biri olduğunu da kaydedelim. Buhârî'de zikredilen bir rivayette belirtildiği üzere Hz. Peygamber (aleyhisselâm), bir sefer sırasında iken devesinin üzerindedir ve terkide de zevceleri Safiyye validemiz mevcuttur. Derken devenin ayağı kayar ve her ikisi de yere düşerler. Orada bulunan Ebû Talha, "Ey Allah'ın Resûlü (ne oldu?)" diyerek yardıma koşar. Hz. Peygamber (aleyhisselâm): "Kadına yardım edin..." diyerek Hz. Safiyye'ye

gönderir.³³⁴ Bu durumda aczi sebebiyle kadın erkeğe takdim edilince, çocuğun erkek ve kadın her ikisine de takdim edileceği açıktır. Nitekim, Hz. Ayşe'nin sadaka olarak verdiği üç hurmayı, iki çocuğu ile birer tane paylaşıp, kendi hissesine düşeni yiyeceği zaman, çocuklarının talebi üzerine ikiye bölüp, onu da çocuklarına yarımşar veren dilenci kadın için Hz. Peygamber (aleyhisselâm): "Bu hareketiyle cennetlik oldu", "Çocuklarına gösterdiği merhameti sebebiyle Allah da ona rahmet etti", "Cenneti ona vacip kıldı", "Ateşten âzad etti"³³⁵ gibi sözlerle iltifat ve takdirlerini ifade etmiştir.

Hz. Peygamber'e turfanda meyve geldiği vakit, onu tercihen, her seferinde, yanında bulunan çocuklara dağıtırdı.³³⁶ Nevevî, bu tercihin, çocukların ikrama daha çok müştak olmalarından ileri geldiğini belirtir.³³⁷

9. MADDE: İHMAL, İSTİSMAR VE GADDARLIĞA KARŞI KORUNMA

Çocuk her çeşit ihmâl, istismar ve gaddarlığa karşı korunmalıdır. Hangi şekilde olursa olsun, ticaret metai yapılamaz.

Çocuk, asgarî münasip bir yaşa ulaşmadan önce istihdam edilemez. Hiçbir durumda, sıhhatine ve tahsiline zarar veren veya bedenî, fikrî veya ahlâkî gelişmesine engel olacak bir işe zorlanamaz veya böyle bir işte istihdamına müsaade edilemez.

Burada çocukla ilgili, başlıca beş mesele mevzubahis olmaktadır:

- 1- İhmâl,
- 2- İstismar,
- 3- Gaddarlık,
- 4- Ticaret metai yapılması,
- 5- İstihdamı.

Şimdi bunları kısaca izah etmeye çalışalım:

İhmal

Çocuğun ihmali deyince, himâyesinin, terbiye ve tahsilinin ve hayata hazırlanmasının ihmali gibi hususlar akla gelir. Bunlardan gereğince daha önce bahsettik ise de burada şu kadarını hûlasaten tekrar edebiliriz: Veli, çocuğa tanınan hakların ifasından sorumludur. Aczi halinde velâyet hakkı derhal düşer ve kanunî sıraya göre kim hak sahibi ise velayet ona terettüp eder. Kimsenin bulunmadığı durumda, devleti temsilen devreye kadı (hâkim) girer, çocuk yine de sahipsiz kalmaz. İhmali veya sû-i tasarrufu sebebiyle çocuğun malına ve nefesine gelecek zarardan veli sorumludur, tazmin ve kefaret gibi cezalarla karşılaşır. Mesela anne, çocuğunu babaya bırakır gider de baba çocuğa süt annesi bulamaz ve çocuk da açlıktan ölse, bu durumdan baba sorumludur, kefâret (maddî ceza) ve tevbe gerekir. Başkasının memesini almayan bir çocuksa ve bu durumu da anne biliyorsa anne sorumlu duruma düşer.³³⁸ Keza suya düşerek boğulacak olsa, bakılır, kendi kendini hıfzedecek durumda ve yaşta değilse, çocuk kimin terbiyesinde ise o sorumlu tutulur ve kefaret öder.³³⁹

Yani, cemiyet tarafından ihmal edilmemesi için tedbir alındığı gibi, veli tarafından ihmal edilmemesi için de kanunî müeyyideler konmuştur.

İstismar

İstismarın Fransızca aslı olan exploitation kelimesine Petit Robert, "işletme" asıl olmak üzere, çeşitli mânâlar verir. Yukarıdaki metinde, kelimenin dördüncü mânâsında, yani "kendi

menfaatine suistimal etme faaliyeti”³⁴⁰ mânâsında kullanmıştır ki, dilimizdeki istismar kelimesi bu mânâda kullanılır. Şu halde burada, çocuğu, çocuğun kendi menfaati aleyhine olmak üzere, başkalarının menfaat elde etmek maksadıyla kullanmaları yasaklanmaktadır. Bu durum, onu satmak, dilendirmek, bedava veya çok az bir ücretle çalıştırmak gibi akla gelebilecek her şeyi içine alır.

Esasen harp hali, kısas gibi kanunun tayin ettiği belli şartlar dışında insanların “can, mal ve ırz” dokunulmazlığı (haramlığı) İslâm’ın umumî prensiplerinden biridir. Bunu, meselâ Vedâ Hutbesi’nde beyan eden Hz. Peygamber, “Ey müminler” diye değil “Ey İnsanlar” diye ifade eder.³⁴¹ Kâfir, müslim buraya dahil olduğu gibi, büyük küçük de dahildir.

İslâm dininde insan hakları Allah’a karşı olan haklardan daha mühim kabul edilir. Allah, sadece kendisine karşı olan vazifelerdeki ihmali, günahları, dilerse affeder. Fakat insanlara karşı işlenen “kul haklarını”, ilgili şahıslar affetmedikçe, asla affetmeyecektir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), dinen en büyük mertebeye ulaşan “şehîd”in bütün günahlardan temizleneceğini, fakat kul hakları varsa bunun bâki kalacağını” ifade eder.³⁴²

Şu halde “insanın insanı istismarı” kesinlikle yasaklanan bir dinde, çocuğun istismarı asla mevzubahis olamaz. Rüşd yaşına kadar kanunen “mahcûr” yani her çeşit hukukî muamelesi velinin murakabe, izin ve mesuliyeti altında olan, yetim, kimsesiz, yolda bulunmuş (lakîr) bile olsa mutlaka -en son durumda devlet tarafından tâyin edilecek- bir velisi olma durumunda olan çocuk, meşru şekilde alenî istismardan korunmuş olmaktadır. Hele çocuk gayrı mümeyyiz ise, velisi izin vermiş olsa bile, “tasarrufat-ı kavliyesi asla sahih olmaz.”³⁴³

Şu halde, her çeşit ihtiyaçları velisi ve devlet tarafından

garanti edilen, hukukî muamelelerinde yalnız bırakılmayan çocuk, her çeşit istismara karşı korunmuş olmaktadır. Çalıştırılma ile ilgili teşriât bu mevzuyu daha da açıklığa kavuşturacaktır.

Merhametsizlik

Merhametsizlik, İslâm'ın umumî yasaklarından biridir. Bu sadece çocuk veya insanlar hakkında değil, hayvanlar yani "her ruh taşıyan" mahlûk hakkında yasaklanmıştır. Bu zîruh, hayvan da olsa, kafir de olsa fark etmez: "Herhangi bir zîruha (ruh ve hayat sahibine) kim işkence yapar, sonra da tövbe etmeden ölürse, kıyamet günü, Allah da ona işkence yapar."³⁴⁴ Müslümana rahîm (merhametli) olmak, kerîm olmak tavsiye edilir. Şu hadislere bir göz atalım: "(Halka) merhametli olmayan kimseye (Hak tarafından) rahmet edilmez."³⁴⁵ "Rahmet ve şefkat sahiplerine Rahman olan Allah rahmet eder; arz ehline rahmet edin ki (müşfik olun ki) semâ ehli de size rahmet etsin."³⁴⁶ "Merhamet ancak şakî olanlardan alınmıştır."³⁴⁷

Hz. Peygamber (aleyhisselâm) çocuklara karşı gösterilmesi gereken şefkate ayrıca ağırlık verir: "Küçüklerimize şefkat etmeyen bizden değildir."³⁴⁸ "Çocuklarınızı çok öpün, zira her öpücük için size cennette bir derece verilir, melekler öpücüklerinizi sayarlar ve sizin için yazarlar."³⁴⁹ diye çocukları sevmeye teşvik eden Hz. Peygamber (aleyhisselâm), torunlarından birini öperken, orada bulunanlardan birisi, "Benim on çocuğum var, hiçbirini de öpmedim!" diyerek Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) davranışını yadırgadığını ifade eder. Resûlullah'tan aldığı cevap şu olur: "Şefkatli olmaya merhamet edilmez."³⁵⁰ Bir başka rivayetin bildirdiğine göre, bir grup bedevî, "Çocuklarınızı öper misiniz?" diye Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) sorar. "Evet!" cevabını alan

bedeviler “Fakat biz Allah’a andolsun öpmeyiz!” deyince Resûlullah’ın (aleyhisselâm) onlara cevabı şu olur:

– “Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim?”³⁵¹

Hz. Enes, her yönüyle, her davranışıyla insanlara en iyi örneği sunan Hz. Peygamber’i “Çocuklara karşı insanların en müşfiği” olarak tavsif eder.³⁵²

Tedib

Çocuğu gaddarlığa karşı koruma meselesinde İslâm’ın hassasiyeti bilhassa tedible ilgili olarak koyduğu kaidelerde kendini göstermektedir. Çünkü, çocuğu en ziyade ezen husus, tedib ve terbiye maksadıyla takınılan sert ve merhametsiz tavidir.

Tedib, lügat olarak, edeb verme mânâsına gelir. Umumiyetle, âdab ve davranışlarla ilgili olarak cemiyetin iyi saydığı şeyleri öğretme, kötü saydığı şeylerden de koruma faaliyeti- dir. Bu maksatla yapılacak her çeşit talim, müdahale, tedbir, mükâfat, ceza, azar... birer tedib faaliyettir. Her tedib bir terbiye vasıtasıdır. Çocuğun anlayışına, işlediği hatanın cinsine ve derecesine göre tatbik edilecek çeşitli tedib şekilleri vardır. “Va’z ve nasihat, Allah’ın nasihatıyla korkutma (vaîd), tehdit, dövme, hapsedme, ikram, hediye, ihsan, (çeşitli şekillerde) iyilik etme,” hepsi tedibin çeşitlerine girer.³⁵³

İslâm alimleri, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) “Herkes derecesine göre davranın.”³⁵⁴ “Akılları nispetinde ikabda bulunun”³⁵⁵ hadisini, çocukların tedibi mevzuunda, “Kendi aklınıza göre değil, onların aklına uygun düşecek ceza ile cezalandırın.”³⁵⁶ şeklinde anlayarak tedib edilecek çocuğun iyice tanınmasını, çocuğun umumî durumuna göre, bunlardan birinin tercih edilmesini prensip kabul ederler.

Tedib vasıtaları arasında, dayağın yer alma keyfiyetini, “terbiyede dayağın kaldırılması” fantazisine meyleden Batı kaynaklı günümüz esprisi, “çocuğa kötü muamele, işkence kapısının açılması” olarak değerlendirebileceğini göz önüne alarak, bu mevzuda İslâm’ın görüşünü belirtmek gerekecektir:

- a. Her şeyden önce, gerek dünyevî, gerek uhrevî meselelerde kişinin terbiyesinde, onun, ümit ve korku arasında (beynerrecâ velhavf) tutulması mühim bir esastır. Kur’ân daima cennet ve cehennemî yan yana zikreder, Allah’ın rahmeti ile ümit verirken, adalet ve cezasıyla, gadab ve celaliyle de korkutur.
- b. Çocuk terbiyesinde ümitle birlikte korku da yer almalıdır. Çocuk için korkunun en müşahhas, en uyarıcı temsilcisi “dayak”tır. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), aşağıda belirtilecek çok sıkı kayıtlarla dövmeye müsaade etmesine rağmen, deyneğin korkutucu, caydırıcı tesirinden istifade edilmesi için onun evde, “herkesin göreceği şekilde asılı tutulmasını” tavsiye etmiştir.³⁵⁷ Gazâlî, muallimlere: “Tediblerin büyük kısmını korkutarak, dayak ve tedibi de azaltarak” yapmalarını tavsiye eder.³⁵⁸
- c. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), “küçük çocukların” dövülmesini yasaklar: “Henüz tıfil olan çocuklarınızı dövmeyin.”³⁵⁹ Buradaki tıfil kelimesi “doğum-buluğ arasındaki çocuk” mânâsına gelirse de, “doğum-temyiz arasındaki çocuk”³⁶⁰ mânâsına da gelmektedir ve hadiste bu ikinci mânâda kullanılmıştır; zira belli yaşlardan sonra, belli kayıtlarla dayağa izin verildiğine dair rivayetler de mevcuttur. Aliyyü’l-Kaari, çocuğun altı yaşından önce sadece dil ve ihsanla tedib edilmesi gerektiği, dövmek suretiyle tedibe altı yaşından sonra

tevessül edilebileceğini söyler.³⁶¹ Şu halde, hadisten “temyiz yaşından önce dövmenin yasaklandığı” anlaşılmıştır.

- d. Hadiste dayağa namazla ilgili olarak ruhsat verilmektedir: “Çocuklar yedi yaşına basınca namazı emredin, öğretin; on yaşına basınca da kılmadığı takdirde (alıştırmak için) dövün.”³⁶² Alimler daha küçük yaşta dayağın fayda değil zarar vereceğini ifade ederler. Hatta başta Beyhakî olmak üzere bazı âlimler “dayağın sadece vâcib olan bir fiile icbâr için câiz olacağı” düşüncesine dayanarak, buluğa kadar hiçbir şey vâcib olmadığı için bu yaşa kadar, hiçbir surette dövülmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.³⁶³ Fakat muhtar ve makbul görüş bu değildir.
- e. Alimler dayağın münhasıran tedib maksadıyla olması gereğine işaret ederler. Öfke ve hıncını teskin etmek, işkence ve eziyette bulunmak maksadıyla olan dayak helâl değildir. Çocuğun kasıtsız, unutarak yaptığı fiilleri sebebiyle dövülmesi de haramdır.³⁶⁴
- f. Vurulacak miktar üzerinde de durulur. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), Muallim Mirdas’a: “Sakin üçten fazla vurmayasın; aksi takdirde Allah sana kısas tatbik eder” buyurur.³⁶⁵ Bu konuda âlimler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Her halükarda “hadd” maksadıyla olmayan tedib için olan dövmeler, on darbeyi geçmeyecek ve yaralayıcı olmayacak.³⁶⁶ Kâbisi, henüz buluğ çağına yaklaşmayan çocukların hafif dövülmesi ve üç darbeden fazla vurulmaması gerektiğini söyler.³⁶⁷ Buluğa yaklaşanlara da en fazla on darbe tecviz edilir. Alimlerin ekseriyeti bu görüşü iltizam eder.³⁶⁸

- g. Vurulacak nahiye de tahdit edilmiştir. Yüze vurmak kesinlikle yasaklanmıştır.³⁶⁹ Hayvanın bile yüzüne vurmak dinen yasaktır.³⁷⁰ Bazı alimler bütün vuruşların aynı mahalle olmasını da hoş karşılamazlar.³⁷¹ Kaabisî en uygun mahallin ayak altı olacağını söyler.³⁷²
- ğ. Alimler, hadislere dayanarak kullanılacak vasita üzerinde de dururlar. Tahta, deynek, kamçı gibi yaralayıcı şeyler de yasaktır. Elle, bükülü mendille veya ince çubukla dövme müsaade edilmiştir. Aksi takdirde, yasağın dışına çıkıldığı için, ortaya çıkacak durumlardan döven kimse hukuken sorumludur.³⁷³ Hukuka tecavüz ettiği için uhrevî sorumluluğu da olacaktır.

Görüldüğü üzere, dayak tedib maksadıyla tecviz edilmiş olmasına rağmen, çeşitli kayıtlarla son derece sınırlandırılmıştır. Bu kayıtlara her zaman riayetin mümkün olmayacağını göz önüne alan İmâm-ı Şâfii, Zeynü'd-Dîn el-İrâkî gibi diğer bazı alimler “dayak caiz olmakla beraber terki efdaldır, daha iyidir” neticesine varmışlardır.³⁷⁴

Alimleri bu hükme götüren Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) şahsi tutumunu da burada belirtmemizde, mevzumuzun aydınlanması açısından zaruret var: Hz. Ayşe, Resûlullah'ın ne kadınlarından ne de hizmetçilerinden kimseyi dövmediğini, eliyle hiçbir şeye (bu niyetle) vurmadığını kesin bir dille ifade eder. Sahabeden, Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) yakınlığıyla meşhur Hz. Enes de Aleyhissalatu vesselam'a (hazerde ve seferde) on yıl hizmet ettiğini, işlerinin her defasında Resûlullah'ın arzu ettiği şekilde olmadığını, buna rağmen kendisine bir defacık ne vurduğunu, ne sebbettiğini, ne azarladığını, ne surat astığını ne de ayıpladığını, hatta bir kere olsun “of be” demediğini, yaptıkları arasında hoşuna gitmeyen için “Ne fena yapmışsın” demediğini

veya yapılan bir şey için “Bunu niye böyle yaptın?”, yapılmayan şey için de “Onu niye yapmadın?” diye hesaba çekmediğini, kazara hanımlarından biri, “Keşke şöyle yapsaydın” diye müdahale edecek olsa “Bırakın çocuğu, o Allah’ın murad ettiğinden başka bir şey yapmamıştır.” dediğini anlatmaktadır.³⁷⁵

Bu bahsi, çocuk terbiyesinde müeyyide ve korkutmanın bulunması gereğini te’yid eden bir gazete haberini aynen kaydederek kapatacağım: “Dünyada neler oluyor?” serlevhası altında “Kemerle dayak serbest” başlığıyla sunulan bir haber aynen şöyle:

“ABD’yi sarsan kanlı okul baskınlarına karşı çareyi, öğrencileri disiplin altında tutmakta bulan Oklahoma Eyaleti Yerel Meclisi, anne babaları, kabahat işleyen çocuklarını dövme teşvik eden bir yasa değişikliğini kabul etti. Oklahoma valisi Frank Keating’in onayına sunulan yasa değişikliğine göre, anne- babalar, disiplinsiz çocuklarını, “abartıya kaçmadan elle, sopayla ve kemerle” dövebilecekler. Yasayı hazırlayan yerel senatör Frank Shurden, ‘Bizim zamanımızda suç işlediğimizde, önce okulda, sonra da babamızdan dayak yedik. Bu yüzden de okullara saldırmazdık, disiplin elden gidince, memleketin okullarının nasıl mezbahaya döndüğünü görüyoruz’ dedi. Değişiklik eyaletin çocuk hakları yasasına eklenen bir maddeyle yapıldı.”³⁷⁶

Amerikalı yetkilileri, 1999’un Mayıs’ında bu kararı almaya sevkeden menfi gelişmelerle ilgili birkaç haberi özet olarak burada hatırlatmada fayda var:

- 1- 1999’un, 22 Nisan tarihli gazetelerinde yazıldığına göre, ABD’nin Colorado eyaletinde bir liseye saldıran silahlı iki öğrenci, 13 kişiyi öldürmüş, 21’ini de yaraladıktan sonra intihar etmiştir. Bu haber vesilesiyle öğreniyoruz ki bundan önce, son üç yıl içerisinde ABD

okullarında 17 kişi öldürülmüştür. Bu son hadiseyle ilgili haberler günlerce medyayı meşgul etmişti.

- 2- Bir diğer vak'a ortaokul öğrencileri ile ilgili. Haberin verilmiş üslubu aynen şöyle:

“Şimdi de ortaokul öğrencilerinin dehşet planı ortaya çıktı.”

“Dünya devi çaresiz.”

“ABD gençliğinin iflası karşısında yenildi. Clinton acil önlem çağırısı yaparken Teksas'ta polis, okulu kana bulamak isteyen 14 yaşındaki 5 öğrencinin 4 ayda hazırladıkları planı ele geçirdi.”

Habere göre 5 öğrenci okulda katliam yapmak üzere ciddi bir hazırlık yapar. Polis üç öğrencinin evlerine yaptığı aramada molotof kokteyli, bomba yapma araçları ve bomba yapma bilgisi ihtiva eden bilgisayar disketleri bulur.

- 3- 20 Haziran tarihli bir haber “Yine Çocuk Dehşeti” başlığıyla sunulur. Haberde “ABD’de okulların tatil olmasıyla birlikte öğrencilerin çılgınlıkları sokaklara taşıdı” dendiğinden sonra “San Fransisko’da 60 kadar çocuğun voleybol ve tenis oynadığı, bir sahaya ateş açan bir gencin 6 öğrenciyi yaraladığı, Alabama eyaletinde ise 12 yaşındaki bir çocuğun 6 yaşındaki üvey kardeşini oyun oynamaya gittiği için döverek öldürdükten sonra cesedini buzdolabına koyduğu” bildiriliyor.
- 4- 12 Ağustos 1999 tarihli Zaman Gazetesi’nde ABD’nin Florida eyaletinde 13 yaşındaki bir kız öğrencinin okuluna bombalı saldırı düzenleyerek öğretmenlerini öldürmeyi planlamaktan bir yıl hapis cezasına çarptırılmasıyla ilgili bir haber vardı.

Bu çeşit hadiseler bizde de eksik değildir. 14 Mayıs 1999 tarihli gazeteler Kartal Endüstri Meslek Lisesi'ni savaş alanına çeviren Murat Kurt adlı bir öğrencinin haberiyle doluydu. Haberde Murat'ın din dersi öğretmeni Hüseyin Ağırman'ı öldürdüğü, kız arkadaşı Şebnem Sertaç'ı da ağır yaraladığı belirtiliyordu.

20 Mayıs tarihli gazetelerde Denizli'nin Üçler beldesinde bir lise öğrencisinin, babasını tabancasıyla öldürdüğü haberi vardı.

19 Haziran 1999 tarihli gazetelerde "Çocuk Çetemiz de Oldu" başlığı altında Konya'nın Akşehir ilçesinde 14 ile 17 yaşları arasında olan ve öldürme olaylarına da karışan 8 kişilik bir çetenin ortaya çıkarıldığı haberi vardı.

Çocukla ilgili bütün bu menfi gelişmelerde terbiyede disiplin ruhunu ihmal etmenin payı inkar edilemez. Bundandır ki ABD'de Oklahoma eyaleti, disiplin konusunda daha zecrî tedbirlere yer vermiştir.

Disiplin meslesinde İslâm'ın hassasiyeti bilinir ve bu çerçevede dayağa verilen yer, verilmiş kayıt ve şartları içerisinde anlaşılır ve uygulanırsa böylesi bir İslâmî ruhsata söylenecek bir söz olmayacağı kanaatindeyiz.

İslâmî kayıt ve şartların dışındaki dayak uygulamaları, bunu yapan Müslüman da olsa bu, İslâm'ı bağlamaz.

Çocuğun Ticaret Metaı Yapılması

İslâmiyet her insanın doğuştan hür olduğu prensibinden hareketle,³⁷⁷ kölelik için meşru tek kaynak kabul eder: Harp. İslâm nazarında, köleliğin tek sebebi harptir. Harp olmadıkça, harbin getirdiği esirler zümresi olmadıkça insanlar -büyük veya küçük- alınıp satılamaz. Geçmiş asırlarda Avrupalıların, Afrika köylerini basıp, yakalayabildiklerini gemilere doldurarak

esir ve köle olarak Amerika'ya sevketmeleri şeklindeki zorla, kuvvetle köleleştirme tarzı İslâm'da yoktur.

Fakihlerimiz, bu hususu, hiçbir müphem nokta bırakmaksızın çok vazih bir şekilde dile getirmişlerdir: Değil Müslüman çocuğu ve hatta İslâm diyarında yaşayan gayri müslim (zimmî) çocuğu, kendileriyle harp halinde olunan bir kavmin (harbînin) çocuğu bile satın alınamaz. Bu satışı, "bizzat çocuğun babası yapacak olsa"³⁷⁸ ve hatta "satış dâruharpde cereyan etse bile"³⁷⁹ caiz değildir. Çocuk ebeveynden hayırlı olanına tâbidir. Anne veya babadan biri irtidat edecek olsa, mürted olmaya tâbi olur. Her ikisi de irtidat edip, dâruharbe kaçsalar ve çocuk darulİslâm'da kalsa, çocuk her ikisine de tâbi sayılmaz, köleleştirilemez, satılamaz.³⁸⁰

Çocuğun İstihdamı (Çalıştırılması)

Fransa, ilk defa 1874 tarihinde, seyyar mesleklerde istihdam edilen çocukların himayesi ile alakalı çıkarılan bir kânuunda, 16 yaşından küçük çocuklara ip cambazlığı, soytarılık, şarlatanlık, hayvan teşhiri gibi "tehlikeli" işlerde çalıştırılmasını yasaklamış ise de, çocuğun çalıştırılması meselesinin, daha etraflı olarak beynelmilel bir mahiyette 1919 yılında ele alındığına şahit olmaktadır. Bu tarihte iş meselelerini tanzim etmek maksadıyla toplanan "Washington İş Konferansı"nda 14 yaşından küçük çocukların işe alınmaması, 15 yaşından küçük olanların geceleyin sınaî müesseselerinde çalıştırılmaması, reşit ve bâliğ olanların (14-18 yaş arasındakiler) haftada 48 saatten fazla çalıştırılmamaları" gibi kararlar alınır.³⁸¹

Ancak şunu hemen kaydedelim ki, bu konferansın toplanmasına, çocukları korumaya matuf insanî duygulardan ziyade, iktisadî endişeler âmil olmuştur. Zira o zamana kadar, küçük

çocuklarla kadınlar, erkeklere nazaran, daha az yevmiyeyle daha çok çalıştırılmakta idi. Bu durum istihsalde (üretimde) maliyeti çokça düşürüyor ve rekabet imkânlarını azaltıyordu. Devletler arası ticarî münasebetlerin artması nispetinde bu meselenin ehemmiyeti artmıştı. Devletle fert arasındaki iş münasebetlerini tanzim eden iç hukuk, devletler arası bazı ihtilaf-lara yol açmaktaydı. Milletlerin bu meselede karşılıklı olarak anlaşmaları zarurî idi. İşte kaynağında sadece iktisadî endişe yatan bu zaruret, söz konusu konferansı ortaya çıkardı ve çocukların lehine olan -sonradan Türkiye'nin de katıldığı- bazı kararların alınmasına müncer oldu.³⁸²

İstihdam meselesinde de, çocuğu himaye işini ele almada öncülüğü İslâmiyet yapar. İslâm'ın buluş çağına kadar çocuğa tanıdığı temel haklardan biri "yeme, giyme ve mesken" ihtiyaç-larını içine alan "nafaka"dır. Binaenaleyh, buluş çağına kadar çocuk kimsesiz bile olsa, "nafaka" meselesinin halli için çalış-mak durumunda ve mecburiyetinde değildir. Çocuk bu devre içerisinde hayata hazırlanma çalışmalarına tâbi tutulmalıdır; ya-ni hayatî, dinî, ahlâkî, meslekî bilgiler, alışkanlık ve maharetler kazanma faaliyetlerine yer verilmelidir. Biz bu faaliyetlere daha önce, günümüzün tâbiriyle "temel eğitim" faaliyetleri demiştik.

Çocuğun buluş çağından önce, "hayata hazırlayıcı" faa-liyetler dışında, gerek babası ve gerekse velisi tarafından istihdam ve istismar edilmesini önlemek için İslâm hukukçuları Kur'ân ve sünnetin naslarından çok vâzıh prensipler çıkarıp, kesin kayıtlar koyarlar. Şöyle ki:

1. Evladın malı, babaya "kişinin en temiz malı kazandı-ğı maldır, veledi de kendi kazancındandır."³⁸³ hadisi şerifiyle helal kılınmışsa da, fakihler bu hükmü, "İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur!"³⁸⁴ ayetine

dayanarak, “evladın buluğdan sonraki malı” ile kayıtlamışlardır. Estrûşenî'nin: “Bütün meşâyihın müşterek görüşleri” olarak sunduğu umumî prensibe göre, “Çocuğun buluğdan önceki hasenâtı (malı, kazancı vs.) sadece çocuk içindir, ebeveynin hakkı yoktur.”³⁸⁵

2. Baba veya dede veya bunların tayin edeceği vasilelerin, çocuk üzerinde karşılıksız istihdam (hizmetlenme) hakkı vardır. Fakat bu istihdam “tehzib ve riyazet” yani yetiştirici, terbiye edici, hayata hazırlayıcı mahiyette olmalıdır.³⁸⁶ Çocuğun yetişmesine katkısı olmayan, sırf velinin menfaatine olan istihdam caiz değildir. Karşılıksız istihdam caiz olunca, ücretli istihdam evleviyetle mümkün olacağı fikrinden hareketle baba veya dede veya hâkim tarafından çocuğun ücretle herhangi bir işe verilebileceği kabul edilmiştir.³⁸⁷ Ancak:
3. Çocuğun çalıştırılmasından elde edilecek ücret, çocuğun şahsî malıdır. Çocuğun malı ise, normal şartlarda sadece kendi ihtiyaçları için harcanabilir.³⁸⁸ Anne veya baba, çocuk için harcadıktan sonra artanı, buluğa erdikten sonra çocuğa teslim etmek üzere, diğer malları meyanında biriktirirler. Şayet baba, mübezzir (müsrif) ise, hâkim bunu da elinden alır.³⁸⁹ Çocuğun malından babanın veya annenin istifadesi sıkı kayıtlara bağlanmıştır. Çocuğun istismarının hukukî ve vicdanî yollardan nasıl önlendiğini anlayabilmek için bu kayıtları da belirtmemizde zaruret var:

Baba çocuğun malına muhtaç ise bakılır:

- a) Eğer baba bu sırada meskun bir mahalde ise ve fakirliği sebebiyle bu ihtiyaç hasıl oldu ise, o maldan yer.
- b) Eğer çölde ise ve aslında zengin olmakla beraber

yanında yiyecek bir şeyin yokluğu sebebiyle ihtiyaç hasıl oldu ise, değerini ödemek kaydıyla yer.³⁹⁰

- c) Buluğa ermemiş çocuğun malı anne veya babanın malına karışmış bile olsa, müşterek kullanmalarda anne veya baba, istifadede kendi hisselerini tecavüz edemezler, aksi halde haram işlemiş olurlar.

Bu söylediklerimizi vuzuha kavuşturan bir fetvada aynen şöyle denir:

“Bir çocuk, mal kazanır ve bunu annesine verirse, annenin bunu çocuk için infak ederken çocukla birlikte bir iki lokmayı aşmamak kaydıyla bundan yemesi caizdir. Anne âciz ise, çocuk da her ikisinin nafakasını karşılayacak şekilde, çalışmaya muktedir ise, annenin bu durumda çocuğun malından hakkı vardır, ondan yiyebilir. Eğer anne çocuğun malına muhtaç değil ise ve kendi malı çocuğun malı ile karışmış ise, bu şekilde satın alınan yiyecek maddesinden, kendi hissesi nispetinde yiyebilir, fazla yiyecek olursa caiz değildir, yetim malı yemiştir.³⁹¹

Bir başka fetvada “Evli veya malı olduğu halde kira ödemedi çocuğun evinde oturan kadının da günahkar olacağı” belirtilir.³⁹²

Çocuğu çalıştırma meselesinde hassasiyeti ileri götüren “bazıları”nın daha enteresan görüşleri var. Bunlardan biri aynen şöyle:

“Baba veya anne küçük çocuğuna havuzdan eve su taşımamasını emrederek eline bir kap verse, o çocuk da getirirse, bazıları kaptaki suyun ‘çocuğun mülkü’ durumuna geçtiğini ve zaruret olmadıkça bu sudan içmenin babaya helal olmadığını, zira (hava, su, kırdaki biten ot ve ağaç gibi kimsenin mülkiyetinde olmayıp, herkesin istifade edebileceği ve ıstılahta) ‘a’yânul-mübâha’ denen eşyada çocuğun istihdamı batıldır.”³⁹³

4. Çocuk buluğa erince, babası onu, istihdam etse veya gelirini ailenin nafakasına harcamak üzere ücretli olarak işe verse bu, baba için mübah olur.³⁹⁴

Yeri gelmişken, burada, bir kanaatimizi kaydetmek isteriz : Buluğa ermeyen çocuğun malının anne ve babalara haram olma meselesi Müslüman ailelere yeterince anlatılabilse, bugün büyük şehirlerimizde ve bilhasa İstanbul'da ciddi bir problem haline gelen, okul çağındaki çocukların sokaklarda dilendirilmesi veya mendil, sakız, simit sattırılması gibi işlere sürülerek tehlikeli durumlara maruz bırakılmaları meselesi büyük ölçüde halledilir.

Çocuğu Kimler İşe Verebilir?

Çocuk üzerinde istihdam hakkı olmayanlar, onu ücretli olarak bir işe koyamazlar. "Yetiştirici" işlerde istihdam hakkının sadece baba, dede ve bunların tayin edeceği vasilelere ait olduğunu yukarıda belirtmiştik. Şu halde bunlar dışında kalan kimselerin -akrabalıkları ne kadar yakın olursa olsun- istihdam hakkı olmadığı gibi, ücretle işe koyma hakları da mevcut değildir. Çocuğun hidânesi bu çeşit velilerin yanında ise, temyiz yaşından sonra terbiyelerinin tam olabilmesi için istihdama velâyetleri olan baba veya sair velilerine iadeleri gerekir.³⁹⁵

Ancak bunlardan hiçbiri yoksa, anne tarafından "mahrem" bir akraba -velâyetü'l-hacr kendisine verilmemiş olma halinde- çocuğu "yetiştirici" olan bir işe verebilir ve ücretini çocuk için kullanmak veya muhafaza etmek gayesiyle alabilir. Estruşenî der ki: "Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiden başka hiç kimse çocuğun malını tasarruf hakkına sahip değildir. Öyle ki, bunlar dışında çocuğun velâyetü'l-hacrini elinde tutan bir kimse çocuğa mal bağışlanacak olsa, çocuk

namına kabul eder, fakat söylediğimiz sebepten dolayı, bundan çocuk için harcayamaz. Sadece İmam-ı Muhammed, tehirinde çocuğa zarar gelecek ise, vasinin zaruret miktarınca harcamasını istihsan eder. Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiler çocuğun köle, hayvan, akar ve sair emvalini kiraya verebilecekleri halde; çocuğun hacrini elinde tutan diğer vasiler, kiraya veremezler. Zira onların, çocuğun malı üzerinde tasarruf hakları yoktur.”³⁹⁶

Çocuğun malını tasarruf konusunda konulan bu kayıtlar, çocuğun menfaatini korumak, onun istismarını önlemek gibi âli gayeler güder.

Ganimetten Hak Verilmex

Çocuğu koruyucu prensiplerden biri de buluğdan önce askere alınmamaları, harplere iştirak ettirilmemeleridir. Hz.Peygamber (aleyhisselâm) çocukların muharip olarak harbe katılmalarını kesinlikle yasaklar. Hatta rivayetler onun (aleyhisselâm), ordu yola çıktıktan bir müddet sonra askerleri teker teker kontrol ve teftiş ederek, buluğa ermeyen çocuk karışmış ise geri çevirdiğini belirtir.³⁹⁷

Elde edilecek ganimet sebebiyle, birçoklarınca iktisadî yönden de cazip bir ameliye olan askerî seferlere ve savaşlara, çocukların bu endişe ile velileri tarafından sevkini tamamen önlemek gayesine de mâtuf olmak üzere, çocuklara ganimetten pay ayrılması kesinlikle yasaklanmıştır.³⁹⁸

Hülasa etmek gerekirse, yukarıda belirtilmeye çalıştığımız hususlar; yani, çocuğun malının anne ve babaya haram olması, çalıştığı takdirde elde edilen ücretin sadece kendisi için harcanabilmesi, istihdam hakkının -yetiştirici olması kaydıyla- çocuğa en ziyade şefkat duyma durumunda olan ve

onun yetişme mesuliyeti uhdesinde bulunan baba, dede veya bunların tayin edeceği veliye ait olması; baba, dede veya velinin de sadece yetiştirici işlerde ücretsiz istihdama hak sahibi kılınmaları ve onlara su, ot, odun gibi istifadesi herkese helal şeylerin (a'yân-ı mübâha) celbinde istihdamlarının batıl addedilmeleri, harp ganimetinden çocuğa hisse ayrılmaması, çocuğun hayata hazırlanma devresi olan buluş öncesi devrede onun bu gayeye matuf olmayan meşguliyetlerle istismar edilmesinden koruyarak hayata hazırlanmasını, bir meslek öğrenmesini, tahsil yapmasını garantilemeyi gaye edinir. Nitekim yedinci maddenin tahlilinde belirttiğimiz üzere, çocuğa meslek öğretimi, bütün İslâm mezheplerinin ittifakıyla, veli ve devlet üzerine dinî bir vecibe kılınmıştır.

10. MADDE: TEFRİKACI TERBİYEDEN KORUMA

İrkî tefrike, dinî tefrike veya herhangi bir başka tefrike götüren davranışlara karşı çocuk korunmalıdır. O, tam bir anlayış, müsamaha, milletler arası dostluk, sulh ve cihanşümül kardeşlik havası içinde enerji ve kabiliyetlerini hemcinslerinin hizmetine adanmak, kendi arzusuna terettüp ettiği duygu ve düşüncesi içerisinde yetiştirilmelidir.

Bu madde belli bir ölçüde birinci maddeye benzer. Zira, her ikisi de müsavatla (eşitlikle) ilgilidir. Ancak birincide tabîî haklardan istifadede çocuklar arasında tefrik (ayırım) yapılmaması istenirken, burada çocukları ayrımcı olmaya sevk edecek bir terbiye verilmemesi, cihanşümül kardeşlik havası içerisinde yetiştirilmesi istenmektedir.

Tefrik meselesinin de Batı düşüncesine has bir şe'niyet olduğunu söyleyerek açıklamamıza başlayabiliriz. Batı,

insanoğlunu sadece “yerli” ve “batılı” diye ikiye ayırmakla kalmaz; doğulu-batılı, siyah-beyaz, barbar-medenî diye de ayırır. Bu ayırışlarda, her seferinde en iyi vasıfları kendi tarafına, kötü vasıfları de kendine mukabil tuttuğu tarafa izafe eder.

Çok eskiden beri yapageldiği bu ayırımı eskisi kadar şiddetli olmasa bile halâ yapmaya devam etmektedir. Üstelik zamanımızda bunlara kadın- erkek, işçi- patron, proleterya-burjuva, zengin-fakir, asker-sivil, müstahsil (üretici)- müstehlik (tüketici), dindar- lâik gibi çoğu kere birbirine karşı menfaat kavgası içerisinde olan yeni tefrikalar, sınıflar da eklemiştir. Tabii bunların tahlili mevzumuzun haricinde kalır. Ancak, şunu hemen belirtelim ki, İslâmiyet, insanları esas itibarıyla mümin-kafir diye ikiye ayırır. İctimai ahkâmın tatbiki ve bir kısım medenî hakların tevzii bu tefrike göre yapılır. Allah’a ve Hz. Muhammed’in (aleyhisselâm) peygamberliğine inanmak suretiyle müminler grubunda yer alan bir kimse, bütün müminlerin bağlı olduğu statüye tâbi olur. Onlara tanınan bütün haklardan aynı ölçüde istifade eder. Dili, rengi, doğduğu yer kesinlikle bir imtiyaz veya imtiyazsızlık sebebi olamaz. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bir hadislerinde, “Ben, insanlarla ‘Lâ ilâhe illâllah Muhammedü’r-Resûlüllah’ diye şehadet edip, oruç tutup, zekât verinceye kadar savaşmakla emredildim. Kim bunları yaparsa, benden malını ve canını korumuş olur. Kendisinden sadece İslâm’ın emrettiği bazı haklar alınır. (Samimi olup olmadığı hususundaki) hesabı da Allah’a aittir”³⁹⁹ buyurur.

Burada ifade edilen müminler arası mutlak eşitlik esası kâğıt üzerinde kalmış bir nazariye değildir. Ta Hz. Peygamber (aleyhisselâm) devrinden başlamak suretiyle, günümüze kadar zindeliğini samimi, dindar vicdanlarda muhafaza etmiştir. Bazı Emevî halifelerinde olduğu gibi, zaman zaman ırkçı tutumlara

rastlanmışsa da bu ârizî ve şâz bir durum olarak mevzîî kalmış, bilhassa ilmî muhitlerde ulemaca elbirliğiyle reddedilmiş, kınanmıştır.

İslâm fıkında ırk ayırımına müstenid tek bir kanun gösterilemez.

Bir İngiliz müellifi olan Toynbee tarafından İslâm'ın diğer bütün dinlere üstün üç mühim yönünden biri olarak ifade edilen "ırk ayırımının yokluğu"⁴⁰⁰ prensibinin Müslümanlar arasında ebede kadar müessiriyetini temin gayesiyle Hz. Peygamber (aleyhisselâm) kendi zamanında Müslüman olan gayrı Araplara hususi bir alaka göstermiştir. Pek çok söz ve davranışlarında bunu görmek mümkündür. Bunlardan Habeşistanlı siyahî Bilal, İranlı Selman, Bizanslı Suheyb'in (Allah üçünden de razı olsun) isimleri pek çok Müslümanın dilinde, faziletleri ve Resûlullah nezdindeki itibar ve mevkileri her an hafızlarda dipdiri ve canlıdır. Onlarla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) beyanlarından biri şöyledir: "İslâmiyet'i ilk defa benimsemiş şerefine erenler (es-Sâbikûn) dörttür: Ben Arapların ilkiyim, Süheyb Rumların, Selman İranlıların ilki, Bilal de Habeşlilerin ilkidir."⁴⁰¹

Kölelerden Yükselenler

Müslümanların ırk ayırımı, menşee, doğum ayırımı gibi ayrımlara yer vermediklerini, Resûlullah devrinden ve müteakip devirlerden vereceğimiz bir iki misalle daha iyi gösterebiliriz.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm), hakkında: "Bana insanların en sevgilisi" dediği⁴⁰² ve bu sevgi sebebiyle en hassas meselelerde Hz. Peygamber (aleyhisselâm) nezdinde şefaatine baş vurulan⁴⁰³ ve yine aynı sebeple, hilafeti sırasında Hz. Ömer'in radiyallahu anh) hususi ve imtiyazlı muamelesine mazhar olan⁴⁰⁴ Üsame, Arap değildi ve üstelik bir azadlı köle olan Zeyd İbni-

Hârise'nin oğlu idi. Yani hiçbir ailevî asalet ve şerefe sahip değildi. Hz. Peygamber (aleyhisselâm), onun babası Zeyd'i Mûte seferine çıkan orduya komutan tayin ettiği gibi⁴⁰⁵ kendisini de -bir azadlı kölenin oğlu olmaktan başka- yaşça da gençliğine rağmen, Suriye cihetine sevk ettiği bir orduya komutan tayin etmişti. Üsâme'nin emri altında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah, Hz. Sa'd İbnu Ebî Vakkas (Allah hepsinden razı olsun) gibi ensar ve muhacirûnun büyükleri de vardı. Askerlerden bazılarının, "Resûlullah, azadlısının oğlunu Kureyşli muhacirlere ve ensara komutan tayin etti" diye mırıldanarak memnuniyetsizliklerini izhar etmeleri üzerine, Hz. Peygamber (aleyhisselâm), şu cevabı verdi: "O, komutan olmaya layıktır. Ben onun babası Zeyd İbn-i Hârise'yi Mûte ordusunun başına koyduğum zaman da aynı laflar edilmişti. Halbuki o da bu işe liyakatli idi."⁴⁰⁶

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) mevzumuzu alakadar eden umumî tavsiyelerinden biri şudur: "Sizin üzerinize, başı, kuru üzüm gibi siyah bir Habeşli köle de tayin edilse itaat edin."⁴⁰⁷

Resûlullah'ın (aleyhisselâm), cahiliye devri Araplarında mevcut irkî tefrik zihniyetini yıkma gayesini güden davranışlarından biri de yine azadlı kölesi Zeyd'le ilgilidir. Zeyd'i Arapların en asaletlisi ve şerefli kabilesi olan Kureyş kabilesine mensup ve bizzat kendisinin -yani Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm)- halasının kızı bulunan Cahş'ın kızı Zeynep ile evlendirmişti. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) mevzubahis cahiliye zihniyetinin yıkılmasında böyle bir jeste bizzat kendi ailesi içerisinde örnek vermenin önemini bilerek, Zeynep'in bu işe taraftar olmamasına rağmen ısrar etmiştir. Karşılıklı sevgi ve anlaşmadan çok, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) Zeynep üzerindeki akrabalık ve peygamberlik otoritesinin baskısıyla hasıl olan evlilik, kısa bir

süre sonra boşanmayla sona ermiş olsa bile, bir azadlı ile bir asilzadenin evlenmesi gibi Arap cemiyetinde görülmeyen ve Resûlullah'ın esas maksudu bulunan bir hadise, yeni doğan İslâm cemiyetinde vukua gelmişti.⁴⁰⁸

Sadece beşerî münasebetlerde değil, devletin tahsil ve terbiye hizmetlerinden istifade etme hususunda da Batılıların yaptığı efendi köle ayırımı İslâm'da görülmemiştir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu meselelerde değil gayri Arapların, İslâm cemiyetinde yaşayan kölelerin bile ihmal edilmemelerini istemiştir. Bize intikal eden emirlerinden birinde şöyle buyurur: "Yanında köle bir kız çocuğu bulunan her kim onu güzel bir şekilde okutur ve güzel bir şekilde terbiye eder, sonra da azad edip, onunla (hür bir kadın olarak) evlenirse, Allah onun ecir ve sevabını çift kılar."⁴⁰⁹

Köle kızların talim ve terbiyesine ehemmiyet verilip de, erkek köle çocuklarının talim ve terbiyesinin ihmal edilmesi söz konusu değildir. Nitekim Üsame'den başka bizzat Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) azadlılarından Ebû Râfi,⁴¹⁰ Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın azadlısı Nâfi, ilmi formasyon almış, İslâmî ilimlere hizmeti geçmiş büyükler arasında zikredilirler. İbni Ömer, Nafi'nin ehemmiyetini belirtme sadedinde "Allah bizi Nafi ile nimetlendirdi"⁴¹¹ der.

Pek tabîî, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) gayri Arap ve kölelere karşı takip ettiği bu siyaset boşa değildi. Yeni doğmakta olan İslâm cemiyetinde dil, renk, kavim, kabile tefrikine yer vermeyen tam bir kaynaşma ve bütünleşme teessüs etmişti. Kur'ân-ı Kerim'in "Müminler mutlaka kardeşirler." (Hucurât, 49/10) hükmü fiile geçirilmiş, vicdanlarda, ruhlarda, düşüncelerde ve beşerî münasebetlerde yaşanan bir prensip, bir düstur olmuştu.

Beşer tarihinde eşine rastlanmayan ve mutad ölçülerle izahı bile mümkün olmadığı için, pek çok ilim adamlarınca “İslâm mucizesi” diye bahsedilen ilmî, medenî ve teknik her sahada kısa zamanda kaydedilen fevkalade inkişaf ve fütuhatlarda, İslâm’ın ırk ayırımına yer vermeyen prensibinin büyük katkısı olmuştur. Bu sayede, fütuhatlarla İslâm dairesine giren her kavim ve milletin güzide ve kabiliyetli fertleri kolayca yükselme ve İslâm devleti bünyesinde kabiliyetlerine muvafık sahalarda hizmet verme imkânı bulmuşlardır. Bir kısmının idarî, bir kısmının ilmî, meslekî ve sanat dallarında parlamalarına ve gerekli alâka, hürmet, takdir, teşvik ve yükselme görmelerine ne onların renkçe siyah, ne de dilce acem (gayrı Arap) olmaları mani olmamıştır. Hatta bunların bizzat köle, azadlı veya kölezade olması da parlamalarına mani olmamıştır.

Nitekim İslâm’ın zuhurundan sonra, ilk asırlardan itibaren başta tefsir, hadis, fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerin her dalında parlayan, başı çeken âlimler çoğunlukla “mevlâ” (çoğulu mevâli) yani azadlı köle, yani gayrı Araptır. Bu hususu ifade etmek üzere, klasik kitaplarımızda kaydedilen bir konuşma burada zikre değer. Konuşma, bilhassa hadis sahasındaki hizmetlerinin büyüklüğü ile meşhur İbnu Şihâb ez-Zührî (ölümü, Hicrî 124’tür) ile Emevî Halifelerinden Abdülmelik İbnu Mervan arasında geçmiştir.

Zührî anlatıyor:

“Abdülmelik İbnu Mervan’ın huzuruna çıkmıştım. Bana: “Ey Zührî nereden geliyorsun?” diye sordu. Ben: “Mekke’den geliyorum” deyince, aramızda şu konuşma geçti:

- Mekke halkına mürşidlik edecek geride kim kaldı?
- Ata İbnu Ebî Rebâh.
- Arap asıllı mı, mevâli mi?

- Mevâlidendir.
- Pekala Mekkelilere ne ile hükmeder?
- Diyânet ve rivâyetle (Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'in sünneti ile)
- Diyânet ve rivâyet ehli irşâd etmeye layıktır. Yemen ehline kim mürşidlik ediyor?
- Tâvus İbnu Keysân.
- Arap asıllı mı, mevâlden mi?
- Mevâlidendir.
- Pekala onlara ne ile hükmedecek?
- Atâ'nın hükmettiği ile (yani diyânet ve rivâyetle.)
- Öyleyse lâyıktır. Mısır ahalisine kim mürşidlik edecek?
- Yezîd İbnu Ebî Habîb.
- Arap asıllı mı, mevâlden mi?
- Mevâlden.
- Şam ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- Mekhûl.
- Arap asıllı mı, mevâlden mi?
- Mevâlidendir, Huzeyl kabilesine mensup bir kadın tarafından azad edilmiş, (Sudan asıllı) Nûbî bir köledir.
- Cezîre ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- Meymûn İbnu Mihrân.
- Arap asıllı mı, mevâlden mi?
- Mevâlidendir.
- Horasan ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- Dahhâk İbnu Müzâhim.
- Arap asıllı mı, mevâlden mi?
- Mevâlden.
- Basra ahalisine kim mürşidlik ediyor?
- El-Hasan İbu Ebi'l-Hasan.

– Arap asıllı mı, mevâlden mi?

– Mevâlden.

– Helâk olasıca; Kûfe'ye kim mürşidlik ediyor?

– İbrahim en-Nehaî.

– Arap asıllı mı, mevâlden mi?

– Bu Arap asıllıdır.

– Ey helâk olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kase olsun, mevâli, Araplar üzerine efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibinde otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okusun ha (olacak şey değil)!

– Ey müminlerin emîri! Bu Allah'ın takdîridir. Onun dinini kim tatbik eder, korursa efendi olur, kim de tatbik etmez elden kaçırırsa zelîl olur!"⁴¹²

Kölelikten Krallığa

Yeri gelmişken hemen ilave edelim ki, İslâm dünyasında, yukarıda zikri geçtiği üzere, kölelerden sadece büyük alimler, mürşidler değil, büyük komutanlar, devlet adamları, sultanlar da yetişmiştir. Hindistan, Mısır, Suriye ve Anadolu başta olmak üzere İslâm âleminin her bir yanında kölelikten sultanlığa yükselen, hanedanlıklar kuran şahsiyetler yetişmiştir. Eyyûbîler, Kölemenler, Memlûkîler bu hususa tarihî delillerdir.

Köle asıllı sultanlardan Kutuz (Moğollara karşı Ayn Câlut savaşını kazanarak Moğolların Haçlılarla birleşmelerini önlemek suretiyle İslâm alemini büyük bir tehlikeden kurtarmıştır), Baybars (vefatı 1277 Milâdî olup, Hülâgü istilasından sonra Mısır'da yeniden Abbasî hilafetini tesis etmiştir), İzzeddin Aybek et-Türkmânî, emir Seyfeddin el-Kaymarî (13. asır Mısır Sultanlarından) Kalavun (aslen Kıpçak'tır) zikredilebilir.⁴¹³ Keza 13. asırda Delhi'de hüküm sürmüş köle asıllı sultanlardan

Kutbeddin Aybek, Şemseddin İltutmuş, Gıyaseddin Balaban burada zikredilebilir.⁴¹⁴

Osmanlı Sadrazamları

İrk ayırımı meselesinde Osmanlılardan da misal vermek gerekirse, bir nevi başvekillik olan sadrazamlık makamına getirilenlerin ırkî durumları mevzumuz açısından düşündürücü ve ilgi çekicidir. İsmail Hâmi Danişmend'in belirttiğine göre, imparatorluğun kurucusu Osman Gazi'den Cumhuriyet dönemine kadar gelip geçen sadrazamların sayısı toplam 215'tir. Bunların sadece 78'i Türk (ve 15'i muhtemelen Türk) iken geri kalan 122'si -ki ekseriyeti teşkil etmektedir- gayri Türk devşirmedir. Bunlar arasında Arnavut, Boşnak, Hırvat, Gürcü, Rum, Ermeni, İtalyan, Abaza, Çerkes, Rus, Sırp, Bulgar, Pomak, Frenk, Çeçen, Arap asıllı olduğu kesinlikle belli olanlar yanında aslı hiç belli olmayanlar da (9 kadar) vardır.⁴¹⁵ Bunlardan "kısm-ı âzamının meslekten yetişmedikleri için rey ve tedbirde ve tedvir-i umûrda bittabi hata ederek devlet ve milleti izrâr etmeleri"⁴¹⁶ bir tarafa bırakılacak olursa İslâm dinindeki ırk ayırımı tanımayan telakkinin Osmanlılar nezdindeki aksini göstermesi bakımından bilhassa günümüzde ehemmiyet taşır.

ÜÇÜNCÜ KISIM
ÇOCUK HİMAYE
MÜESSESELERİ

ÇOCUK HIMAYE MÜESSESELERİ

Nazariyat: Teşriat ve Kitaplar

Buraya kadar tahlil edilen meseleler, bize göstermiştir ki, çocukları himâye maksadına matuf olarak Batı'da (Çocuk Hakları Beyannamesi olarak) benimsenen bir kısım esaslar, İslâm'ın bidayetinden beri Müslümanlar nezdinde mevcuttur. Bunların bir kısmına bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de, diğer bir kısmına hadis kitaplarında rastlarız. Bu iki kaynakta özlü ve müphem gelen bazı meseleleri de fıkıh kitapları vuzuha kavuşturmuşlardır.

Dinin iki ana temeli olan Kur'ân ve sünnette, buluğ yaşına kadar çocuğun mükellef sayılmamış olması, bidayetten beri İslâm alimlerini çocukla ilgili meseleleri müstakilen ele almaya, onları ayrı bir inceleme mevzuu yapmaya sevk etmiştir. Bu sebeple çocukla ilgili çalışmaların tarihi, Batı'da bir iki asır öteye geçmemesine rağmen, İslâm aleminde çok eskidir. Mesela, bu kitapçığın hazırlanmasında en ziyade istifade etmiş bulunduğumuz *Câmiu Ahkâmı's-Sığâr*'ın müellifi Estrûşenî'nin vefat tarihi, Hicrî 632'dir. Kitap, isminden de

anlaşılacağı üzere, çocuklarla alakalı ahkamı, dinî meseleleri bir arada toplamak gayesiyle telif edilmiştir. Hacim itibariyle geniş olan mutad fıkıh kitaplarında bulunması zor olan sadece çocukla ilgili meseleler, fikhî bablara (bölümlere) göre, burada bir araya getirilmiştir. Bu kitapta müellifin sık sık kendinden önce telif edilmiş olan aynı muhtevadaki başka kitaplara atıflarda bulunmasından da anlaşılacağı üzere çocukla ilgili ahkâmı müstakil kitaplar halinde bir araya getirme işini, fıkıh sahasında ilk ele alan kendisi değildir.

Çocukla ilgili gayri fikhî meseleleri, müstakil bir kitapta sistematik olarak işleyen bir diğer müellif İbnu Kayyim el-Cevziyye'dir. Vefatı 751 hicrîdir. Eserinin adı, *Tuhfatu'l-Mevdûd bi-Ahkâmı'l-Mevlûd*'dur. Bu kitapta çocukla ilgili (tesmiye, akîka, tahnik) gibi bir kısım dinî merasimleri açıkladığı gibi, talim, terbiye, tedib meselelerine de yer veriliyor ve ayrıca nutfe halinden büyük insan haline gelinceye kadar geçirdiği biyolojik safhalar, bu safhalarla ilgili muhtelif etvar ve meseleler tahlil ediliyor. Bu meyanda zaman zaman psikolojik tahlillere de yer veriliyor.

Vefatı hicrî 240 olan İbnu Sahnûn tarafından kaleme alınan *Âdâbu'l-Muallimîn*, vefatı hicrî 403 olan Kaabisî tarafından te'lif edilen *Risâletu'l-Muallimîn ve'l-Müteallimîn* (bu eser talebe, hoca ve veli ile ilgili meseleleri yeterince tahlil eden çok kıymetli bir eserdir), vefatı hicrî 593 olan Zernûcî tarafından ortaya konan *Tâlimu'l-Müteallim li-Tarîkı't-Taallüm* vs. nazarı dikkate alınacak olursa, çocuklar için en mühim mesele olan terbiye ve tedrisle ilgili hususların da, İslâm aleminde ilk asırlardan itibaren müstakil araştırma konuları yapılmaya başlandığı anlaşılır. Bilhassa terbiye ile alakalı eserlere her asırda aralıksız yer verilmiştir.

Tatbikat: Vakıflar

Bu nazârî, ilmî çalışmalara ve fikhî kanunlara muvazi olarak, korunmaya muhtaç fakir, kimsesiz ve sakat çocukları himaye eden müesseseler de İslâm aleminde eski bir tarihe sahiptir. Daha Hz. Ömer zamanında en mükemmel şeklini alan çocuklu ailelere müteveccih devlet yardımlarından başka, hamiyetperver zenginler tarafından tesis edilen vakıflar da burada zikre değer.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sadaka-ı câriyeyi teşviklerinin tabiî bir sonucu olarak benimsenip geliştirilen vakıf müessesesi "(nakid, akar, gayrı menkûl nevinden herhangi) bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını (mülkün kendisini) Allahu Teala'nın mülkü hükmünde olarak, temlik ve temellükten müebbeden men etmekten ibaret olup,⁴¹⁷ tâ Hz. Peygamber (aleyhisselâm) zamanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bizzat Resûlullah (aleyhisselâm), Medine'deki kendine ait yedi hurma bahçesi ile Fedek ve Hayber'deki hurmalıklarını vakfetmiştir.⁴¹⁸ Hz. Ömer, Hz. Ali gibi ashabdan birçokları mallarını vakfetmiştir.

Bilahare çeşitli hayır hizmetleri için yapılan vakıflardan bazıları yetim, fakir, kimsesiz ve bakıma muhtaç kimselere ve çocuklara tahsis edilmiştir. Hatta bunlara, sayıca fazla oldukları için, ayrı bir isim de verilerek "avâız vakıfları" denmiştir. Bunlar, herhangi bir suretle vukua gelen musibet ve hadiseler karşısında ihtiyaç ve zararları karşılamak maksadıyla tesis olunmuş bulunan vakıflardır. Avâız vakfının ekserisini bir köy veya mahallede hastalanan fakirlerin tedavisi veya hastalık sebebiyle müdayakaya (darlığa) düşen kimselerin kendilerinin ve ailelerinin yahut kocalarını veya ana babalarını kaybeden fakir, âciz, dul kadın ve yetimlerin infak ve iaşeleri, fukaradan

ölenlerin teçhiz ve tekfini, yoksul kızların çeyiz tedariki, muhtaçlara kışın odun ve kömür tevzii gibi insanî, ahlâkî ve tamire muhtaç olan mescid, mektep, hastane, çeşme ve emsali hayır eserlerinin tamiri gibi bir takım maksad ve gayeler ile vücuda getirilmiştir.⁴¹⁹

Çocuk hakları üzerine telif ettiği kitabın “Beşinci Kesim”inde çocuklara yardım eden evkaf ve çocukların himayesi amacı güden bazı vakfiyeler hakkında bilgi veren, eski maliye vekâleti merkez müşavir avukatlarından Hüseyin Sapmazlı'nın tanıttığı vakfiyelerden bazılarını burada kaydetmekte fayda var:

- 1- Gazan Mahmut Han Vakfiyesi: Bu zat İran Moğollarından ve İlhan Prenslерinden 670 hicrîde (1271 milâdi) doğdu. 697/1295-703/1304 yılları arasında hükümdarlık yaptı. Hükümdarlığı sırasında Müslüman oldu. Tebriz yakınlarında Şebnigazan diye anılan bir yerde vakıf yoluyla büyük müesseseler kurmuştur. Ebvâbilbirri Gazan diye söylenen müesseseler; büyük bir terbiye evi, Hanefilere ait bir cami, Şafiilere mahsus iki medrese, Hângah, Dâruşşifa ve Islahhane, kütüphane, Beytulkanun (devlet arşivi), mütevelliyeye mahsus bina, umumi hela, umumi hamam ve Eytâmhane (yüz çocuk için) ve metrûk çocuklara bakmak üzere kurulmuş bir müesseseden ibarettir. Bunlardan başka dul kadınlar, yoksullar, fakirlerle kimsesizlerin cenazelerini kaldırmak, yolları temizlemek, efendilerden korkan kölelerin kırıkları çanak, çömlek vesaire tazmini, kışın aç kalan kuşların beslenmesi için ayrı ayrı hizmetler tesis olmuştur. Mahmud Gazan'ın muasırı müverrih Reşîdetfîn, Mahmud Gazan'ın vakfiyelerinden bahisle malumat vermektedir. Bu vakfiyeler hicrî, takriben 697 tarihinden

sonra ve yedi nüsha olarak tanzim ve tescil olunmuştur.

- 2- Gökbörü Vakfiyeleri: Musul'da, Erbil'de Erbil Atabeyi Muzafferüddin Ebu Said Gökbörü vakfiyesidir. Adı geçen vakfiyelerle Erbil'de hastalar ve körler için bir yetimhane, sokaklardan toplanan çocuklar için bakım yurtları tesis olunmakta ve bu iki müessesedeki küçük çocuklar için süt anneler tayini hizmetleri de konmaktadır. Erbil Atabey'i, Selçuk İmparatorluğunun atabeylerindendir. Selçukîlerin Suriye, Mısır, İran, Elcezîre sahasını de kaplayan imparatorluklarında 12-13 ve 14. asırlarda pek çok vakıflar yaptıkları görülmektedir.⁴²⁰ Bu müesseseler hep vakıflar sayesinde payidar olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu devirlerinde de Selçukîlerin vakıfları, eski şartlarıyla idare olunmuştur.
- 3- Fatih Sultan Mehmed Vakıflarının Çocuklara Ait Kısmı: Fatih vakfiyesinin tarihi 875 olup 370 sayfadan ibarettir. Muallimi ve halifesi (muallimin yardımcısı) tayin edilecek olan vakfiyelerdeki yetimlere ait kısım kitabın 313-315. sayfalarında yazılıdır. Bu kısmın hülasasında muallimi ve halifesi tayin edilecek olan dâruttalimde yetimler bulunursa eytâm (yetimler) okutulacak, eğer yetimler bulunmazsa fukara çocukları okutulacak. Sonra vakfiyede muallim ve halifenin vazife ve selâhiyetleri ve istihkakları hakkında malûmat mevcuttur. Vakfiye Fatih'te ilk mektepten başka orta ve yüksek dereceli mekteplere tekabül etmek üzere 16 medrese de bulunmaktadır.

Vakfiyeye İstanbul'daki küçük yetimler için de tahsisat konarak aynen şöyle denmektedir:

“Makarr-ı serîr-i saltanatlarımda sâkin olan eytâma küllü yevm (her gün) 100 akçeden tamam şehrde (ayda) 3000 akçe sarfoluna; kız, erkek ve ebeveynden âri her yetime nisf (yarım) dirhemden küllü şehr (her ay) 15 akçe tevzi oluna, her yetime muvazzaf-ı muayyeni şer'an hidâne dairesinden hurûç ve menzil-i istignaya vülûce değin (yani buluğa erinceye kadar) verilip, ol mertebeden sonra vazifesi, yetim-i âhara tevcih oluna ve îta ve intiha payitaht (başkent) kadısı defterinde mukayyed ve mestûr olmakla nâzır-ı vakfın sıtkile hizmeti indellah vennâs mezkûr ve meşkûr ola.”

Fatih vakfiyesinin en ziyade göze çarpan ve ehemmiyetli olan kısımlarından birisi de her sene sonunda bilcümle muallim, müderris ve diğer hizmet erbabının huzuriyle 370 sayfalık vakfiyenin okunması ve içindeki vazifelerin hakkıyla ifa edilip edilmediğinin ve şartlarının yerine getirilip getirilmediğinin tedkiki keyfiyetidir.”⁴²¹

Yaşayan Vakıflar

Sapmazlı bize, halen yaşayan vakıflardan bazıları hakkında da kısa kısa bilgiler sunar. Birkaçını buraya dercetmeyi uygun buluyoruz.

1. Ödemiş kazasının Birgi nahiyesinde Hoca Abdullah adında birisi 979 hicrî tarihli vakfiyesinde birçok hayır işlemlerinden başka, çocuklarla ilgili olarak şu hususlara da yer verir: “Birgi nahiyesinin Kalenderhane mahallesindeki okuyan çocuklardan 25 yetime kapama (setre) gömlek, don, birer çift pabuç, mest, arabiye kuşaktan mürekkep bir takım elbiseliğin her sene Ramazan Bayramında giydirilmesi, Kurban Bayramında da çocuklara birer çift pabuç alınması ve

talebe için yetişecek kadar hasır, desti, kuzu derisi alınması” yazılıdır.

2. İzmir’de Kâtipzâde Ahmed Reşit Efendi’nin 1163 hicrî tarihli vakfiyesinde birçok hayır şartları ve hizmetleri arasında bir de mektep kurulması kaydı vardır. Bu mektepte okuyan çocuklar, vakfın vakfiyesinde yazdığı bir şart uyarınca yıllarca güneşli bir havada çimenli ve çiçekli bir sahraya götürülmeleri temin edilmiştir. Vakfiyenin buna ait fıkrası aynen şöyledir: “...Beher sene evvel-i baharda (ilkbaharda) mektebi mezkûrumda vâki sıbyânın, hocaları mârifetiyle sahraya gitmeleri için 1200 akçe verile...” (Yukarıdaki iki vakfiye Ankara Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Halim Baki Kunter’in “Türk İçtimai Hayatında Fazilet ve Basiret” başlıklı 14-1-1943 günündeki konferansından alınmıştır).⁴²²

3. Mısır’da 1284 yılında kurulan Seyfeddin Kalavun Hastanesi de burada zikre değer. 1279’da tahta geçen Seyfeddin Kalavun tarafından yaptırılmıştır. Mansûre Hastanesi de denen bu müessese, kendisine müracaat eden her çeşit hastayı kabulden başka evdeki hastaları da tedavi için teşkilatı vardı. Hastanenin bilhassa bizim için mühim olan yönü bir medrese ile bir de dâru’l-eytâmı oluşudur.⁴²³

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri tarafından kurulan vakıfların hiçbirinin çocuğu himaye işini ihmal etmediğini belirten Akol, “hemen her vakfiyede korunmaya muhtaç çocuklar hakkında esaslı hükümler konduğunu ve bu işe mühim paralar tahsis edildiğini” ifade eder.

Konya Mahalle Sandıkları

Atalarımızın bakıma muhtaç çocuklara gösterdiği alakayı belirtmek ve bugün çocukların en mühim meselesi olma vasfını

koruyan meslekî formasyonları meselesindeki hassasiyetlerini tevsik etmek maksadıyla Konya'da "yakın zamana kadar" varlığını muhafaza ettiği belirtilen bir müessese hakkında verilen malumatı da buraya dercedeceğim. Malumatı veren Hüseyin Sapmazlı aynen şöyle der:

"Yakın zamana kadar, Konya'da önemli sermayelere sahip bulunmuş olan mahalle sandıkları yetim kalan, fakir düşen kimseleri ve çocukları çiraklık, kalfalık ve ustalık safhalarını geçirerek yetiştirdikten sonra sermaye vererek bunları müstakil birer iş sahibi yapardı. Konya'daki dükkânlardan alınan küçük bir pay, sandığın sermayesini daima elde tutmasını sağlardı. Böylece Konya'da sefaletе düşmüştü, işsiz adam kalmazdı. Bu sandıkların asıl dikkate değer tarafı şu idi: Sandıklar sadaka şeklinde yardım yapmayıp muhtaçlara ve yetimlere iş bulmayı ve şehirlerde geçer sanatlar öğretmeyi ve böylece memlekete faydalı adam yetiştirmeyi gaye edinirdi. Daha fazla gelişmesi beklenen bu müesseseler, tafsili uzun sürecek sebeplerden dolayı sönmüştür."⁴²⁴

Modern Müesseseler

Vakıflar, umumiyetle kendi kendini finanse eden, hususî mahiyetteki müesseselerdir. Bunlara devletin maddî katkısı yoktur. 19. asrın sonlarından bu yana bizzat devletin teşebbüsüyle ve millî bütçeden beslenen modern müesseseler de kurulmaya başlanmıştır. Bir iki satır da bunlar hakkında malumat sunmamızda fayda var:

Islahhaneler: Vakıflardan ayrı olarak, çocuğu bedenî, ruhî, aklî ve fikrî tehlikelere karşı korumak maksadıyla devlet tarafından teşkil edilen ilk müessese mevzuunda Mithat Paşa'nın ismi geçer. Mithat Paşa, Tuna Eyaleti valisi iken,

Niş'te ilk ıslahhaneyi açar ve "Çocuk Islahhaneleri"ne ait bir nizamname düzenler. Bu nizamnamenin bütün yurttan tatbik edilmesi için Dahiliye Nezareti, 1868 yılında bütün valiliklere tamim eder.⁴²⁵

Niş'te açılan bu ilk mektepten sonra, Rusçuk'ta, Halep'te, Selânik ve İstanbul'da yenileri açılır.⁴²⁶ Tuna'da açılan ıslahhanenin ilk nizamnamesine göre bu ıslahhaneye:

- 1- Yerli, yabancı, İslâm, Hıristiyan farkı gözetmeksizin ve müsavata riayet edilmek şartıyla 12-13 yaşından yukarı olmayan anasız, babasız, öksüz, yetim olanlar veya anne-babası amel-i manda (işten kesilmiş) fakir ve zaruret halinde bulunan,
- 2- Yahut terbiye ve ıslah edilmek üzere bir ıslahhaneye kabulü istenen analı, babalı, hısımlı akrabalı 13 yaşından aşağı olan,
- 3- 13 yaşından aşağı olup irtikap, töhmet ve cinayetle kanunen bir sene ve daha ziyade hapsi lâzım gelip hükümetin resmî emriyle alınması istenen çocukların alınacağı kabul edilmiştir.⁴²⁷

Dâru lacezeler: Çocukları koruma gayesi güden müesseselerden biri de dâru lacezelerdir. Zira bunlar "sokaklarda dilenen çocuklarla sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılmaları ve güçlerinin yettiği kadar çalıştırılabilmesi" maksadıyla kurulmuştur.

Bu müessese ilk defa 1890 yılında, Halil Rifat Paşa'nın dahiliye nazırlığı zamanında düşünülmüş ve devrin padişahı 2. Abdülhamid'in emri ve büyük mâli yardımıyla 7 Kasım 1892 tarihinde, İstanbul'da Okmeydanı semtinin Kâğıthane sınırlarında temelleri atılmıştır. Birçok tesisleri ile hizmete başlaması, yine

Rıfat Paşa'nın sadrazam olduğu yılda 2 Şubat 1896 tarihinde mümkün olmuştur.⁴²⁸ 100-160 çocuğu himâye edecek vüsatte olan bu müessese onlara sanat da öğretmek suretiyle hayata hazırlıyordu.

Dâruleytâmlar (Yetimevleri): Bu müesseselerin kurulmasına daha ziyade Trablus ve Balkan Harpleri sebep olmuştur. Bu harpler sebebiyle çoğalan yetim ve kimsesiz çocukların himayesi için "Dâruleytâm"lar kurularak bunların malî yükünü kaldırmak üzere "evlâd-ı şühedâ vergisi" ihdas edilmiştir. Bu müesseselerin birinci gayesi, harplerde şehit düşenlerin yetimlerini okutmak ve onları cemiyete faydalı hale getirmektir.⁴²⁹

Bu müesseselerin kuruluş ve gelişmesi hakkında Osman Korkut Akol'un sunduğu ve okuyucunun enteresan neticeler çıkaracağını tahmin ettiğim şu değerli malûmatı aynen buraya aktarıyorum:

"...Bu işi (şehit yetimlerini koruma işi) en ziyade kendine konu edinen Araç ilçesi Boyalı bucağı Balcı köyünde 1869'da doğmuş bulunan İsmail Mahir Efendidir. Mahir Efendi, Meşrutiyet inkılabından sonra, Kastamonu milletvekili olarak meclise girdi. Mecliste bu meseleye ait sık sık takrirler (önergeler) verdiği için arkadaşları kendisine Ebuttekârîr lakabını verdiler.

Ciddi çalışmalarına devam ederek bir proje hazırlar. İttihad ve Terakki fırkasınca kabul edilen bu projeye göre, evlad-ı şühedâ vergisi nâm ile tütüne bir miktar zam yapılarak kolay, sağlam ve bol bir gelir temin edilebilecek, bu para ile yurdun her yerinde, bilhassa şehit çocukları olmak üzere öksüz ve kimsesiz yavrular yetiştirilecekti.

Bu projeyi gerçekleştirecek kanun çıktıktan sonra "Dâruleytâmlar Umum Müdürlüğü" kurulmuş ve İsmail Mahir Efendi, davasını kendi yürütmek üzere, bu teşkilatın başına geçmiştir.

İlk dâruleytâm, Sait Halim Paşa tarafından teşkilata hediye edilen Bebek yalısında açılmıştır.

Birinci Cihan Harbi sırasında, diğer vilayetlerdekilere başka yalnız İstanbul'da ikisi kız olmak üzere 9 dâruleytâm vardı. Kız, erkek 5 bin şehit yavrusu veya kimsesiz çocuğun yetiştirildiği bu müesseseler, yabancılara ait olup boş kalan mektep binalarına yerleştirilmişti.

1918 mütarekesini müteakip İstanbul işgal edilince, Dâruleytâmlar Umum Müdürü bulunan rahmetli Salahaddin Öksüzcü, işgal ordusu komutanlığından, yabancı mekteplerin 24 saat içinde boşaltılması emrini alıyor.

Umum müdür, bizzat Padişah Vahdettin'e çıkarak, Validebağ köşkü, Çağlayan ve Balmumcu kasırları, Ortaköy sarayı gibi yedi mühim binayı Dâruleytâmlara tahsis etmesini temin etmiştir.

Bilhassa İstanbul'daki dâruleytâmların mütareke devresine rastlayan hayatı, mâli buhranlarla doludur. Fakat Salahaddin Öksüzcü, meşhur ve rahmetli hattat Mehmed Yusuf Efendi'ye "Fe-emme'l-yetîme fe-lâ takhar" ayetini yazdırıp sattırarak, bu buhranı muvaffakiyetle atlatmış ve müesseseleri yaşatmak imkânı sağlamıştır.

Dâruleytâmlarda çinicilik, marangozluk, terzilik, kunduracılık, çorapçılık gibi mühim sanat şubeleri vardı. Kızlar için broderi, oya, biçki-dikiş şubeleri çok verimli idi. Ayrıca yüksek tahsile kabiliyetli çocuklara ciddi ihtimamlar gösterilmekte idi.

Dâruleytâmlardan yetişen generaller, profesörler, öğretmenler, mühendisler, müzisyenler, ressamlar, büyük tüccarlar, büyük memurlar bugün aramızdadır ve muvaffakiyetle çalışmaktadırlar.⁴³⁰

Dâruleytâmların Ortadan Kalkması:

En buhranlı günlerde bile, hayatiyetini koruyarak milletimize değerli hizmetler ifa eden bu müessesenin sönüşü hakkında, muhterem Akol'un izahını ibretle okuyalım:

“İstiklal Savaşı esnasında Anadolu'da bulunan dâruleytâmlar millî hükümetçe, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın idaresine verilmişti. Bu Bakanlık, işi, bir koruma meselesi değil, bir eğitim davası saymış ve müesseseleri Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı, evlâd-ı şühedâ vergisi olarak tütünden temin edilen geliri umumî bütçeye eklemiş ve müesseseleri şehir ve köy yatılı okulları haline sokmuştur. Bilahare özel idareye devredilen bu müesseseler devam ettirilmeyerek kapanıp gitmiştir.

Evrâk ve kuyudâtı (kayıtları) Ankara Devrim İlkokulu'nda bulunmaktadır. Evlad-ı Şühedâ vergisi ise, harp mâlullerine ve şehit yetimlerine tütün ikramiyesi olarak dağıtılmaktadır. İstiklal Savaşı sıralarında Garp Cephesi Komutanı Rahmetli General Kâzım Karabekir de kendi bölgesinde kimsesiz çocukları okutup yetiştiren müesseseler kurmuş, fakat bunlar da devam ettirilememiştir.”⁴³¹

Yeri gelmişken ilave edelim ki Cumhuriyet döneminde sönen hayır müesseseleri sadece dâruleytâmlardan veya daha önce mevzuu geçen Konya mahalle sandıklarından ibaret değildir. Aslında müstakil bir araştırma mevzuu olan bu meseleye girmeksizin, hayatına zorla son verilen “Ahmed Rüştü Çocuk Yurdu”nun hikayesini yine Akol'dan nakledeceğim. Akol, Mudanyalı Hayri İpar'ın 11.09.1936 yılında babası adına “Ahmed Rüştü Çocuk Yurdu”nu açmış olduğunu belirttiikten sonra, bu yurdun akıbetini şöyle anlatır:

“... Ancak harp sırasında yurt binası, askerî ihtiyaçlar için

işgal edilmiş olduğundan faaliyeti sekteye uğramış ve muhtelif müracaatlara rağmen tahliye ettirilmemiş olduğundan ve bilhassa Mudanyalı hemşehrilerinin ortaokul binası için gösterdikleri lüzum ve ısrarları üzerine, Hayri İpar yurt binasını ortaokul açılmak üzere, 1945 senesinde hükümete devir ve temlik işlemiştir. Halen 'Ahmed Rüştü Ortaokulu' olarak memleketin bu ihtiyacını karşılamaktadır."⁴³²

Çocuk Esirgeme Kurumu: Buraya kadar gördüklerimizden de anlaşılacağı üzere dinî düşüncelerle kurulan çocuk himaye müesseselerinin tarihi çok eskidir ve Batı milletlerine de tekaddüm eder. Çocuk Esirgeme Kurumu "bir din ve sevap endişesi dışında, bir hayır ve sadaka işi halinde değil de, modern bir cemiyet icabı olarak çocuğu esirgeme faaliyeti" olarak doğmuştur ve bu "diğer milletlerden çok sonradır."⁴³³

Bu düşünce ile kurulmuş bulunan ilk müessese, İstanbul'un işgali sırasında 1916'da ortaya çıkan "Süt Damlası"dır. Birinci Cihan Harbi'nde şehit düşen, sürgün edilen, esarete kalan babaların bakımsız kalan çocukları çoğalmış ve bunlardan mühim bir kısmı sokaklara dökülmüştü. İşte sokakları dolduran bu çocuk sefaleti karşısında bilâhare Washington elçimiz olan Rahmetli Ahmed Muhtar Bey ile Rahmetli Besim Ömer Paşa harekete geçerek, işgalin o karanlık günlerinde büyük bir hamiyetle çocuklara yardım elini uzatırlar. Kendilerini destekleyen diğer hamiyet sahiplerinin de yardımıyla Bayazıt'te yukarıda zikri geçen "Süt Damlası"nı açarlar.⁴³⁴

Bu ilk adım, daha sonra Ankara'da Himâye-i Etfâl Cemiyetine vücut verecek ruha öncülük ve örneklik yapmıştır. Bu cemiyet daha sonra "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" adını almıştır. 1940 yılında, bizzat Kurum tarafından neşredilen "Küçük Bir Tarihçe"de mevzubahis olan müessesenin ilk kuruluşu

hakkında, kurucusu Dr. Fuat Umay'ın kalemiyle⁴³⁵ şu değerli malûmat sunulmaktadır:

“30 Haziran 1921 tarihinde Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye matbaasının bütün mefrûşâtı bir masa ve on kadar sandalyeden ibaret olan perdesiz küçük bir odasında tesis edilerek on arkadaşın verdikleri ikişer liradan cem’an yirmi lira ile işe başlayan kurum, bir müddet Hacıbayram caddesindeki eski mektep binasında ve sonra yine aynı caddede kiraladığı binada çalışmaya, alt iki odanın birinde bir kâtiplerle çalışırken diğer odada hasta çocukları muayene ve tedaviye başlamıştır. Üstteki iki odayı ve arkadaki küçük bahçeyi kiraya vererek binada parasız oturmayı ve bir miktar vâridât temin etmiş, en üst katta kalan kimsesiz çocuklar için küçük bir misafirhane tesis etmiştir. İlk eşya yardımı olarak Akşehirli Arif Bey tarafından verilen iki top kumaşla giydirilen fakir yavruların muhite yapmış olduğu iyi tesir yardımların tevâlisini intac etmiş, bunlar bilhassa İstiklal Savaşı’ndaki zâbitan üzerine çok iyi işler hasıl etmiştir.”⁴³⁶

Bu küçük kitapçığın 4. sayfasında yer alan ve kurumun ilk tesis edildiği binayı temsil eden klişede, pencereye asılı flama üzerine siyonizme alem olan çift üçgenin nakşedilmiş olmasından hiçbir mânâ çıkaramadığımızı burada kaydetmek isteriz.

Son olarak, tarih boyunca, çocukları himaye maksadıyla tesis edilen vakıf ve benzeri hayır müesseselerini kuran ve emek veren hamiyetperverlerimizi minnet ve şükranla anar, hepsine Cenab-ı Hak’tan rahmet dileriz.

DÖRDÜNCÜ KISIM
İSLÂM'A GÖRE
ÇOCUĞUN HAKLARI

İSLÂM'A GÖRE ÇOCUĞUN HAKLARI

Temhid

Çocuk hakları, İslâm'da, tarih olarak Kur'ân ve hadislerle başlar. Hatta insanlığın gündemine çocuk hakları mefhumunu müstakil bir konu olarak İslâm getirmiştir, diyebiliriz. Çünkü, bizzat Resûlullah'ın hadislerinde (Hakku'l-veled) "çocuğun hakkı" diye başlayan ve bir kısım meseleleri beyan eden açık naslar vardır.⁴³⁷ Keza, Kur'ân-ı Kerim'de de "hak" olarak yorumlanabilecek çocuklarla ilgili birçok ayet mevcuttur. Öyleyse çocuk haklarıyla ilgili İslâmî mûtaları (verileri) iki kısma ayırabiliriz: Kur'ân menşeli olanlar, hadis menşeli olanlar. Gerçi Kur'ân'da temas edilen meselelere hadislerde de temas edilir, hatta daha da açıklık kazandırılır. Ancak hadislerde yer verilen bütün meseleler ayet-i kerimelerde rastlanmaz. Kur'ân-ı Kerim, dinimizin anayasası olması haysiyetiyle, orda yer alan meseleler hangi sahaya girerse girsin daha ehemmiyetlidir, daha hayatidir, daha çok üzerinde durulmaya layıktır. Bu sebeple, aşağıda kaydedeceğimiz hakların ayet ve hadisten menşelerini belirtmeye çalışacağız.

Şunu da belirtmek isteriz: Dinimizde ahkâmın kaynağı sadece Kur'ân ve hadis değildir. Kıyas-ı fukaha denilen, alimlerin değerlendirmesi de bir kaynaktır. Biz burada, kendimizi yetkisiz gördüğümüz için, ayet ve hadislerde herkesin anlayacağı açıklıkta ifade edilmiş meselelerin dışına çıkarak şahsi yorum suretiyle "hak"lar ileri sürmeyeceğiz. Ancak bu yolun, meseleyi profesyonelce ele alacak mütehassislara açık olduğuna, çocuk hakları, çocuk mahkemeleri gibi mevzuların, günümüzde yeniden işlenip genişletilmek, İslâmî buudlarını ortaya koymak üzere, el atacak hamiyetler beklendiğine dikkat çekmek istiyoruz. Söz gelimi Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği beyannamede yer alan bazı maddelerin (V. ve VIII. maddeler gibi) İslâm açısından değerlendirmeye, bizim kaydettiklerimiz dışında başka hakların da bulunup bulunmadığı araştırılmaya muhtaçtır.

Çocuğun İhsan-ı İlahi Bilinme Hakkı:

Kur'ân-ı Kerim, bazı ayetlerde, cahiliye müşriklerinin, kız çocuğu doğduğu zaman yüzlerinin simsiyah kesilecek şekilde üzündüklerini belirtir.⁴³⁸ Bu ayetler, kız çocuğu doğunca üzüntü izhârını müşriklerin sıfatı göstermekle müminleri bundan zecretmiş olmaktadır. Kur'ân'a göre kızı da erkeği de veren Allah'tır,⁴³⁹ erkek kadın için, kadın da erkek için bir libas durumundadır,⁴⁴⁰ üstelik kız veya erkek çocuğundan hangisinin aileye daha faydalı olacağı bilinemez.⁴⁴¹ Öyleyse kız ve erkek evlad arasında ne diye ayırım yapılmaktadır? Bu Kur'ânî dersin gereği olarak Resûlullah (aleyhissalâtu uesselâm), kız erkek ayrımı yapmadan, doğan her çocuğu, "teksir-i Sevâd-ı İslâm'a sebep olduğu için"⁴⁴² Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu bilerek sürur izhar etmeyi sünnet kılmış, doğumun haf-tasında akika kurbanı kesmeyi,⁴⁴³ ayrıca ziyafet vermeyi teşrîf

buyurmuştur.⁴⁴⁴ İslâm uleması, doğumda kız haberi gelince “cahiliyye düşüncesine muhalefet için daha fazla sevinç izhar edilmeli” demiştir.⁴⁴⁵

Akikayı emreden hadislerin bazısında Resûlullah, bunun çocuk için bir hak olduğunu tasrih eder: “Erkek çocuk için iki koyun ve kız çocuk için de bir koyun olmak üzere akîka kurban etmek doğan çocuğun hakkıdır.”⁴⁴⁶

Hayat Hakkı:

Birçok ayette çocukların öldürülmesi yasaklanmakta ve bunun sorumluluğu dile getirilmektedir.⁴⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim bu ayetlerin bir kısmında ar düşüncesiyle, bir kısmında fakirlik düşüncesiyle, bir kısmında siyasi düşünceyle, bir kısmında da mutlak olarak (yani hangi düşünceyle olursa olsun) çocuk öldürmeyi yasaklamıştır.

Mesela şu ayet, açık şekilde geçim endişesiyle çocuk öldürmeyi yasaklamak suretiyle iktisadî bahaneler ileri süren Batı menşeli nüfus planlayıcıları temelden reddeder. (Mealen): “Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de onları da rızıklandıran biziz.”⁴⁴⁸ Firavunların, Yahudilere uyguladığı ve erkek çocuğu öldürüp, kızları sağ bırakma şeklinde cereyan eden çocuk katliâmı örneğinden mükerreren bahsederek siyasi maksadlı çocuk öldürme hadisesini reddeder. Buna temas eden ayet çoktur.⁴⁴⁹

Haksız öldürmeyi yasaklayan şu ayet, çocuğu tasrih etmez ise de, hadislerdeki sarahata dayanarak, “savaşta dahi çocuk öldürmenin” de burada mazmûn olduğunu söyleyebiliriz: “...Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir.”⁴⁵⁰

Bir nevi çocuk katliâmı olan kûrtaja meşruiyet kazandıran

Batı, ilan ettiği Çocuk Hakları Beyannamesine ters düşmüş, gerçek bir çifte standart sergilemiştir.

Resûlullah'ın (aleyhissalâtu uesselâm) hadislerinde çocuk öldürme yasağı umumîdir: Kafir çocuğu da olsa, savaş sırasında bile olsa öldürülmesi yasaklanmıştır. Hatta askerî sefere çıkan komutanlara verdiği talimatlardan biri kadınların ve çocukların öldürülmemesidir.⁴⁵¹

Helal Rızık Hakkı:

Çocuk lehine olarak "hak" kelimesiyle ifade edilen hususlardan biri de onun rızıkıdır. "Çocuğun baba üzerindeki haklarından biri de onu yalnızca temiz şeyle rızıklandırmasıdır."⁴⁵²

Rızıkın içerisine her çeşit maddî ihtiyaçları girer: Yiyecek, içecek, giyecek, mesken, ilaç vb. Bunlara kısaca nafaka da denmektedir. Nafaka baba üzerine bir vecîbedir. Hadis, nafakanın maddeten ve manen temiz olması gereğini nazara vermektedir.

Süt Emme Hakkı:

Kur'ân-ı Kerim, çocukların gelişmesinde mühim bir safha olan süt devresine iki ayrı ayette yer verir ve annelerin yavrularını tam iki yıl emzirmelerini irşad eder (mealen): "Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen babalar için tam iki yıl emzirirler."⁴⁵³ Anne emzirmek istediği takdirde baba çocuğu bir başka kadına veremez, emzirmek istemediği takdirde bir süt anne bulması, ayetin devamında ifâde edilir.

Resûlullah'ın, iki yılı dolmadan ölen oğlu İbrahim için: "Onun cennette bir süt annesi var, geri kalan sütünü emzirecek (iki yıla) tamamlayacak."⁴⁵⁴ buyurmuş olması, çocuğun süt emme hadisesinin bir hak derecesinde ehemmiyet taşıdığını gösterir.

Önce Anne Olmak Üzere Kadınlar Tarafından Terbiye Edilme Hakkı:

İslâm'ın çocukla ilgili olarak getirdiği diğer bir hak, terbiyesinin annesi tarafından yapılma hakkıdır. Bunda temel sebep, annenin babaya ve diğer yakınlarla nazaran daha şefkatli olmasıdır. Çocuk da ilk yaşlarında her şeyden önce sınırsız bir şefkate muhtaçtır ve bu fitrîdir ve onun gelişmesinde ekmek ve sudan daha mühim olan bu ihtiyacı ancak annesinin fitrî olan şefkati karşılayabilir. Hz. Ebu Bekr radiyallahu anh, anne şefkatinin, çocuk için, her çeşit maddî konfordan daha üstün olduğuna dair İslâm'ın görüşünü, bir ihtilafı çözme sadedinde Hz. Ömer'e sarfettiği şu cümlede ifade eder: “Ey Ömer annesinin tükürüğü ona, senin yanındaki şekerden ve baldan daha hayırlıdır.”⁴⁵⁵

Çocuğun “istiğna yaşı” denen yeme, içme, giyinme -ve bir rivayete göre istinca- gibi işlerini kendi kendine yapabilme çağına kadar annesinin terbiyesinde olması bir prensiptir. Boşanma hali gibi bir kısım ihtilaflarda, bu yaşa gelmemiş olan çocuk hep anneye verilir. Çocuğun terbiyesindeki bu ilk devreye hidâne denir ve hidâne hakkı İslâm hukuunda anneye aittir. Annenin yokluğu halinde, anne tarafı esas olmak üzere kadınlara aittir.⁴⁵⁶ Hatta Hz. Peygamber (aleyhisselâm) harpte esir alınmış olan kadınların, şayet beraberlerinde çocukları varsa satış vs. suretleriyle çocukların annelerinden ayrılmasını kesinlikle yasaklamıştır.⁴⁵⁷ Şafii, Ebu Hanife ve Malik nezdinde satış hibe vs. her ne suretle olursa olsun bu yaştaki çocuğu annesinden ayırmak haramdır.⁴⁵⁸

Diğer taraftan, çocuğun süt emme hakkının kâmil mânâda tahakkuku da anne tarafından terbiyesine bağlıdır. Çocuk süt emmelidir, ancak bu süt öncelikle anne sütü olmalıdır.

Resûlullah: “Bebek için annesinin sütünden daha hayırlı süt yoktur.”⁴⁵⁹ buyurur. Alimler, süt emzirme vazifesinin annelere kazâen olmasa da diyaneten vecibe olduğuna hükmetmişlerdir: “Kadın çocuğunu emzirmeye normalde icbar edilmezse de başka sütannesi bulunmadığı veya çocuk başkasını emmediği durumlarda icbar edilir.” derler.⁴⁶⁰

Bu çeşit şer’i mütalara dayanan Mısır Şer’iyye Mahkemesi 1956 yılında bakım çağında çocuğu olan anneyi, çocuğunu anaokuluna vererek çalışmaya gitmekten menetmiş ve şöyle demiştir: “Anaokulları, çocuğun maddî ihtiyaçlarını hakkıyla karşılayacak olsa bile, anne şefkatinin yerini alamaz. Bu şefkat, anneden başka hiçbir kimsede bulunmaz da. Anne her ne kadar katı ve şiddetli de olsa çocuğuna karşı bir başkasından daha merhametlidir. Bu şefkate çocuğun tabîî ve kanunî hakkı vardır. Onu bu haktan mahrum etme salahiyetine kimse sahip değildir. Öyle ise, çocuğun anne üzerindeki hakkı iskat edilemez. Kadının aslî vazifesi zevciyettir ve bununla ilgili işlerdir. Faydası ve kadının ondaki salahiyeti hususunda ne söylenirse söylenir, bir işle meşguliyet bahanesi, onu bu aslî ve tabîî vazifesinden tecrid edemez...”⁴⁶¹

Aile İçinde Bakılma Hakkı:

Annesi tarafından terbiye edilme hakkı, tabii olarak çocuğun aile içerisinde terbiye edilmesini de ifade eder. Ancak bu durum normal hallerde böyledir. Halbuki, annesi olmayan veya bakma hakkına sahip annesi veya kadın yakını bulunmayan yetimler veya hiçbir nesebî yakını olmayan buluntu çocuklar vardır. Kur’ân-ı Kerîm, bu durumdaki çocukların da imkân nispetinde aile ortamında himaye edilmesini irşad buyurur (mealen): “Sana yetimleri sorarlar, da ki: “Onların işlerini

düzeltilmek hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir..”⁴⁶²

Aile içinde yetiştirilmelerinin irşadını âyet-i kerimede geçen “Ve in tuhâlitûhum fe-ihvâniküm” ibaresindeki muhâlata’dan anlamaktayız. Bu, onların, yetimevleri, yuva, kreş gibi çocuklara mahsus himaye müesseselerinde değil, öncelikle aile ortamı içerisinde barındırılmaları gerektiğini ifade eder. Ayette yer verilen “hayırlıdır” tabirinin mutlak gelmesini, alimler “onların işlerinin düzeltilmesi hem “onlar” için hem de “sizler” ve “cemiyet” için hayırlıdır” diye değerlendirip, yetimlerin ihmalinin uzun vadede cemiyete problem çıkaracağına ayetten delil bulurlar.⁴⁶³

Resûlullah (aleyhisselâm) da birçok hadislerinde yetim bulunan aile sahiplerini övmek, mükafatlarının yüceliğini tebşir etmek suretiyle, yetimlerin aile ortamında, iyi bir muamele ile yetiştirilmelerini irşad buyurur.⁴⁶⁴ İslâm’ın hakkıyla hayata intikal ettiği devrelerde yetimhanelerin, dârulacezelerin bulunmayışı, oralara düşecek, sahipsizlerin yokluğundandır: Dindar İslâm cemiyeti, yetimlerini ailelerde yetiştirmekte yaşlılarını aile sine-sinde barındırmaktadır.

Yerinin Güzel Olması Hakkı:

Resûlullah (aleyhisselâm) çocuğun babası üzerindeki haklarını sayarken “Hakku’l-veled alâ vâlidihî.. ve yuhsine mevdi’ahu” diyerek, “yerinin güzel kılınması”nı zikreder.⁴⁶⁵ Yerinin güzel olmasından murad alimlere göre ikidir:

- 1- Annenin temiz asıllı ve dindar olması,
- 2- Çocuğun yetiştiği yerin Kur’ân ve ilim öğrenme imkânı sağlayacak şartları haiz olması.⁴⁶⁶

Evlenme sırasında, kadın seçerken, Kur’ân-ı Kerîm de, Resûlullah da Müslümanların dikkatini çeker. Ayet-i Kerîme’de

evlenilecek eşin mutlaka mümin olmasına dikkat çekilir: mümin, köle bile olsa, hoşumuza gidecek hür kafirden daha hayırlı olacağı belirtilir.⁴⁶⁷

Resûlullah, kadın seçiminde insanların “güzellik, zenginlik, asalet” gibi şartları aradıklarını, ancak asıl aranması gereken şartın “dindarlık” olduğunu belirtir.⁴⁶⁸ Bir defasında Aleyhissalatu vesselam: “Çöplükte yetişen kırmızı gülden sakının” der, ashab “Bu da nedir?” deyince: “Kötü muhitte yetişen güzel kadın” cevabını verir.⁴⁶⁹ Hz. Ömer’den yapılan bir rivayet, bu yasaklamanın sebebini açıklar: “Çünkü o, kendi aslına benzeyeni doğurur.”⁴⁷⁰ Hz. Nuh da: “Kâfirlerin ancak kafirler doğuracağını” söyler.⁴⁷¹

Güzel İsim Hakkı:

Resûlullah (aleyhisselâm)’ın hadislerinde “hakk” kelimesiyle açıkça ifade edilen haklardan biri, çocuğun isminin güzel olmasıdır: “Hakku’l-veled alâ vâlidihî en yuhsine ismehü.”⁴⁷² Resûlullah umumî bir prensip olarak isimlerin güzel olmasını talep etmiştir. Uygun bulmadığı pek çok ismi değiştirmiş, bu meyanda çocukların isminin güzel olması hususunda da hassasiyetle durmuştur.⁴⁷³

Hitan (Sünnet Olma) Hakkı:

İslâm dini, Hz. İbrahim’le başladığı belirtilen⁴⁷⁴ sünnet olma hadisesini teşri ve tâmim etmiş ve bunu bazı müelliflerimiz çocuğun mendub hakları meyanında zikretmiştir.⁴⁷⁵ Çocuk doğumunun ilk haftası içerisinde başlamak üzere balığ olmazdan önce sünnet edilmelidir. Bu, dinî bir farz değilse de bütün Müslümanların uyduğu bir şiar, bir alamet vasfını alacak derecede müesseseleştirilmiş, kesinlik kazanmıştır.⁴⁷⁶

Çocuğun Temyiz Yaşından Önce Dövülmeme Hakkı:

İslâm, çocuk terbiyesinde dayağı reddetmez, ancak temyiz yaşından sonra, te'dibin gayesi, suçun çeşidi ve çocuğun yaşına tâbi olarak, vurma sayısı, vurulacak yer, vurma vasıtası, vuracak kimse gibi bir kısım sıkı kayıtlarla dövmeğe izin verir.⁴⁷⁷ Âlemlere rahmet olan Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm) Efendimiz, küçüklükte çocuğun ağlamalarının anne ve babası için Allah katında (ebeveynlerine) zikir ve istiğfar yerine geçtiğini belirtip mezkûr ağlamaları sebebiyle onlara öfkelenmemesi gerektiğini teşrî buyurarak çocuklar hakkında mühim bir rahmete vesile olmuştur. Nitekim, İslâm alimleri, "Altı yaşından önce çocuklar söz vs. ile ta'dib edilir, dayakla te'dibleri uygun olmaz" şeklindeki hükümlerinde "Çocuğun ağlaması ilk ayda Allah'tan başka ilah olmadığına şehadettir, dördüncü ayın sonuna kadar Allah'a tevekkül, sekizinci ayın sonuna kadar Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'e salât, ikinci sene sonuna kadar anne ve babası için istiğfardır."⁴⁷⁸ "Henüz tıfl olan (yani temyize ulaşmayan) çocuklarınızı dövmeyin. Zira onların ağlamaları şeytan sebebiyledir...."⁴⁷⁹ gibi hadislere dayanmışlardır.

Bir kısım alimler, bu çeşit rivayetleri değerlendirerek, çocukları altı yaşından (yani temyizden) önce dövmenin caiz olmadığına hükmetmişlerdir.⁴⁸⁰

Çocuğun Velayet Hakkı:

İslâm'da her çocuğun, "terbiye, nefis ve mal"ından sorumlu bir veliye sahip olma hakkı vardır. Bunlara fıkıh kitaplarında "Velâyetü't-Terbiye", "Velâyetu'n-nefs" ve "Velâyetü'l-Mal" denir. Normal hallerde bunları garantileyecek veli babadır. Babanın yokluğu durumunda dededir, dede de yoksa vasîdir, annesidir; bunlar da yoksa veraset hakkına göre bir

yakınıdır.⁴⁸¹ Cami avlusu veya kırdada bulunan çocuk misalinde olduğu üzere, hiçbir yakını bulunmayan çocuğun velisi devlettir. Resûlullah bu meseleyi “es-Sultânu veliyyu men lâ veliyye lehu” “Sultan (devlet sorumlusu) velisi olmayanın velisidir.”⁴⁸² hadisiyle beyan etmiştir. Veli, çocuğa temel eğitimi sağlamak, hayatını ve -varsa- malını korumaktan sorumludur. Kur’ân-ı Kerim, anne veya babası yahut her ikisi olmayan ve yetim denen çocuklara gereken sağlıklı alakanın gösterilmesi için birçok ayette irşadda bulunmuştur.⁴⁸³

Çocuğun Neseb Hakkı:

Çocuk, veraset gibi bir kısım mühim haklarını neseble elde edebilir. Bu sebeple onun neseb hakkı vardır ve yeterli delillerle nesebi sübut bulduktan sonra nefy edilemez.⁴⁸⁴ Buluntu çocuklara da buldukları yere göre intisab (=milliyet) hakkı tanınır, dolayısıyla kilisede bulunmuşsa Hıristiyan, camide bulunmuşlarsa Müslüman addedilir.⁴⁸⁵

Güzel Terbiye Edilme Hakkı:

Terbiye, çok geniş bir mefhumdur. İçerisine, çocukla ilgili birçok hukuk girer. Hepsine şamil olacak şekilde, Kur’ân-ı Kerim’in, “Küçükken terbiye etme” meselesine “Rabbi’rhamhümâ kemâ rabbeyâni sağîrâ” ayetinde⁴⁸⁶ temas ettiğini belirtmek isteriz. Başka ayetler bu meseleyi açar. Meselâ şu ayet aile reisini çocukların da yer aldığı aile efradını “dinin derpiş ettiği terbiyeyi vererek onlar ve kendisini ateşten kurtarmaya” çağırır, ihmalin pek ciddî neticesinden haberdar eder (mealen): “Ey iman edenler! Nefislerinizi ve ailelerinizi yakıtı taşlar ve insanlar olan ateşten koruyun”⁴⁸⁷ Başka bazı ayetlerde, kıyamet günü gerçek hüsrana uğrayanların, o gün ailelerinin ve kendilerinin ateşe girmelerine sebebiyet veren kimseler olduğunu belirtir.⁴⁸⁸

Hadis, çocuğun terbiye hakkını daha sarîh olarak ifade eder ve güzel olması kaydını getirir: “Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de ismini ve edebini güzel kılmasıdır.”⁴⁸⁹

Edebin Güzel Olması Ne Demek?

Edebin içerisine “Şeriatın tahsin ettiği her çeşit adab-ı şer'iyye ve örfiyye ve ilim” girdiği için bunların öğretilmesi alimlerimizce te'dib kelimesiyle ifade edilmiştir.⁴⁹⁰ Öyleyse edebın güzel olması deyince şerî ve örfî adabın eksiksiz kazandırılması ve ilim öğretilmesi kastedilir. İlim de geniş bir mefhum olması haysiyetiyle farz-ı ayn ilimler olarak kayıtlamamız gerekir. Bunun üzerinde ayrıca duracağımız için burada teferruata girmeyeceğiz.

Bazı alimlerimiz, edeb güzelliğinin tahakkuk etmesini şu şartlara bağlı görürler:

- * Ahlâk-ı hamîde üzere büyütülmesi,
- * Kur'ân öğretilmesi,
- * Arapça öğretilmesi,
- * Gerekli olan dinî ahkâmın öğretilmesi,

* Anlama (akl) yaşına gelince yaratıcı, eksiksiz ilâhî bir marifet verecek delillerle öğretilmeli, bu yapılırken o yaştaki çocuklara mülhidlerin (inançsızların) sözlerinden bahsedilmemelidir. Onların küfürleri, zaman içinde peyder pey hatırlatılıp, onlardan sakındırılmalı, imkân nispetinde onlardan nefret ettirilmelidir. Allah'ın varlığıyla ilgili delillerin en açık, en yakın olanlarından başlanmalıdır. Keza Peygamberimiz Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili olarak da bu şekilde hareket etmelidir.⁴⁹¹

Eşit Muamele Hakkı:

Hz. Peygamber anne ve babaları çocuklara bir öpücüğe varıncaya kadar “zahire akseden” her hususta eşit davranmalarını emreder.⁴⁹²

Her çeşit ikram ve bağışta buna yer verilmesini, bilhassa Numan İbnu Beşir vesilesiyle açıkça beyan ederek, kardeşler arasındaki tefriki cevr (=zulm) olarak tavsîf eder.⁴⁹³ Umumî prensip şudur: “İnne li- benîke aleyke mine'l-hakkı ta'düle beynehüm⁴⁹⁴ Yani: “Evlatların senin üzerindeki haklarından biri onlara adil davranmandır.”

Farz-ı Ayn İlimleri Öğrenme Hakkı:

Çocukların bu hakkı, hadislerde “hak” kelimesiyle ifâde edilmemiş ise de alimler kıyas yoluyla buna ulaşmışlardır. Zira, bazı hadislerde ilim öğrenmenin kadın ve erkek her Müslümana farz olduğu belirtilmiştir: “Talebu'l-ilmi farîzatun alâ külli müslimin ve müslimetin.”⁴⁹⁵

Farz olan bu ilimlerden ne kastedildiği ihtilaf konusu olmuş ise de, esas itibariyle günümüzde “temel eğitim” tabiriyle ifade edilen ve bilinmesi gereken her çeşit zaruri bilgiler anlaşılmıştır. Müslüman alimler bunlara farz-ı ayn ilimler demiştir. Fakihler bunu “Kişinin dinini ikamede, amelini Allah'a ihlasla yapmada, Allah'ın kullarıyla muaşerede muhtaç olduğu şeyler” olarak tarif ederler.⁴⁹⁶ İbnu Abidin'in bu meyanda yaptığı açıklamaları: Akaid ilmi, ibadât ilmi, ahlâkiyet ilmi, dil ve âdab ilmi, meslek ilmi, diye özetlemek mümkündür.⁴⁹⁷

Çocuğun temel eğitim hakkına sahip olduğu, bu eğitimin mecburi ve meccânî olması lazım geldiği, devletin bu işte sorumlu bulunduğu hususları vefatı hicrî 544, milâdî 1149 olan Kadı İyaz tarafından şöyle ifade edilmiştir: “Red ve tekbîhi

gereken hususlardan biri tâlim ve taallümü vâcib olan farz-ı ayn ilimlerin tâlim ve tallümünün terkidir. Bu ilimleri öğrenmeleri için kadınların da evlerinden çıkmaları gerekmektedir. İmama da bunları öğretme ve öğrenme hususunda hoca ile talebe arasında mukâvele yaptırmak ve beytu'l-mâl'dan her ikisinin rızkını te'min etmek terettüp etmektedir. Çünkü dinin ayakta kalması buna bağlıdır. Bu iş cihaddan da üstündür. Zira çocuğun, bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişmesi ihtimâli vardır.⁴⁹⁸

Yazı Öğrenme Hakkı:

Hadislerde sarîh olarak zikri geçen haklardan biri kitâbettir, yani "okuma ve yazma"dır: "Hakku'l-veled alâ vâlidihî ... en yu'allimehu'l-kitâbete", "Çocuğun baba üzerindeki haklarından biri kitâbet öğretmesidir"⁴⁹⁹ Baba üzerindeki bu vecîbe aslî vecibelerden biri olmalıdır. Çünkü, "Oku!" emriyle başlayan, bilenlerle bilmeyenler arasında tefrik yapıp bilenleri üstün tutan, "İlim öğrenmeyi her Müslümana kaçınılmaz bir farz" kılan İslâm indinde, ilmin anahtarı durumunda olan "yazı"nın öğretilmesi öncelikli bir ehemmiyet taşımaktadır. Resûlullah'ın hicreti müteakip "Suffa Mektebi"ni açıp, buraya yazı muallimi tayin etmesi, Müslümanlar arasında okur-yazar sayısının artması, çocuklara okuma-yazma öğretilmesi için aldığı pek ciddî tedbirler, onun bu meseleye verdiği ehemmiyeti gösterir.⁵⁰⁰

Kur'ân Öğrenme Hakkı:

Çocuğun haklarını sayan hadisin Ebu Râfi'den (radiyallahu anh) gelen vechinde diğerleri meyanında "el-Kitab"ı öğretmesi de zikredilir. Bu kelime hat (yazı) mânâsına da gelir. Ancak el-Kitab'tan Kur'ân da anlaşılır. Ayrıca bu rivayeti nakleden Ebu

Nuaym el-İsfehânî, Osman İbnu Abdîrrahman'ın, "Aziz ve Celil olan Allah'ın kitabı" açıklamasını kaydeder.⁵⁰¹

Namaz Öğrenme Hakkı:

Yukarıdaki hadisin Deylemî'de Ebu Hureyre'den gelen vechinde kitab yerine "salât" kelimesi yer alır.

"Hakku'l-veled alâ vâlidihî ...en yu'allimehu's-salâte izâ akale" yani: "Çocuğun baba üzerindeki haklarından biri akli erince ona namaz öğretmesidir."⁵⁰² Resûlullah başka hadislerinde çocuk temyiz yaşına (5-6 yaşına) erince namazın emredilmesini, 10 (veya 13) yaşında da mecbur edilmesini (kılmadığı takdirde dövülmesini) emreder.⁵⁰³ Kur'ân-ı Kerim de, aileye namazın emredilmesini ve bu meselede fütûra düşmeden ısrar edilmesini emir buyurur: "Ehline namazı emret. Kendin de ona sabır ile devâm et..."⁵⁰⁴

Dinin direği olarak tavsif edilen namaz⁵⁰⁵ gibi ana umdeye çocuğun küçükken alıştırılması onun en tabii, en önde gelen bir hakkı olmalıdır. Çünkü ebedî hayatı bu alışkanlığa bağlıdır. Aileden sorumlu olan babanın, ayette haber verilen hüsrânı, büyük ölçüde namaz meselesindeki ihmal ve gevşekliğinden ileri gelecektir, Kur'ân'dan bu anlaşılmaktadır.

Sanat (= Zanaat: Meslek) Öğrenme Hakkı:

İslâm'ın çocukla ilgili olarak açık ifadelerle yer verdiği bir hak da onun buluşdan önce bir meslek öğrenme hakkıdır. Bu hak, gerçi namaz ve yazı haklarında olduğu üzere, temel eğitim hakkı içinde dahildir. Ancak günümüz temel eğitim te-lakkisinde -en azından yurdumuzda- bu husus yeterince açık olmadığı ve tatbikatta da yer almadığı için biz bu hususu da müstakil bir başlık ile ayrı bir hak olarak tebârüz ettirmeyi gerekli görüyoruz.

Meslek öğretmenin vacib bir vazife olması hususu, sadece ulemanın farz-ı ayn ilimler meselesine getirdiği yorumla ulaşılan bir netice değil, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in nassına dayanan bir sarahattir. Zira, Kur'ân-ı Kerîm, çocukların, bulğdan önce meslekî formasyonlarının ciddiyetle takip edilmelerini yetimlerle ilgili bir âyette irşad buyurmuştur: "Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda rüşd (olgunlaşma) görürseniz, mallarını kendilerine verin"⁵⁰⁶ Ayette geçen "ibtıla" ve "deneme"den maksad, âlimlere göre, "çocukların, kendi işlerini kendilerinin yürütüp yürütemeyeceğini kontrol ve murakabedir."⁵⁰⁷ Bu, bir bakıma, kendi işini kendi görmesi için verilen terbiye (ve meslekî) formasyonun hedefine ne derecede ulaştığının kontrolüdür.

İlaveten kaydetmek isteriz: Terbiye ve hak bahislerinde "yetim"le yetim olmayan çocuk arasında fark yoktur. Kur'ân-ı Kerîm, çocuklarla ilgili bir kısım meseleleri "yetimler"le ilgili olarak mevzubahis etmiştir.⁵⁰⁸

Yüzme Öğrenme Hakkı:

Çocuğa öğretilmesi gereken "hak"lardan biri, bazı hadislerde "yüzme"dir. Bir kısım Müslümanlar, yüzme bilmenin kişiyi, boğulmaktan kurtaracak hayatî bilgiler arasında telakkî etmiş, hatta "yazı bilmek"ten üstün görmüştür.

"... Çünkü, derler, insan kendi nâmına yazacak birini her zaman bulabilir, fakat tehlike ânında kendileri yerine yüzecek birini bulamaz."⁵⁰⁹ Esasen Resûlullah'ın hadislerinde bu da "hak" olarak zikredilmiştir: "Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona yazı, yüzme, atma öğretmesi sadece temiz olanlarla rızıklandırmasıdır."

Atıcılık Öğrenme Hakkı:

Çocuğun hakları meyanında, görüldüğü üzere bazı rivayetlerde atıcılık'ın da zikri geçmektedir: “Hakku'l-veled alâ vâlidihî en yu'allimehu ... er-rimâyete”, “Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de atıcılık öğretmektir.”⁵¹⁰ Atıcılık, Aleyhissalatu vesselam döneminde ok atmadan ibaret ise de günümüzde askerî formasyonda öğretilen atmanın bütün nevlerini anlayıp, günün şartlarında en azından müdafa-i nefis'te baş vurulacak her çeşit atmaların kastedildiği kıyas ile söylenebilir.

Şu halde Müslüman çocuğun kâmil mânâdaki bir formasyonu düşünülecek olursa, talim müfredatında, günün mütedâvil sivil silahlarının tanıtılması ve kullanımının öğretilmesi de yer alacaktır.

Oyun Hakkı:

Çocuğun oyun meselesi Kur'ân-ı Kerim'de zimnen geçen bir husustur, sarîh değildir: Hz. Yakub'dan evladları, kardeşleri Yusuf aleyhisselamı oynamak üzere isterler, o da izin verir.⁵¹¹ Ancak Hz. Peygamber'in “Men lehü sabiyyun festesbâ lehü” yani “Kimin çocuğu varsa onunla çocuklaşsın”⁵¹² hadisinde ifâde edilen, çocuğun seviyesine inme emrinde görüleceği üzere, İslâm dini çocuğun fitrî olan oyun ve oyuncak ihtiyacını gözardı etmemiştir. Bu meseleye müteallik pek çok nebevî beyanat ve fiilî tatbikat hadis kitaplarında gelmiştir.⁵¹³ Söz gelimi, heykel bütün çeşitleriyle haram edildiği halde, çocukların bebeklerle oynamaları, Resûlullah'tan beri caiz ve meşru add edilmiş, bunlarla oynamakta terbiyevî açıdan bir takım faydalar kabul edilmiş, “Kız çocuklarının ev işlerine ve bebeklerle ilgili işlere küçüklüklerinden itibaren alıştırmaları için” gerekli de görülmüştür.⁵¹⁴

Evlendirilme Hakkı:

Resûlullah, buluğa eren gencin vakit geçirilmeden evlendirilmesini de “prensip olarak”, baba üzerine bir vazife, çocuk için de bir hak kılmıştır. Ebu Hureye’den (radıyallahu anh) gelen bir rivayette, diğer bir kısım haklar meyanında bunun zikredildiğini de görürüz. “Hakku’l-veled alâ vâlidihî ... en yüzevicehu izâ edreke” yani “Çocuğun baba baba üzerindeki bir hakkı buluğa erince onu evlendirmesidir.”⁵¹⁵ Bir başka hadiste, vaktinde evlendirilmez de, gencin günah işlemesine meydan verilirse, bundan baba sorumlu tutulmaktadır: “Kimin bir çocuğu olursa ismini ve edebini güzel yapsın. Buluğa erince de evlendirsın. Çocuk buluğa erdiği halde evlendirmez, o da bir günah işlerse, bunun günahı baba üzerindedir.”⁵¹⁶ Bir diğer hadiste Resûlullah, Tevrat’tan naklen: “Kimin kızı on iki yaşına ulaşınca onu evlendirmezse, o da bir günah işlerse, bu günah babayadır.”⁵¹⁷ diyerek aynı meseleyi te’yid eder.

Diğer Bazı Haklar:

Hukuku’l-Veled müellifi Ahmed Münib, yeni doğan çocuğa yapılması hususunda sünnette gelen bâzı âdâbı da çocuğun mendub hakları başlığı altında zikreder. Bunlardan biri, doğduğu zaman, ağızda yumuşatılan hurma -veya tatlı bir şeyle- damağının ovulması (tahnîk), bir diğeri de sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmet okunmasıdır.⁵¹⁸ Keza anne ve babanın çocuğunu sevmesi, öpmesi, ikramda bulunması; ona yapamayacağı, itaat etmeyeceği, itiraz edeceği emirlerde bulunmaması; beddua etmemesi, hayır duada bulunması da var. Bu hususlarda Resûlullah’tan gelen hadislerden bazı örnekler de kaydeder:

“Çocuklara muhabbet, ateşten korunmaya sebeptir. Onlara ikram sıradan geçmeye vesiledir. Onlarla birlikte yemek cehennemden kurtuluş beratıdır.”

“Çocuklarınızı çokca öpün. Çünkü size her öpücük için cennette bir derece verilecektir.”⁵¹⁹

“Anne ve babanın, evladı hakkındaki duanın sür’at-i kabûlü, Peygamber’in ümmeti hakkındaki serî’ü’l-icâbe olan duası gibidir.”⁵²⁰

“Çocuğunun, kendisine evlatlık vazifesini yerine getirmede ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın.”⁵²¹

Hülâsa, dinimiz, ta bidayetten, Hz. Peygamber’den beri çocuk meselesini büyükten ayrı olarak ele almıştır. İslâm’ın, çocuğu büyükten farklı telakki etmesi ve bir kısım meselelerini müstakilen ele alması, onun bu meseledeki birinci orijinalitesini teşkil eder. Bu husustaki teşriatin temel taşı Fahr-ı Kâinât’ın (aleyhissalâtu uesselâm) “Rufi’a’l-kalemu ani’s-sabiyyi hattâ yah-telime” “İhtilâm oluncaya kadar çocuktan kalem (mes’uliyet) kaldırılmıştır...”⁵²² hadisidir. Bu anlayışa Batı, 19. asrın sonlarında kısmen gelebilmiştir. Katettiği büyük mesafeye rağmen, Batı’nın, hâlen, İslâm’a nazaran, çocuk meselesinde bazı ifrat ve tefritlerinin olduğu söylenebilir.

İslâm’ın çocuğa tanıdığı bir kısım haklar vâcib, bir kısmı da mendubtur. Hayatının ve malının korunması, neseb, nafa-ka ve temel eğitim gibi zaruri olanlar vacib, onun dışındakiler mendubtur. Dinin kâmil mânâda tatbik edilme endişe ve arzusu içinde olanlar için, tatbikatta, mendub olanlarla vâcib olanlar arasında tefrik düşünölemeyeceği kanaatindeyiz. Mendub olanlara aykırı tatbikat bidattir, bidat ise dinen merdudtur, ateşe götürür.

İslâm'ın yeniden, bütün müesseseleriyle ihyasının gündeme geldiği zamanımızda, işe temelden başlamanın gerçeğine inanıyoruz. Bu da, öncelikle terbiyeye yönelik olan çocuk haklarının ortaya çıkarılıp, tatbikatının gerçekleştirilmesinden başlamakla olur. Bunun ihmal edilmesi, çocuk hukukunun ihlali yani hakkını aramaktan aciz, affetmede yetkisiz⁵²³ olan çocuklar taifesine zulümdür. Kur'ân-ı Kerim, zâlimlerin felah bulmayacağını ifade ettiğine göre⁵²⁴ çocuklarımızın terbiyesinde, İslâm'a dönerek zulmü terk edip, gerçek kurtuluşu Allah'ın rızasında, İslâm'ın müşfik sinesinde aramamız gerekmektedir. Başkaca faaliyetler, kurumaya yüz tutan ağacı, yaprağını yeşile boyayarak tedaviye çalışmaya benzer.

Çocuk davasının asıl sahibi olan biz Müslümanlar bu meseleye gereken ehemmiyeti vermez, zaten insanlığın gündeminde olan çocuk hakları meselesine sahip çıkmaz, problemlerin çözümünü ele alıp kendi değerlerimiz çevresinde çareler getirmez, olup bitenlere hep seyirci kalırsak, sonunda yine biz zararlı çıkacağız. Zira, Batıcı çevreler, çocuk meselesini de, tıpkı kadın meselesinde yaptıkları gibi iyice sulandırıp çığırından çıkaracaklardır. Şimdiden, çocuk hakları deyince hep cici meselelerle uğraşıldığına, çocuklarımıza hep hoplamak, zıplamak, eğlenmek telkin edilerek havailiğe alıştırılıp şımartıldığına, çocuk hakları olarak, büyüklere "Çocuklara karışmamak, müdahale etmemek, onları hevalarına göre davranmalarında serbest bırakmak" gibi aldatıcı, kof fikirler telkin edildiğinde, böylece yeni nesillerin başıboşluğa, kültürsüzlüğe itildiğine şahid olmaktayız. Gittikçe artan çocuk cinayetlerinde onlara uygulanan bu sergende terbiyenin (!) rolü inkâr edilemez.

İslâm'a göre, buluğa inzıam eden rüşd hâliyle çocukluk sona ermekte, ona tanınan haklar bitmekte, onu hayatın mükellefiyetleri beklemektedir. Bu yaş ortalama 15'tir. Bütün ta'lim ve terbiye müesseselerinin, program ve müfredatını bu gayeye uygun olarak tanzim etmesi, 15 yaşına basan herkesin, tek başına hayata atılacak formasyonu vermesi gerekmektedir.

Hülasa, İslâm, her çocuğa, iki maddede özetleyebileceğimiz haklar getirmiştir:

1- Ortalama 15 yaşında tek başına hayata atılabilecek formasyonu almak,

2- Evlendirilmek.

Bunların gerçekleşmediği cemiyetlerde gadr var demektir: Böyle cemiyetlerde çocuklar mağdur, ebeveynler gaddâr, sistem zalimdir. Allah zalimleri iflah etmez.

NETİCE

Batı dünyası, tarihi boyunca, “insanı büyük çocuk, çocuğu da küçük insan kabul ederek, çocukla ergin arasında büyüklük- küçüklükten ileri gelen cismânî bir farktan başka ayrılık görmeme hatasını işlemiştir. Bu telâkki ile hareket ederek çocukları büyüklerle bir tutmuş, her ikisine de aynı kanunları, aynı cezaları tatbik etmiş ve aynı muameleleri reva görmüştür. Öyle ki, işlediği suçun nevine göre çocukların idama mahkûm edildiği bile görülmüştür.

18. asırdan bu yana tabî hukukçuların gayretleri, içtimâî ve beşerî ilimlerde kaydedilen gelişmeler, sosyal hadiseler üzerinde yapılan araştırmalar sonunda, çocukların büyüklerle bir tutulmaması gerektiği, onların ayrı bir tabiata, kendilerine has psikolojik ve ruhî bir yapıya sahip oldukları anlaşılmıştır.

Artık çocuklar, büyüklerden o kadar değişik ve farklı telakki edilmeye başlanmıştır ki, birçok araştırmacılar ayrı bir “çocuk antropolojisi”nden bahsetmektedirler. Çocuk hakkında yürütölen telakkilerdeki bu değişmeler belli bir yaşa kadar çocukların himaye edilmeleri gerektiği fikrini ilham etmiştir.

Muhteva ve şümulü çok geniş olan “himâye” düşüncesi, muayyen yaşlarda çocuğu cürmünden dolayı suçlu saymamak, ceza vermemek, muayyen yaşlarda hafif ceza vermek, teşkilât usul ve kanunları itibarıyla farklı olan mahkemelerde (çocuk mahkemeleri) muhakeme etmek, kimsesiz veya yardıma muhtaç çocuklara himaye imkânları sağlamak, en azından temel eğitimi kanun ve devlet teminatı altına almak gibi çeşitli koruyucu tedbirlere müncer olmuştur.

Bütün bu gelişmeler, Birleşmiş Milletleri, 1959 yılında 10 maddelik Çocuk Hakları Bayannamesinin ilanına sevk etmiştir.

Çocuk hakları olarak benimsenen bu maddeleri, İslâmî veriler muvacehesinde inceleyince gördük ki, İslâm dini, tâ bi-dayetten beri çocuklara mezkûr hakları tanımış ve bunların da ötesine giderek, henüz mevzubahis edilmeyen haklar, himâye edici prensipler vazetmiştir.

Batılıların asrımızda keşfedebildiği “çocuğun ayrı bir tabiata sahip olma” keyfiyetini Hz. Peygamber, “Buluğa erinceye kadar çocuktan kalem kaldırılmıştır (yaptıklarından mesul değildir)” cümlesi ile ifade etmiştir. Keza çocuğa tanınan “velayet” hakları da can, mal, terbiye yönlerinden çocuğun himayesini teminat altına almıştır.

Söz konusu hakları tahlil sırasında en çok dikkatimizi çeken hususlardan biri, İslâm’ın çocuğa tanıdığı “anne tarafından bakılma” hakkıdır. Bu hak, Bayannamede tavsiye ve temenni olarak kalmakta; Batı’da, terbiyecilerin rağmına, benimsenmiş bulunan “kadının dışarıda çalışma hakkı” ile tezada düştüğü için tatbikat şansını tamamen kayetmektedir. İslâmiyet, başkaca prensipler getirerek çocuğun “anne tarafından bakılma hakkını” teminat altına almıştır.

Dikkatimizi çeken diğer mühim bir husus, çocuğun meslekî

formasyonu ile alâkalı İslâmî telakkîdir. İslâm dini, buluş yaşına kadar çocuğa meslekî bir formasyon kazandırılması işini, çocuğun velisine ve devlete bir “vecîbe”, bir “farz” kılmaktadır. Çocuk bu yaşa gelince, kimsenin destek ve himâyesine muhtaç olmaksızın hayatın bütün icaplarını tek başına yerine getirecek kadar mükemmel bir formasyon ve terbiye ile mücehhez olmalıdır. Bunu gerçekleştirmek veli üzerine bir vecibedir. Veli yoksa bundan devlet sorumludur. Meslekî formasyon hususu beyannamede mevcut değildir. Orada sadece “temel eğitim” mevzubahis edilmiştir. Temel eğitime meslekî formasyonun dahil olup olmadığı vazih değildir. İslâmî kitâbiyat (literatür), “temel eğitim” deyimini “farz-ı ayn ilimler” tâbiri ile karşılar ve bu ilimlere dinî bilgilerle birlikte “meslekî formasyon”nu da vazih bir şekilde dahil eder.

Hayata hazırlanma devresi olan temyîz- buluş yaşları arasında çocuğun veli tarafından istihdamı birçok kayıtlara tâbi kılınarak meslek öğrenme veya mektebe gitmekten alkonması önlenmiştir.

Çocuk meselesini bizim, Batı tarzından çok farklı bir şekilde ele almamızı gerektiren bir husus, yurdumuzdaki fiilî durumdur. Dinimizin, çocuk için, yukarıda belirtildiği üzere, henüz Batı’da ulaşılamamış hukukî ve ahlâkî esaslar getirmiş, haklar vermiş olmasına rağmen yurdumuzda çocukların durumunun Batılı çocukların durumundan feci olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Bunun maddî durumla, fakirliğimizle de ilgisi yoktur. Her ailenin yapabileceği sevgi, şefkat, alâka, “çocukla çocuklaşmak”, “çocukları eğlendirmek” gibi hiçbir maddî külfet gerektirmeyen fakat çocuğun en ziyade muhtaç olduğu şeylerden bile çoğu kere çocuklarımız mahrumdurlar. Bu menfi durumun başlıca sebebi cehalettir. Bütün İslâm

milletleri ve bu meyanda halkımız yüz yılların ihmali içerisinde. Ya pek çoğu istiklalini kaybedip esarete düşmüş, dinini gereğince öğrenememiş, ya da bizzat devletin zayıflaması sebebiyle ihmale uğrayarak insiyaklarıyla başbaşa kalmıştır. Bunun en iyi misali Osmanlı Devletidir. Asırlardan beri dış gailerden başını kaldırıp milletine yeterince eğilememiştir. Bu umumî cehaletin ikinci bir sebebi, halk için yazılan dinî kitaplara, ilmihallere bu meselelerin ya tamamen intikal ettirilmemesi, yahut okuyucunun dikkatini çekmeyecek kadar kısa ve veciz olarak temas edilip geçilmesidir. Mesele, her yerde, herkesçe bilinip okunan “Mızraklı İlmihal”de bunlar yoktur. Dolayısıyla halk seviyesinde, din deyince, dinî meseleler deyince, birinci planda namaz, oruç, zekat, hacc gibi ibadetlerle ilgili farzlar, meseleler akla gelir olmuştur. Bir babanın çocuklarına, hanımına karşı vazifelerinin, kul haklarına girmesi bakımından, dinî yönden ne derece ehemmiyetli olduğu şuuru kaybolmuştur. İnsanlarımızın çoğu dinimizin dayağa müsaade ettiğini bilir, ama hangi sebeplerle, hangi şartlar ve kayıtlar altında dövebileceğini bilmez, aile halkını hiç yoktan sebeplerle “Allah yaratmış demeden” kıyasıya döver. Asırlar önce başlayan bu ihmâl, Cumhuriyet döneminde daha da kesâfet kazanmış, vatandaşımız cehaleti ile başbaşa bırakılmıştır. Din aleyhine yapılan propagandalar onu, “dindendir” diye bildiği yarım yamalak malûmat etrafında iyice kenetlenmeye, taassuba sevk etmiştir. Sözün kısası, çocuk meselesine müsbet bir yaklaşım, en azından yurdumuz açısından, anne ve babaların bu konuda aydınlatılmalarına bağlıdır.

Parmak basacağımız son bir husus şudur: Çocukla ilgili meseleler bir yılın, bir ayın meselesi değil, her günün

meselesidir. Her günde yüz binlerce çocuk dünyaya gelmektedir. Çocuklar yarınımız, istikbalimizdir. Onların meselelerine ne kadar eğilir, ne kadar ciddi çözümler getirirsek milletimize o kadar emin bir gelecek, istikrarlı, huzurlu, problemsiz bir yarın bırakırız. Bu telakki ile hareket ederek, çocukların meselelerine müteveccih faaliyetlerimize ara vermeden devam etmeli, her doğan günü bir “çocuk günü” olarak değerlendirmeli, çocuklarımızın problemleri, terbiyeleri, hayata hazırlanmaları ile gittikçe artan bir ciddiyet, ilmin ve tecrübenin emrettiği bir kesafetle meşgul olmalıyız. Aksi takdirde yarınlarımızı daha korkunç anarşilerin beklediğini unutmamalıyız.

Bir Âyet:

“Ey imân edenler! Kendinizi ve aile halkınızı (onları en güzel şekilde terbiye ederek) yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun.”

Bir Hadîs:

“Bir baba, evlâdına, güzel edebden daha efdal bir şey hediye edemez.”

DOĞU BATI MUKAYESESİ

Dr. İsmet Toprak
A. Ü. Temel Bilimler Yüksekokulu
Sosyoloji Asistanı, Erzurum

Çocuk Haklarının Kabulünde *Rol Oynayan Faktörler*

Beyannamede, çocukların çalıştırılmasını engellemeyi gaye edinen hükümler, Batı dünyasının bir asır önce yaşadığı sınaî inkılabın ortaya çıkardığı meselelerin kötü hatıralarını tamir içindir.

Tam bir iktisâdî serbesti içinde, büyük sanayi hayatının geliştiğı ve Devleti Ortadoks liberalizm prensiplerini benimseyerek iş ve sermaye münasebetlerine müdahale etmemeyi uygun bulduğu bu devirde çalışma şartları tam mânâsıyla bir facia idi. Mümkün olduğu kadar çok, seri ve ucuz imalat sınaî inkılabın ilk yıllarının istihsal karakteristiğidir. Mütedavil sermayeye nazaran sabit sermaye nispetinin artması uzun çalışma müddetlerini arzuya şayan kılmakta idi. XIX. Asırda Ashwort

adındaki büyük bir İngiliz dokumacısının aşağıdaki sözleri çalışma müddetlerinin ölçsüz bir surette uzamasının sebeplerinden birini izah etmektedir: “Eğer bir çiftçi toprağı belleme aletini kullanmaz da bir tarafa bırakırsa muayyen bir zaman içinde 18 dolarlık bir sermayeyi faydasız kılmıştır. Halbuki işçilerimizden biri fabrikayı terk ederse, gayri müstahsil bıraktığı sermaye 100.000 İngiliz lirasıdır.⁵²⁵

Bilhassa gelişmekte olan dokuma sanayiinde çocukların istismarı fazla olmuştur. Zira dokuma atölyelerinde çalışanlar, iplikleri evlerine götürmekte ve bunları aile halinde dokumaktadırlar. Bunlar için çalışma şafakla, bazen daha erken başlar ve gecenin geç vaktine, saat 10, yahut 11’e kadar devam ederdi.⁵²⁶

Asrın ilk yarısındaki İngiliz işçilerinin çalışma saatlerinin gayri insaniliğini tasvir eden bir kaynaktaki⁵²⁷ çocukların çalışma müddetlerinin 15 saatten fazla olduğu zikredilmektedir.

İsviçre’de de aynı duruma şahit olmaktadır. “6 veya 8 yaşlarında köylerinden ve ekseriya ailelerinden çekip alınan, günde 15 yahut 16 saat yahut bütün gece yağ dumanı ve pamuk tozlarıyla zehirlenmiş bir hava içinde kapalı kalan, ekseriya ar ve hayadan mahrum erkek ve kadınların temasına maruz bırakılan, en iptidaî tahsilden nasibdar olmayan çocukların çoğu acınacak bedenî, fikrî bir sukût içinde bulunmakta idi. Tamamıyla İngiliz Sanayi İnkılâbının falaketzedelerine benzemeleri için İsviçreli çocukların bir noksanı, değnek darbeleri ile Manş ötesi ustabaşlarını bu devrede meşhur eden çok zâlimâne cezalar idi.”⁵²⁸

Litton Mill’da çocuklar, fabrikanın avlusunda beslenen domuzların kovalarındaki yiyecekleri ele geçirmek için domuzlarla mücadele ederken⁵²⁹ benzer durumu Almanya’da sanayi

okullarında müşahede etmekteyiz. Küçük kızlar “Bir öğretmen otoritesi altında mutlak bir sükut içinde durmadan dokurlardı ve iyi ve kâfi derecede süratli dokumadıkları takdirde kamçılanırlardı.”⁵³⁰

Sanayi İnkılâbından önceki dönemlerde de Doğu’da ve Batı’da kadın ve çocukların istihsal faaliyetlerine iştirak eyledikleri bir vâkı’adır. Fakat Batı’da Sanayi İnkılâbıyla birlikte çocuk ve kadınların istihşâle iştirakleri, onların bedenî takatlerinin üstüne çıkarılarak suistimal edilmiştir. Kitle halinde fabrikalarda en ağır ve anormal şartlar içinde çalışmaya mecbur edilmişlerdir. Gelişmekte olan sanayiinin her kolunda çalışmışlardır. Hatta büyüklerin giremedikleri maden kömürü galerilerinde çocukların daha verimli çalışma imkânına sahip oldukları görülerek ileri sürülmüşlerdir.

Bu anormal çalışma şartları nesiller üzerinde tahribat yapmakta gecikmedi. Çocukların bu şekilde anormal şartlar altında istismar edilmelerinin vahim neticeleri oldu. Nesiller terediye uğradı. Genç yaşta ölümler çoğaldı, sakatlar arttı.⁵³¹ Buna rağmen istismar devam etti. Zira muhtelif sebepler vardı.

İlk sebep iktisadîdir. Akit serbestisinin hâkim ve meslekî teşekkül kurmanın yasak olduğu bu devrede -Fransız inkılabıyla meslekî teşekküller lağvedilmiştir- ücretlerin çok düşük bir seviyede bulunmasının tabii bir neticesi olarak, babanın ve kocanın ücretini tamamlamak üzere çocuk ve kadın çalışmaya mecbur kalmıştır.

İkinci sebep tekniktir. Filhakika, işbölümü ve makinelerin sağladığı seri halinde imalat, istihsal tekniği basitleştirmiş ve binnetice zanaatta olduğu gibi uzun yıllar çıraklık devreleri geçirmeye sebep kalmamıştır. Binaenaleyh çocuklar ve kadınlar hususî bir malumat ile yetiştirilmeye lüzum kalmaksızın istihsal

hayatına girmişler ve Sanayi İnkılâbının insan emeğini istismara hudut tanımayan bütün neticelerine maruz kalmışlardır.

Üçüncü sebep teknik ve iktisadîdir. Sanayileşmeye önderlik eden mensucat sanayiinde kadın ve çocukların çalıştırılmalarına müsait bir zemin vardı. Bilhassa bu sahada kadınların erkeklerden daha çok muvaffak olmaları kadın işgücüne vaki talebi arttırıyordu. Üstelik bunlara ödenen ücretler çok düşük idi. 1832 yılında Fransa'da erkek bir işçinin gündeliği 1,5 frank olduğu halde, kadınların ücreti 0,9, çocukları ise 0,5 frank civarındadır.⁵³²

Dördüncü sebep, yukarıdaki sebeplerle münasebetli içtimai bir sebeptir. Ziraatte mekanizasyon neticesi âtil iş gücünün ortaya çıkışı, ziraî sahaların itiş, sanayi bölgelerinin cazibesi ve dolayısıyla şehirleşme vetiresiyle kendi nam ve hesabına çalışan insanların sanayileşmenin vasıfsız işgücü talebini karşılama hadiseleridir. Herkese iş sahası açılmış, vasıfsız iş gücündeki rekabet, ücretleri düşürmüş, aile reisinin ücretinin düşüklüğü kadınların çalışmasını gerektirmiştir.

Bir memlekette istihsalin artması, iktisadî gelişmenin süratlenmesi ve servetin çoğalması şüphesiz iyi ve arzuya şâyan bir keyfiyettir. Batı alemi bunu tahakkuk ettirmiştir. Fakat refah ile sefaletin birlikte mevcudiyeti, gayeden uzak düşmeye sebep olmuştur. Vasita gaye yerine geçmiş, içtimâî ve siyâsî huzursuzluklar başlamıştır.⁵³³

Günümüzde çocuk haklarını müdafaa eden Batı sosyal siyasetçileri bu sıkıntıları çeken insanların çocuklarıdır. Kısa bir müddet önce işlenen günahlarını ödemek için çocuk haklarına sahip çıkmaktadırlar. Aslında en önce belirttiğimiz bu hissî sebep mataryalist Batı'nın belki sadece şuur altında vardır. Menfaatçi Batı, cemiyetin nüvesini teşkil eden aile olmadıkça

âtisinden emin olmak mümkün değildir, görüşünün muhtelif tecrübelerini yaşamıştır ve bunun şuurundadır.

Günümüzde teknolojik ve iktisadî sebepler çocukların ve kadınların çalışma mecburiyetini Batı için zamanla ortadan kaldırmaktadır ve hatta kaldırmıştır. Mekanizasyondan otomasyona geçiş ile, insan adalesi yerine makine ikamesinden beyin gücü yerine de makine ikamesi safhasına ulaşılmıştır. Vasıfsız iş gücüne talep tedricen azalmaktadır. Binaenaleyh artık kadın ve çocukların çalışmasına ihtiyaç kalmamıştır. Daha az kişiyi daha az müddet, daha az müessir (prodüktif) çalıştırmak kâfidir. Binaenaleyh iktisaden gelişmiş Batı, artık geçen asrın ıstıraplarını yaşamış kuşağın çocuklarına onların bıraktıkları miras sayesinde günahının kefareti olarak yeni imkânlar bahşedebilir. Hatta bunu mânen kalkınmış âlem tavrıyla yapabilir. Aslında bu manzarada dahi Batı'nın tipik menfaatçi davranışı tefrik edilebilir. Kendisini model ittihaz edecek, ekseriyetini iktisaden kalkınmakta olan ülkelerin teşkil ettiği Doğu âlemine böylesine bir üstünlük havası içinde doğum kontrolü gibi kendisinde tatbikini hiç istemediği usulleri, insanî mülahazalarla telkin ettiği gibi, "büyük sanayiî teşekkül eylediği her tarafta çocukların acıklı bir mukadderata sahip oldukları"⁵³⁴ esbab-ı mucîbesi ile çalışma şartlarını tanzim eden esasları insanî mülahazalarla telkin etmektedir. Elbette, sanayileşmede gecikmeli, bizim de dahil olduğumuz cemiyetler kalkınmalarını tıpkı Batı gibi kan, gözyaşı üzerine inşa etsinler denilemez. İstenilse bile buna zaman ve zemin müsait değildir. Bütün mesele maddeten ve mânen istismara vesile olan durumu teşhis ve tedaviye gayret etmektir. Batı'yı model alırken daha dün insan hay-siyetine aykırı bir metod neticesinde ekonomik kalkınmasını

tahakkuk ettirmiş Batı'nın kapıldığı üstünlük kompleksine karşılık aşağılık kompleksine düşmeksizin durum muhakemesi yapılmalıdır.

Tamamen Batı kaynaklarına müstenid yukarıdaki tabloyu da sadece bunu tespit için çizdik. Aksi takdirde aşağılatıcı bir hayranlık ne kadar zararlıysa, indî, mukayeseden mahrum, tarihî sebepleri gözden kaçıran kör bir taassupla düşmanlık da o kadar faydasızdır.

MÜRACAAT KİTAPLARI

- Abd İbnu Humejd (v. 249/863): *Müsnedu Abd İbnu Humejd*, Yzm, Ayasofya, Nu. 894.
- Abdi'r-Rezzak, İbnu Muhammed es-San'anî (v.211/826): *Musannafu Abdirrezzâk*, Beyrut (Ofset), 1970.
- Adasal, Rasim: *Çocuğun Ruh Sağlığı ve Terbiye Esasları*, İstanbul, 1952.
- Ahmed İbnu Hanbel (v. 241/855): *Müsnedu Ahmed*, 1313, Kahire (Ofset)-Beyrut.
- Ahmed Nazif, *Ahlâk-ı Diniyye ve Vezâif-i İslâmiyye*, İstanbul, 1331.
- Akol, Osman Korkut, *Kimsesiz Çocuklar*, Ankara, 1950.
- Allier, Raul: *La Psychologie De La Conversion Chez Les Peuples non-Civilisés*, Payot, Paris, 1925.
- Andrèe de Maday, *Legislation Sociale Comparée*, Paris, 1917.
- Aynî, Bedrüddîn Ebu Muhammed Mahmud İbnu Ahmed (v. 855/1451), *Umdetü'l-Kaari Şerhu Sahîh-i Buhârî*, 1348 (baskısından ofset).
- Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyîb Muhammed Şemsü'l-Hakk: *Aynu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Davud*, Medine, 1968.
- Babanzâde, Ahmed Naim: *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1957.
- Babel Antony: *Législation du Travail en Suisse*, Genève, 1925.
- Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed İbnu Ali El-Hatîb (v.463/1070): *el-Kifaye fî İlimi'r-Rivâye*, Mısır, 1972.

- Balandier, George: *Sociologie Actuelle De l'Afrique Noire*, PUF, Paris, 1965.
- Bastid, Roger: *Les Ameriques Noires*, Payot, Paris, 1967.
- , Roger: *Les Religions Africanies An Brèsil*, PUF, Paris, 1960.
- Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmed İbnu Yahya (v.279/892): *Fütûhu'l-Büldân*, Beyrut, 1958.
- Berge, Andrée: *Çocuğun Cinsel Eğitimi*, Çvr: Nazife Müren, İstanbul, 1969.
- Beyzavî, Nâsıru'd-Dîn Ebû Said Abdullah İbni Ömer (v. 791/1388): *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, Mısır, 1955/1375.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed İbnu Amr (v. 292/904): *Müsnedü Bezzâr*, Yzm. Köprülü, Nu. 426.
- Bilmen, Ömer Nasûhî: *Istilahât-ı Fıkhiyye Kamûsu*, İstanbul, 1968.
- BİT, Bureau international du travail, *la Règlèmentation du travail des enfants et Des Jeunes gens*, Gèneve, 1935.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu İsmail (v. 256/869): *el- Edebü'l-Müfred*, Kahire, 1379.
- , *es- Sahîh*, Kahire (1313 Baskısından Ofset), Kahire, 1958.
- Bousquet, G. H.: *L'Ethique Sexuelle De l'İslâm*, Maisonneuve, Paris, 1966.
- Bursevî, İsmail Hakkı (v. 1137/1724): *Tuhfetu Atâiyye*, Yzm. Mihrişah Sultan, Nu.192.
- Cahiers Internationaux De Sociologie*, 1972, No. LII.
- Canan İbrahim: *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Doçentlik Tezi, İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum, 1978.
- , *İslâm'da Temel Eğitim Esaları*, Yeni Asya, İstanbul, 1980.
- , *Kur'ân'da Çocuk*, Cihan, 1984. (Bu kitap 1998'de Nesil yayınevinden Çocuk Eğitimi adıyla basılmıştır).
- , *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ, Ankara, 1987-1994, 1-18.
- , *Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti*, Cihan, İstanbul, 1984.
- Cebbâr, Abdünnûr: *İhvânu's-Safa*, Mısır, 1954.
- Chazal, Jean: *Les Droits De L'enfant*, PUF, Paris, 1969.
- Chombart De Lauwe, Paul Henry: *Des Hommes Et Des Villes*, Payot, Paris, 1967.
- Cuvillier, Armont: *Manuel De Sociologie*, PUF, Paris, 1967- 1970.
- Cüzeciânî, *Tabakât-I Nasrî*, Kabil, 1342.

- Çağlar, Doğan: *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, A. Ü. Eğitim Fak., Ankara, 1974.
- Danişmend, İsmail Hami: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1971.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbnu Abdirrahman (v. 255/868): *Sünen*, Kahire, 1966.
- De Clinchamps, Philippe Du Puy: *La Noblesse*, 3èm Edt., PUF, Paris, 1968.
- De La Quesnerie, G.: L'antè - Christe, *La Grande Encyclopèdie*, Hachette, Paris, 1963.
- De Maday, Andrè, *Lègislationsociale comparèe*, Paris, 1917.
- Deylemî, Ebû Mansur (v. 558/ 1162): *Müsnedü'l- Firdevs*, Yzm., Şehit Ali Paşa, Nu. 565.
- Dollèans Edward, *Hitoire du mouvement ouvrier*, 1830-1871, Paris, 1947.
- Donovan, Frank, R.: *Education Stricte Ou Education Liberale (Raising Your Children)*, Fransızcaya Çvr.: Simone Roux, Edt. Robert Laffont, Paris, 1970.
- Ebû Dâvud, Süleyman İbnu'l-Eş'as Es-Sicistânî (v. 202/817): *Sünenu Ebi Dâvud*, Dâru İhyâu's-Sünen'i-Nebeviyye, Tarihsiz.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed İbnu Ali El-Mevsilî (v.307/919): *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, Yzm. Şehit Ali Paşa, Nu. 564.
- Ebû Zehre, Muhammed: *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, 3. Tab, Mısır, 1957.
- Egemen, Bedi Ziya: *Terbiye İliminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayını, Ankara, 1965.
- Emsâlu İbni Selâm* (Et-Tuhfetu'l-Behiyye İçerisinde), İstanbul, 1302.
- Erzen, Edib Ünal: *Çocuk Davası*, İstanbul, 1943.
- Esrûşenî (Veya Estrûşenî), Muhammed İbnu Muhammed İbni'l-Hüseyn (v.632/1234): *Câmiu'l-Ahkâmi's-Sığar*, 1. Tab., Câmiu'l-Füsûleyn'in Kenarında, Mısır, 1301.
- Fages, J.B.: *Comprendre Levi- Strauss*, Privot, Toulouse, 1979.
- Fetâvâ'l- Hindiyîye, *Bulak* (1313 Baskısından Ofset), 1973.
- Filloux, Jean Claud, *La Personnalité*, PUF, Paris, 1967.
- Gazalî, Ebû Hâmid Muhammed İbnu Muhammed (v.505/111), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Mısır, Tarihsiz.
- Gerbod, Paul, *La Longue Marche Des Femmes Savantes* (Makale), Le Monde De L'education, Juin (Haziran), 1975 Sayısı.
- Gula, Martin: *Çocuk Bakım Müesseseleri*, Çvr. Ülker Ergun, T.C. Sağlık Ve S.Y. Bakanlığı, Sosyal Hizmetler, G. Müdürlüğü, Ankara, 1962.

- Gürson, C.: *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*, İ.Ü. Tıp Fak. İstanbul, 1968.
- El-Haddâdî, Ebu Bekr İbnu Ali (v.800/1397): *el- Cevheretu'n-Neyyire*.
- Hâkim, Ebu Abdillâh, El-Hâkim En-Neysabûrî (v. 405/1014), *el-Müstedrek*, 1335 (Baskısından Ofset), Beyrut.
- Hâkimu't- Tirmizî (v. 255/868): *Nevâridu'l-Usûl*, İstanbul, 1293.
- Hausser, H.: *La Grande Encyclopédie*, Larousse, Hachette, Paris, 1963.
- Heller, Michel, *Makine ve Çarkları, Sovyet Adamının Yetişmesi* (Tarafımdan Tercüme Edilmiştir), Adım, İstanbul, 1998.
- Heysemî, Nûruddîn Ali İbnu Ebî Bekr (v. 807/1404), *Mecmau'z-Zevâid Ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1967.
- Hilmi İhsan: *Püerikültür*, İstanbul, 1931.
- El-Hindî, Alâüddîn Aliyyulmuttaki İbnu Hüsamiddîn (v.975/1567): *Kenzu'l-Ummâl*, Haydarâbâd, 1346/ 1945.
- İbnu Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf (v. 463/1070): *Câmiu Beyânî'l-İlmi ve Fadlihi*, Medine, 1968.
- İbnu Ebî Cemre Ebû Muhammed Abdullah (v. 699/1299): *Behcetü'n-Nüfûs*, Beyrut, Tarihsiz.
- İbni Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah İbnu Muhammed (v. 253/867): *Musanafu İbni Ebî Şeybe*, Haydarâbâd, 1966.
- İbnulemin, Mahmûd Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1940.
- İbnu'l-Hacc El-Malikî, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Muhammed (v. 737/1336): *el-Medhâl*, Beyrut, 1972.
- İbnu Hacer, Şihâbü'd-Dîn Ebu'l-Fadl, Ahmed İbnu Ali El-Askalânî (v.852/1448): *Fethü'l-Bâri Bi-Şerhi'l-Buhârî*, Mısır, 1959.
- , *Hedyü's-Sâri*, Mısır, 1963.
- , *el-Metâlibu'l-Âliye bi- Zevîdi'l-Mesânidi's-Semâniye*, Küveyt, 1973.
- , *Zehrü'l- Firdevs*, Yzm. Yeni Cami, Nu.199-200.
- İbnu Haldun Abdurrahman (v. 808/1405): *el-Mukaddime*, Beyrut, Tarihsiz.
- İbnu Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemsü'd-Dîn Ahmed İbnu Muhammed (v.281/894): *Vefeyâtu'l-A'yân*, Kahire, 1948.
- İbnu Hamza el-Hüseynî, es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid Muhammed İbnu Kemâlî'd-Dîn (v. 1120/1708): *el-Beyân ve't-Ta'rîf fî Beyânî Esbâb-ı Vürûdi'l-Hadîsi's-Şerîf*, Halep, 1329.
- İbnu'l-Kayyim, Şemsü'd-Dîn Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Ebî Bekr El-Cevziyye (v.751/1350), *Sifât'u-Saffe*, Halep, 1969.

- , *Tuhfetu'l-Mevdûd bi-Ahkâmi'l-Mevlûd*, Bombay, 1961.
- , *et-Turuku'l-Hükmiyye fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Kahire, 1953.
- İbnu Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmail (v. 774/1372): *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1966.
- İbnu Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah İbnu Müslim (v. 276/889): *Uyûnu'l-Ahbâr*, (1924 baskısından ofset) Mısır, 1963.
- İbnu Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Yezîd El-Kazvînî (v. 275/888): *Sünen-İ İbni Mâce*, Kahire, 1952.
- İbnu Sahnûn, Ebû Abdillâh İbnu Muhammed (v. 256/869): *Âdâbu'l-Muallimîn*, Kaabisî'nin Risalesiyle Birlikte Basılmıştır, Bak. Kaabisî
- İmâmzâde, Muhammed İbnu Ebî Bekr (v. 573/1177): *Şir'atü'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm*, Yyzm. Tırnovalı, Nu.921.
- İnan, Ali Naim: *Çocuk Hukuku*, A.Ü. Eğitim Fak. Yayını, İstanbul, 1968.
- İslâm Ansiklopedisi*, M.E. Basımevi, İstanbul, 1950.
- İslâm Türk Ansiklopedisi*, İstanbul, 1360/1940.
- El-İrâkî, Zeynü'd-Dîn Ebû'l-Fadl Abdurrahîm İbnu'l-Hüseyn (v. 806/1403): *Tarhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb*, Bulak, 1353.
- Jacquin, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, Çvr. Mehmet Toprak, İstanbul, 1964.
- Kaabisî, Ebû'l-Hasan Ali İbnu Muhammed İbni Halef (v. 403/1012): *İslâmda Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, Çvr. Süleyman Ateş, Hıfzurrahman R. Öymen, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1966, Kitabın Arapça Aslının İsmi: *er-Risâletu'l-Mufassala li-Ahvâli'l-Müteallimîn ve'l-Muallimîn*'dir. Bu Risaleyi İbnu Sahnûn Risalesiyle Birlikte Ahmed Fuat el-Ahvânî et-Terbiye Fi'l-İslâm Adlı Tedkikinin Sonunda Neşretmiştir.
- Kaari, Nûru'd-Dîn Molla Ali İbnu's-Sultan Muhammed El-Herevî (v. 1014/1605): *Şerhu Ayni'l-İlm ve Zeyni'l-Hilm*, Beyrut, 1327.
- , Nûru'd-Dîn Molla Ali İbnu's-Sultan Muhammed El-Herevî (v. 1014/1605): *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, İstanbul, 1327.
- Kaasimî, Muhammed Cemâlû'd-Dîn (v. 1866/1914): *Tefsîru'l-Kaasimî*, Mısır, 1957.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtu's-Sahabe*, Beyrut, 1968.
- Kâsânî, Alâû'd-Dîn Ebû Bekr İbni Mes'ûd (v. 587/1191): *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, 2. Tab, Beyrut, 1974.
- Kâtipçeşlebi, Mustafa İbnu Abdillâh (v. 1067/1656): *Keşfuzzünûn, an Esmâi'l-Kütüp ve'l-Fünûn*, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1971.

- Kettâni, Abdül-Hayy İbnu Rabbâniyyi'l-Ümmeti: *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Beyrut, Tarihsiz.
- Keykâvus, Emîr *Unzûru'l-Meâli*, Kaabûskâme, Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1944.
- Küçüka, Necip Ali, *Çocuk Hukuku*, Ankara, 1936.
- Lebon, Gustave, *La Civilisation Des Arabes*, Paris, 1884.
- Leif, J. G. Rustin, *Genel Pedagoji*, Çvr. Nejat Yüzbaşıoğulları, M.E.B. Yayını, Ankara, 1974.
- Le Grip, A.: *Le Mehdisme en Afrique et l'Asie* (Mecmua) Nu. 18.
- Le Monde Gazetesi, Muhtelif Nüshaları.
- Le Monde de l'Education, Juillet 1975 sayısı.
- Lèvi-Strauss, Claude: *La Pensée Sauvage*, Plon, Paris, 1969.
- , *Race Et Histoire*, Gonthier, Paris, 1972.
- Lisânu'l-Arab* (İbnu Manzûr Tarafından Te'lîf Edilmiş Olup, Ansiklopedik Arapça Lügattir), Beyrut, Tarihsiz.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali İbnu Muhammed (v. 450/1058): *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn*, İstanbul, 1299.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, İstanbul, 1322.
- Merdâvi, Alâu'd-Dîn Ebû'l-Hasan Ali İbnu Süleyman (v. 885/1480): *el-İnsâf*, 1957.
- Mialaret, Gaston: *Introduction à la Pédagogie*, PUF, Paris, 1967.
- Mubârekfûrî, Ebû'l-Ali Muhammed Abdurrahmân İbnu Abdirrahîm (v. 1353/1934): *Tuhfetu'l-Ahvazî bi-Şerhi Câmii't-Tirmizî*, Kahire, 1963.
- Münâvî, Şemsü'd-Dîn Abdü'l-Azîm İbnu Abdi'l-Kavi (v. 1031/1621): *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr*, Beyrut, 1972.
- Münzirî, Zeynü'd-Dîn Abdü'l-Azîm İbnu Abdi'l-Kavi (v. 656/1258): *et-Terğîb ve't-Terhîb*, Mısır, 1968
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccâc El-Kuşeyrî (v. 261/874): *Sahîhu Müslim*, Kahire, 1955.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed İbnu Ali İbnu Şayb (v. 303/915): *Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ)*, Kahire, 1930.
- Nevevî, *Minhâc*: (Şerbînî'nin *Muğnî'l-Muhtâç* Şerhiyle Birlikte Basılmıştır) Bak. Şerbînî.
- , *Şerhu Müslim*, Mısır, Tarihsiz.
- Onul, Behiç: *İnfeksiyon Hastalıkları*, A.Ü. Tıp Fak. Yayını, Ankara, 1971.
- Orhon, Güngör: *Suçlu Çocuklarla İlgili Bir İnceleme*, Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıhî Hizmetler U.M. Yayını, Ankara, 1971.

- Özman, M. Aydoğan, *İnsan Haklarıyla İlgili Temel Metinler*, Ankara, 1971.
- Pakalın, Mehmed Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1971.
- Pars, Vedîde Baha (Bir Heyetle Birlikte): *Eğitim Psikolojisi*, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1967.
- Paul Martoux, *La Révolution industrielle au XVIIIe siècle*, Paris, 1905.
- Petit Robert, Paris, 1967.
- Râzi, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Ömer, İbni Hüseyin (v. 606/1209): *Et-Tefsîru'l-Kebîr*, Kahire, Tarihsiz.
- er-Remlî, Şemsü'd-Dîn Muhammed İbnu Ebi'l-Abbâs (v.1004/1594): *Nihâyetü'l-Muhtâç*, Mısır, 1967/1386.
- Russel Bertrand,: *Terbiyeye Dair*, Çvr. Hâmit Dereli, Ankara, 1954.
- Said İbnu Mansûr İbni Şu'be (v. 227/841): *Sünenu Saîd İbnu Mansûr*, Malagaon, 1967.
- Sapmazlı, Hüseyin: *Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri*, 2. Tab, Ankara, 1943.
- Schwartz, Bertrand: *L'education Demain*, Aubier, Montaigne, Paris, 1973.
- Sefârinî, İbnu Ahmed İbni Sâlim (v. 1188/1774): *Gıdâu'l-Elbâb li-Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb*, Mısır, 1325.
- Serahsî, Şemsü'd-Dîn Ebû Bekr Muhammed İbnu Ahmed (v. 490/1096): *Şerhu Siyerü'l-Kebîr*, Kahire, 1971.
- , *Usûlu's-Serahsî*, Haydarâbâd, Deken, 1973.
- Suyûtî, Celâlü'd-Dîn Abdurrahman Ebû Bekr (v. 911/1505): *Câmiu's-Sağîr*, Münâvî'nin *Feyzu'l-Kadîr Şerhi* ile birlikte basılmıştır, Bak. Münâvî.
- , *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a*, Beyrut, 1975.
- , *Târihu'l-Hulefâ*, Kahire, 1964.
- Şensoy, Naci: *Çocuk Suçluluğu- Küçüklük- Çocuk Mahkemeleri Ve İnfaz Müesseseleri*, İstanbul, 1949.
- Şerbînî, Eş-Şeyh Muhammed (v. 977/1569): *Muğni'l-Muhtâç*, Mısır, 1958/1377.
- Şevkânî, Muhammed İbnu Ali İbni Muhammed (v.1250/1834): *Neylü'l-Evtâr*, *Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Kahire, 1971.
- Taberânî, Ebû'l-Kaasım Süleyman İbnu Ahmed İbni Eyyûb (v. 360/970): *Fadlu'r-Remy ve Ta'limihi*, Yzm. Köprülü, Nu. 384/2.
- Taberânî, *Mu'cemu's-Sağîr*, Kahire, 1968.
- Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, Yzm. Karaçelebizâde, Nu. 72-73.
- Taberî, Muhammed İbnu Cerîr (v. 311/923): *Tarihu't-Taberî*, Beyrut, Tarihsiz.

- Talas, Câhit: *İçtimâî İktisat*, Ankara, 1966.
- Taner, Tahir: *Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi İle Küçük Suçlular Hakkında Tatbiki Gereken Tedbirlere Müteallik Rapor*, İ.Ü. Türk Kriminoloji Enstitüsü Yayını, Nu.2, İstanbul, 1950.
- Tebrizî, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Abdillâh (v. 737/1336): *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Dimeşk, 1961.
- Tekindağ, M.C. Şehâbüddîn, *Berkûk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul, 1961.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed İbnu İsâ İbni Sevr (v. 279/892): *Sünenü't-Tirmizî*, Humus, 1966.
- Toprak İsmet Yılmaz, *Sosyal Güvenlik Açısından İş Kazaları* (Doktora tezi), Erzurum, 1976.
- Toynbee, Arnold: *la Religion Vue Par Un Historien*, Fransızca'ya Çvr. Marcelle Weill, Paris, Gallimard, 1963.
- , *La Civilisation À L'épreuve*, Fransızca'ya çvr. Renée Villoteau, Gallimard, Paris, 1959.
- Türk Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayını, Ankara, 1964.
- İbnu Ebî Cemre Ebû Muhammed Abdullâh (v. 699/1299): *Behçetü'n-Nüfûs*, Beyrut, Tarihsiz.
- Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi*, İstanbul, Ankara, 1940.
- Umay, Bak. *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun Küçük Bir Tarihçesi*.
- Ülken, Hilmi Ziya: *Felsefeye Giriş* (Birinci Kitap), A.Ü.İ. Fak. Yayını, Ankara, 1967.
- Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, Nu. 1.
- Vatican-II, *Les Relations De L'eglise Avec Les Religions Non- Chrétiennes*, Cerf, Paris, 1969.
- William, E. Rappard, *La Révolution Industrielle et les Origines de la Protection Légale du Travail en Suisse*, Berne, 1914.
- Yahya İbnu Yahşa İbni Yahşa İbni İbrahim: *Şerhu Şir'ati'l-İslâm*, Yzm. Kılıç Ali, Nu. 594.
- Yaşar, Osman: *Çocukların Müesseselerde Bakımı*, T.C.S. ve S.Y.B. Neşri, Ankara, 1962.
- Yazır, Hamdi: *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2. Tab, İstanbul, 1960.
- Zeydan, Abdulkerim: *İslâm Hukukuna Giriş*, Çvr. Ali Şafak, İstanbul, Tarihsiz.
- Zeyd İbnu Ali: *Müsnedü İmâm-ı Zeyd*, Lübnan, 1966.

DİPNOTLAR

- ¹ Bak. Heller, Makine ve Çarkları, s. 18- 19.
- ² Tahrir 6
- ³ Kâbisi, İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale, s.34.
- ⁴ De la Quenèrie G.: L'Antè-Christ, La Grande Encyclopédie, Hachette, Paris,1963, 3,137.
- ⁵ Vatican-II, La Relation de l'Eglise Avec les Religions Non-Chrètiennes, Cerf, Paris, 1969, p.29.
- ⁶ Bak. Allier, Raul: La Psychologie de la Conversion Chez les Peuples Non-Civilisès, Payot, Paris,1925, 2,424; Lèvis-Strauss, CL., La Pensée Sauvage, Plon, Paris, 1969, p.3 ve devamı; Hilmi Ziya Ülken, Felsefeye Giriş (Birinci Kitap), A.Ü. İlahiyat Fak., 1957, s.15-17.
- ⁷ Fages, J. B. : Comprendre Lèvy-Strauss, Privot, Toulouse, 1979, p. 65.
- ⁸ Lèvi-Strauss, Claud: Race Et Histoire, Gonthier, Paris, 1972, p. 21.
- ⁹ Bak.Toynbee, Arnold, La Religion Vue Par Un Historien, Fransızcaya çeviren: Marcelle Weill, Gallimard, Paris, 1963, p.166-169.
- ¹⁰ Allier, a.g.e. 2, 458 ve devamı, 461-62. sayfadaki dipnotlarda aynı hikâyeleri anlatan muhtelif kaynaklar kaydedilmiştir.
- ¹¹ Bak. Toynbee, La Civilisation À L'épreuve, Gallimard, Paris, 1959, p. 273. (Fransızcaya çeviren:Renèe Villoteau).
- ¹² Lèvi-Strauss, La Pensée Sauvage'da ilk sayfalardan itibaren bu fikri çürütmeye başlar.
- ¹³ Lèvi-Strauss, Race et Histoire, p. 22.
- ¹⁴ Toynbee, L'Histoire, Gallimard, Paris, 1961, p. 46. (Fransızca'ya çeviren: Elisabeth Julia).
- ¹⁵ Toynbee, La Civilisation À L'épreuve, p. 222-223.
- ¹⁶ Bastid, Roger, Les Ameriques Noires, Payot, Paris, 1967, p. 175.
- ¹⁷ A.e. s. 55, 176
Bak. Leif, J., Rustin, G. Genel Pedagoji, Çeviren: Nejat Yüzbaşıoğulları, M.E.B. yayını, Ankara, 1974, s. 124-135.

- ¹⁸ Allier, a.g.e. 2, 453.
¹⁹ A.e. 2, 438.
²⁰ Bak. Gerbod, Paul, La Longue Marche des Femmes Savantes, (makale), Le Monde de l'Education, Juin 1975, No. 7, p. 8.
²¹ Bak. Leif, J., Rustin, G. Genel Pedagoji, Çeviren: Nejat Yüzbaşıoğulları, M.E.B. yayını, Ankara, 1974, s. 124-135.
²² Bousquet, L'Ethique Sexuelle De L'İslâm, G.-P. Maisonneuve et Rose, Paris, 1966, p. XV.
²³ Russel, Bertrand: Terbiyeye Dair, çeviren: Hamit Dereli, Ankara, 1954, s. 193.
²⁴ Berge, Andrè: Çocuğun Cinsel Eğitimi, çeviren: Nazife Müren, İstanbul, 1969, s. 39.
²⁵ Donavoran, Frank, R.; Education Stricte ou Education Libèrale (Raising Your Children), Fransızca'ya çeviren: Simsone Roux, Edt. Robert Laffont, Paris, 1970, p. 12-13 ve devamı
Bak. Küçüka, Çocuk Hukuku, s. 1-2.
²⁶ Egemen, Bedi Ziya, Terbiye İlminin Problemleri, A. Ü. İlâhiyat Fak. Yayını, Ankara, 1965, s. 11.
²⁷ Bak. İnan, Ali Naim: Çocuk Hukuku, A.Ü. Eğitim Fak. Yayını, İstanbul, 1968, ss. 4-6.
²⁸ A.e.s. 3
²⁹ Bak. Küçüka, Çocuk Hukuku, s. 1-2.
³⁰ Chazal, Jean: Les Droits de l'Enfant, PUF, Paris, 1969, pp. 8-9.
³¹ Akol, Osman Korkut: Kimsesiz Çocuklar, Ankara, 1950, s. 92.
³² Sapmazlı, Hüseyin: Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri, 2. tab, Ankara, 1943, s. 128.
³³ A.e., a.s.
³⁴ Akol, a.g.e. s. 89.
³⁵ Sapmazlı, a.g.e. s.115-116; Akol, a.g.e. s. 97
³⁶ Akol, a.e. s.97.
³⁷ Beyannamenin Fransızca aslı Chazal'ın zikri geçen kitabının 11-14. sayfalarında mevcuttur.
³⁸ 49 Hücürât 13.
³⁹ Bak. El-Münzirî, et-Terğib ve't-Terhîb, Mısır,1968, 3, 612-613; el-Kandehlevî, Muhammed Yusuf: Hayâtu's-Sahabe, 1968/1388, Beyrut, 3, 612.
⁴⁰ Kâsânî, a.g.e. 7, 109, Bilmen, Ömer Nasuhî, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1968, 3,434.
⁴¹ Bak, Ebu Davud, Sünen, tarihsiz, İcârât 47 (3, 292, 3544. H.); Müslim, Hibât 10, 14, 19.
⁴² Ahmed İbnu Hanbel, Müsned, Kahire, 1313, 4, 269.
⁴³ Tirmizî, Sünen, Humus, 1966, Ahkâm 30, 1367. H.
⁴⁴ Aliyyu'l-Kaari, Şerhu Ayni'l-İlm ve Zeyni'l-Hilm, Betrut, 1352, 1, 419.
⁴⁵ Ebu Davûd, Büyü 83 (3, 292, 3542. h.).
⁴⁶

- ⁴⁷ Hücürât, 49, 10.
- ⁴⁸ Buhârî, es-Sahîh, Kahire, 1958, Vesâya 9 (4,6).
- ⁴⁹ Bak. İbnu Mâce, Sünen, Kâhire, 1952, Zühd 6 (2, 1380, 4122-24. h.).
- ⁵⁰ Müsned-i Ahmed, 2, 287.
- ⁵¹ İbnu Sahnûn, Ebû Abdillâh İbnu Muhammed Âdâbu'l-Muallimîn, (Kaabisî'nin risalesiyle birlikte basılmıştır) s. 356.
- ⁵² Bak. De Clinchamps, Philippe du Puy: La Nobblesse, 3èm ed., PUF, Paris, 1968, p. 5-6.
- ⁵³ A.e.s. 7. Hausser, H.: La Grande Encyclopédie, Larousse, -Hachette, Paris, 1963, 24, 1155-1156.
- ⁵⁴ De Clinchamps, a.g.e. p.117.
- ⁵⁵ A.e. p.5; Hausser, a.g.e. 24, 1157.
- ⁵⁶ De Clinchamps, a.g.e. p.5.
- ⁵⁷ A.e. p. 22-38.
- ⁵⁸ Hausser, a.g.e. 24, 1157.
- ⁵⁹ A.e. 24, 1156.
- ⁶⁰ Fatır 35, 18.
- ⁶¹ Ebu Davud, İtk 12 (4, 29, 3963. h.).
- ⁶² Bak. Azimâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud, Medîne, 1968, 10, 507-508.
- ⁶³ A.e. 10, 307.
- ⁶⁴ Müslim, Hudûd 22 (3, 1322, 1695.H.).
- ⁶⁵ Serahsî, Usûlü's-Serahsî, Beyrut, tarihsiz, 1, 340.
- ⁶⁶ Müslim, Hudûd 8 (3, 1316, 1688. H.); Buhârî, Fadâilu'l-Ashâb 18 (5, 29).
- ⁶⁷ -Hâkim, el-M üstedrek 4, 100; Feyzu'l-Kadîr 5, 372.
- ⁶⁸ Berkî, Alî Himmet, 250 Hadis (tercüme ve izahı) Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara, 1977, s. 158.
- ⁶⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi: Hukuki İslâmiyye ve İstilahât-ı Fikhiyye Kamusu, İstanbul, 1958, 2, 432.
- ⁷⁰ Bak. Şerbînî, eş-Şeyh Muhammed: Muğni'l-Muhtaç, Mısır, 1958/1377, 3, 458; Esrûşenî (veya Estrûşenî veya Üstrûşenî), Muhammed İbnu Muhammed ibni'l-Hüseyn, Câmiu Ahkâmî's-Sığar, 1. tab, (Câmiu'l-Füsûleyn'in hâmişinde, Mısır, 1300, 1. 215 (Bu kitap tarafımızdan tercüme edilmiş ve 1986'da Cihan yayınevince İstanbul'da basılmıştır).
- ⁷¹ Şerbînî, a.g.e. 3, 458.
- ⁷² Ebu Zehre, Muhammed: Ahvalu's-Şahsiyye, Mısır, 1957, s. 432.
- ⁷³ Merdâvî, Alâüddin Ebu'l-Hasan Ali İbnu Süleyman, el-İnsâf, 1957, 9,416.
- ⁷⁴ Kâsânî, a.g.e. 4, 42.
- ⁷⁵ Fetâva'l-Hindiyye, Bulak (1313 baskısından ofset), 1973, 1, 541.
- ⁷⁶ İbnu Abidin, Muhammed Emin İbnu Ömer, Reddü'l-Muhtâr Alâ Dürrî'l-Muhtâr, Mısır, 1272 (baskısından ofset). 2, 633-637; Ebû Zehre, a.g.e. s.434.
- ⁷⁷ Esrûşenî, a.g.e. 1, 228-29.
- ⁷⁸ Kâsânî, a.g.e. 4,43.
- ⁷⁹ Ebu Zehre, a.g.e. s. 489.

- ⁸⁰ Nisa 4, 6.
⁸¹ En'am 6, 152.
⁸² Beyzâvî, Tefsir, Mısır, 1955, s. 154.
⁸³ Nisa 4, 10.
⁸⁴ Kasânî, a.g.e. 7, 170.
⁸⁵ Estrûşenî, a.g.e. 1, 184-85.
⁸⁶ Ebu Zehre, a.g.e., s. 471
⁸⁷ A.e. s. 472.
⁸⁸ Mecelle, 983. madde.
⁸⁹ Bak. Mecelle, 967. madde.
⁹⁰ Mecelle, 981. madde.
⁹¹ Mecelle, 968. madde; Kâsânî, a.g.e. 7,170, 193.
⁹² Estrûşenî, a.g.e. 1, 337.
⁹³ Mecelle, 974. madde.
⁹⁴ Ebû Zehre, a.g.e. s. 498-503.
⁹⁵ Bilmen, a.g.e. 5, 198.
⁹⁶ Estrûşenî, a.g.e. 1, 217.
⁹⁷ Fetâvâ'l-Hindiyye, 3, 176.
⁹⁸ İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî, el-Medhal, 2. tab, Beyrut, 1972, 2, 322.
⁹⁹ Ebu Davud, Hudûd 17 (4, 239, 4398-4403. H.).
¹⁰⁰ İbnu Âbidîn, a.g.e. 2, 670.
¹⁰¹ Bilmen, a.g.e. 3, 310.
¹⁰² A.e. 3, 24.
¹⁰³ Serahsî, Usul 2, 344.
¹⁰⁴ Şensoy, Naci; Çocuk Suçluluğu- Küçüklük- Çocuk Mahkemeleri ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul, 1949, s. 87-88.
¹⁰⁵ A.e. s. 79-80.
¹⁰⁶ A.e. s. 84.
¹⁰⁷ Erzen, Edib Ünal: Çocuk Davası, İstanbul, 1943, s. 23-24.
¹⁰⁸ Şensoy, a.g.e. s. 152.
¹⁰⁹ 9.8.1989 tarihli Zaman Gazetesi görülebilir.
¹¹⁰ Bak. Sapmazlı, a.g.e. s. 152-53.
¹¹¹ Adasal, Rasim: Çocuğun Ruh Sağlığı ve Terbiye Esasları, İstanbul, 1952, s. 88.
¹¹² Şensoy, a.g.e. s. 206.
¹¹³ Bak, Şensoy, a.g.e. s. 147, 152; Erzen, a.g.e. s.7, 30, 34.
¹¹⁴ Erzen, a.g.e. s. 11-12.
¹¹⁵ Sapmazlı, a.g.e. s. 100.
¹¹⁶ Erzen, a.g.e. s.30.
¹¹⁷ Şensoy, a.g.e. s. 84.
¹¹⁸ Estrûşenî, a.g.e. 1, 339.
¹¹⁹ Tirmîzî, Birr 15 (6, 170, 1920. H.).
¹²⁰ Hâkim en-Neysaburî; el-Müstedrek Alâ's-Sahîheyn, Haydarâbâd- Deken, (1335 baskısından ofset, Beyrut) 1, 62.
¹²¹ İbnu Hacer el-Askalânî, el-Metâlibu'l-Âliye, Kuveyt, 1973, 3, 146.

- ¹²² Bak. Buhârî, Edeb 89 (8, 41) ve Ebu Davud, Diyât 7 (4, 177, 4520.H.).
- ¹²³ Buhârî, Edeb 79 (8, 36); 89 (8, 42).
- ¹²⁴ Şu rivayetler nazar-ı itibara alınınca çocukların beş vakit camiye gittikleri anlaşılır: Buhârî, Ezan 159 (1, 218); Hâkim, el-Müstedrek 3, 165-166, 167; Nesâî, Sünen, Kâhira, 1930, Kible 35 (2, 94-95); İbnu Ebî Şeybe; el-Musannaf, Haydarâbâd, 1966, 2, 57.
- ¹²⁵ Buhârî, İydeyn 16 (2, 26).
- ¹²⁶ Buhârî, Ezan 88 (1, 188-89); Nesâî, İftitâh 172 (2, 229-230).
- ¹²⁷ Nesâî, Cum'a 30 (3, 108); Buhârî, Fiten 20 (9,71); Fedâilu Ashâb 22 (5, 32).
- ¹²⁸ Müsned-i Ahmed 4,5; Ebu Davud, Cihad 54 (3,90, 2779.H.).
- ¹²⁹ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 5 (5, 30); Müslim, Fedâilu's-Sahabe 57-59.
- ¹³⁰ Buhârî, Et'ime 38 (7, 101); Müstedrek 3, 177; İbnu Mâce, Mukadime 22 (1, 51, 144.H.).
- ¹³¹ Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman İbnu Ahmed, el-Mu'cemu's-Sağır, Kahire, 1968, 2, 143.
- ¹³² Buhârî, Vüdû 16 (1,50).
- ¹³³ Buhârî, Eşribe 21 (7, 144).
- ¹³⁴ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, Kahire, 1379, s. 389, 1139. H.
- ¹³⁵ Ebu Dâvud, Edeb 137 (4, 352, 5203.H.).
- ¹³⁶ Ebu Davud, Salât 60 (1, 160, 587.H.); İmâmet 11(2, 80).
- ¹³⁷ Hâkim, el-Müsedrek: 3, 131-132.
- ¹³⁸ İbnu Abdilberr, Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi, Medîne, 1968, 1, 111.
- ¹³⁹ Buhârî, Tefsir 110. sure (6, 220-221).
- ¹⁴⁰ Hâkim, el-Müstedrek 3, 539.
- ¹⁴¹ El-Hindî, Alaüddin Aliyyülmuttakî İbnu Hüsâmiddîn: Kenzu'l-Ummâl, Haydarâbâd, 1945/1364, 10, 150.
- ¹⁴² Câmi'u Beyânî'l- İlm 1, 149.
- ¹⁴³ İbnu'l-Kayyimi'l-Cevziyye, Şemsü'd-Din Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Ebi Bekr: Sıfatu's-Safve, Halep, 1969, 1, 746.
- ¹⁴⁴ İbnu Abdilberr a.g.e.1, 111-12.
- ¹⁴⁵ A.e. 1,111.
- ¹⁴⁶ İbnu Hacer, F.B. 1, 152; Müsned 3, 429; İbnu Abdilberr, Câmiu Beyânî'l-İlm 1, 209.
- ¹⁴⁷ İbnu Abdilberr, a.g.e. 1, 209.
- ¹⁴⁸ A e. s.1, 212.
- ¹⁴⁹ İbnu Hacer, Hedyü's-Sâri 2, 251-252.
- ¹⁵⁰ Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed İbnu Ali el-Hatîb; el-Kifâye Fî İlmi'r-Rivâye, Mısır, 1972, s. 117.
- ¹⁵¹ Nahl 16, 58.
- ¹⁵² Aynî, Bedrü'd-Dîn Ebü Muhammed Mahmud İbnu Ahmed; Umdetu'l-Kaari Şerhu Sahihî'l-Buhârî, 1348 (baskısından ofset, Beyrut), 22, 87; İbnu Hacer el-Askalânî; Fethu'l-Bâri bi-Şerhi Sahihî'l-Buhârî, Mısır, 1959, 13, 10.
- ¹⁵³ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 7, 134; İbnu Kesir, 7, 226.
- ¹⁵⁴ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 1, 94-95.
- ¹⁵⁵ Buhârî, Tefsiru'l-Bakara 3 (6, 22); Müslim, İmân, 141 (1, 10, 86.H.).

- 156 Buhârî, İman 11 (1, 11).
- 157 İbnu Kesir, İmâdu'd-Dîn Ebû'l-Fida: Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, Beyrut, 1966, 6, 633-637.
- 158 Mûmtahine 60, 12.
- 159 Enam 6, 140.
- 160 Tekvîr 81, 8-9.
- 161 İsra 17, 31; Karşılaştır: Enam 6, 151.
- 162 Buhârî, Akîka 1 (7, 108); Edeb 108 (8, 53); Müslim, Fedâil 62 (4, 1087, 2315. H.); Münâvî a.g.e., 6, 365; Kenzu'l-Ummâl 12, 97.
- 163 Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr 2, 538, 2489.H.; el-Heysemî,a.g.e. 8. 47.
- 164 Ebu Davud, Edeb 70 (4, 287, 4948.H.); Darîmî, Sünen, Kahire, 1966, 2, 204, 2697.H.
- 165 Buhârî, Edeb 108 (8, 53).
- 166 İbnu'l-Kayyim, Tuhfetu'l-Mevdûd bi-Ahkâmi'l-Mevlûd, Bombay, 1961, s.71-72; 85-86.
- 167 Hâkim, a.g.e. 4, 276; İbnu Hacer: Fethu'l-Bâri 3, 146; Heysemî a.g.e. 8, 47; 10, 46. Zaman gazetesi 21.8.2000 tarihli nüshasında "İsmini söyle güleyim" başlığı ile verdiği bir haberde, memleketimizde komik isim ve soyisimlerin oldukça fazla olduğuna dikkat çektikten sonra, telefon rehberinden derlendiği belirtilen altmış üzerinde isim kaydedilir. Bunları iştince ağlanacak halimize gülmemek elde değil. Birkaç misal: Jandarma Kızkaçıran, Kaymak Bal, Hâlim Harap, Güçlü Kuvvetli, Ayşe Donsuz, Yağmur Sağanak, Dünya Malidüzdür, Ümit Var, Satılmış Dönekoğlu, Çetin Ceviz, Avukat Güven Kurtul, vs. Ve temenni ediyorum: "Keşke bir kısım veliler, nüfus daireleriyle çocuklarına Türkçe olmayan isim koymaktan değil, komik olan isim koymaktan dolayı ihtilafa düşseler, mahkemelik olsalardı".
- 168 Petit Robert, Paris, 1967, p.1138
- 169 Bak. El-Meydanî, eş-Şeyh Abdul-Gâni, el-Lübâb Fî Şerhi'l-Kitap, 4. tab, Mısır, 1961, s. 324.
- 170 Buhârî, Münâfık 5.
- 171 Buhârî, Ferâiz 29.
- 172 İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s. 79.
- 173 İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s. 79.
- 174 Estrûşenî, a.g.e. 1, 152; Kâsânî, a.g.e. 6, 197; İbnu Abidin, a.g.e. 3, 314.
- 175 Bilmen, a.g.e. 2, 397, 405, 406; İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 623.
- 176 Bilmen, a.g.e. 2, 406, 407.
- 177 Ebu Zehre, a.g.e. s. 411.
- 178 İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 670.
- 179 Er-Remlî, Şemsü'd-Dîn Muhammed İbnu Ebi'l-Abbas, Nihâyetu'l-Muhtâç, Mısır, 1967/1386, 7, 218; Heytemî, Şihâbü'd-Dîn Ahmed İbnu Hacer, Tuhfetu'l-Muhtâç bi şerhi'l-Minhâc, yer ve tarih belli değil, 8, 344.
- 180 Estrûşenî, a.g.e. 1, 231
- 181 A.e. 1, 82; Fetâvâ'l-Hindiyeye 1, 561-62; Kâsânî, a.g.e. 4, 31; Ebû Zehre, a.g.e. s.462-63.
- 182 Cevheretü'n-Neyyire 2, 116.
- 183 Kâsânî, a.g.e. 4, 31; Estrûşenî, a.g.e. 1, 79-82, 87; İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 671.
- 184 Ebu Zehre, a.g.e. s. 460-61.
- 185 İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 672; Fetâvâ'l-Hindiyeye 1, 563.

- ¹⁸⁶ Abdurrezzâk- İbnu Muhammed es-San'ânî; Musannafu Abdirrezzak, Beyrut (ofset) 1970, 5, 311.
- ¹⁸⁷ Abd İbnu Humejd,: Müsnedu Abd İbnu Humejd, Yzm. Ayasofya, Nu. 0.894, 16/b; Ebu Ya'la Ahmed İbnu Ali el-Mevsilî, Müsnedu Ebî Ya'la, Yzm. Şehid Ali Paşa, Nu. 564, 21/b.
- ¹⁸⁸ İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, 12, 387.
- ¹⁸⁹ Belâzurî, Ebu'l-Abbas Ahmed İbnu Yahya, Fütûhu'l-Büldân, Beyrut, 1958, s. 85.
- ¹⁹⁰ Kettânî, Abdü'l-Hayy İbnu Rabbâniyyi'l-Ümmeti: et-Terâtibu'l-İdâriyye, Beyrut, 1958, tarihsiz, 2, 36.
- ¹⁹¹ Tirmizî, Büyû 34 (4, 257, 1258. H.).
- ¹⁹² Taberî, Muhammed İbnu Cerîr, Tarihu't-Taberî, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 221.
- ¹⁹³ Azimâbâdî, a.g.e. 5, 30.
- ¹⁹⁴ Bak. Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid 6,6-7.
- ¹⁹⁵ 2 Ocak 1976 tarihli Le Monde Gazetesi.
- ¹⁹⁶ Bakara, 2, 233.
- ¹⁹⁷ Kâsânî, a.g.e. 4, 24-25; Karşılaştır: Kaasimî, Muhammed Cemâlü'd-Dîn: Tefsîru'l-Kaasimî, Mısır, 1957, 3, 610-11; Yazır, Hamdi: Hak Dini Kur'ân Dili, İkinci baskı, İstanbul, 1960, 2, 797.
- ¹⁹⁸ Bakara, 2, 220.
- ¹⁹⁹ Buhârî, Talak 25 (7, 68); Müslim, Zühd 42 (4, 2287, 2983.H.).
- ²⁰⁰ İbnu Mâce, Edeb 6 (2, 1213,3679.H.).
- ²⁰¹ Tirmizî, Birr 14 (6, 169, 1918.H.).
- ²⁰² Bak. Ali Himmet, İslâm Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1360-1940, 2, 521; Barkan, Ömer Lütfi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1961, 2, 18; Pakalın, Mehmed Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. yayını, İstanbul, 1971, 1, 114.
- ²⁰³ Cevheretü'n-Neyyire 2, 116.
- ²⁰⁴ Bakara 2, 233.
- ²⁰⁵ Müslim, Fedâil 63 (4, 1808, 2316.H.); İbnu Mâce, Cenâiz 27 (1, 484, 1512.H.); Müsned 3, 112.
- ²⁰⁶ El-Hindî, Kenzu'l-Ummâl 6, 141; Suyutî, Câmiu's-Sağîr 4, 55.
- ²⁰⁷ Heysemî, a.g.e. 4, 262; İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye 2, 80, 170. H.
- ²⁰⁸ Zeyd İbnu Ali, Müsnedü'l-İmâmı Zeyd, Lübnan, 1966, s.481; İmamzâde, Muhammed İbnu Ebî Bekr: Şir'atu'l-İslâm İlä Dârî's-Selam, Yzm. Tirnovalı, Nu. 921, 84/b.
- ²⁰⁹ Kâsânî, a.g.e. 4, 40; Estrûşenî, a.g.e.1, 77.
- ²¹⁰ Onul, Behiç: İnfeksiyon Hastalıkları, A.Ü. Tıp Fak. Yayını, İstanbul, 1968, s. 40.
- ²¹¹ Gürson, C.: Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, İ.Ü. Tıp Fak. Yayını, İstanbul, 1968, s.40.
- ²¹² Ebu Davud, Savm 3 (2, 296, 2318.H.); Şevkânî, Neyl 4, 258-60.
- ²¹³ Ebu Davud, Tıp 16 (4, 9, 3814.H.); İbnu Mace, Nikâh 61 (1, 648, 2012.H.).
- ²¹⁴ Bu bahsi, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye" adlı kitabımızın "giyle" bahsinde etraflıca işledik.
- ²¹⁵ Kaari, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker s. 259.
- ²¹⁶ Zeydan, Abdulkерim, İslâm Hukukuna Giriş, Çeviren: Ali Şafak, Sırdaş yayınevi, İstanbul, tarihsiz, s.456; İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s. 176; Merdâvî, el-İnsâf 9, 430; Nevevî, Fetâvâ'n-Nevevî, Yzm. Yeni Câmi, Nu. 656, 289/b.

- 217 İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s.176; Nevevî, Fetâvâ, 289/b.
218 Fetâvâ'l-Hindiyye 1, 541.
219 Ebu Davud, Talak 35 (2, 283, 2276.H.); Müsnedu Ahmed 2, 182.
220 Hâkim, el-Müstedrek 2, 55; Tirmizî, Siyer 1566.H.
221 Hâkim, el-Müstedrek 2, 55; Tirmizî, Siyer 17 (5, 291, 1566.H.).
222 el-Hindî, Kenzu'l-Ummâl 5, 333; Saîd İbnu Mansûr, es-Sünen; Malegaon, 1967, 2, 116.
223 Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî' 4, 42-43.
224 Mecelle 968. madde.
225 Ebu Zehre, a.g.e. s. 472.
226 Kâsânî, a.g.e., 4, 43; İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 641; Estrûşenî, a.g.e. 1, 100.
227 Kâtip Çelebi, Keşfuzünûn, M.E.B. yayını, İstanbul, 1971, 1, 381.
228 İbnu Abidin, a.g.e. 2, 654-55.
229 A.e. 1, 548.
230 Bu konuda geniş bilgi için bk: Kâsânî, a.g.e. 4,24; İbu Âbidin, a.g.e. 2, 640; İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri 11, 434; Nevevî, Şerhu Müslim 14, 164-165.
231 Süyûtî, Câmiu's-Sağîr 3, 269, Müsned'i Ahmed 2, 172.
232 Nesâî, Nikâh 11 (6, 65-66).
233 Jacquin, a.g.e. s. 86.
234 Russel, a.g.e. s.84/217.
235 Bak. Jacquin, a.g.e. s.35; Filloux, Jean-Claud: La Personnalité, PUF, Paris, 1967, p. 93.
236 Bak. Çağlar, Doğan: Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi, A.Ü. Eğitim Fak. Yayını, Ankara, 1974, ss.28-29, 105, 124, 155, 159, 174-75, 190 vs.
237 Chombart De Lauwe, Paul-Henry: Des Hommes et Des Villes, Payot, Paris, 1970, p. 194.
238 Ebu Zehre, a.g.e. s.439.
239 Kahire mahkemesinin 16 Nisan 1956 tarihinde verdiği karar olup el-Muhâmet mecmuasının 37. senesinde, 203. sayfada neşredilmiştir.
240 Kâsânî 4, 144.
241 İbnu Âbidin, a.g.e. 2, 648.
242 Tercüman Gazetesi, 9.3.1983 günlü nüshası. Yazı, "Nasıl Anarşist Oldular?" adıyla yapılan bir röportajdan alınmadır. Röpotajı Tokay Gözütok yapmıştır.
243 Özman, M. Aydoğan: İnsan Hakları İle İlgili Temel Metinler, Ankara, 1967, s. 36.
244 İbnu Âbidin, a.g.e. 3, 314-15 (8. maddenin tahlilinde bu noktaya temas edeceğiz)
245 Le Monde Gazetesi, 22 Ocak (Janvier) 1976 nüshası.
246 Le Monde Gazetesi, 2 Ocak 1976 nüshası. (Bu hususta fazla bilgi isteyenlere Hak Ses Dergisinin Ocak 1977 tarihli 145. sayısında "Doğum Kontrolü ve Fransa" adlı makalemizi tavsiye ederiz.)
247 Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızın Aile bahsine bakılsın.
248 Gula, Martin; Çocuk Bakımı Müesseseleri, Çeviren: Ülker Ergun, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962, s. 5.

- ²⁴⁹ A.e. s.5; Hilmi, İhsan: Püerikültür, İstanbul, 1931, s. 79.
- ²⁵⁰ Yaşar, Osman: Çocukların Müesseselerde Bakımı (Eser Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal İşler Dairesi'nce hazırlanmıştır), T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962.
- ²⁵¹ Yaşar, a.g.e. s. 12-13.
- ²⁵² Gula, a.g.e. s.11-12.
- ²⁵³ Bu araştırmanın numarası: ST/SGA/, Satış Nu. 6, IV. 1952. Burada takdirle kayetmemiz gereken bir husus, Türk ailesinin korunmasıyla ilgili olarak, 1980 hükümet darbesiyle iktidarı ele alan Millî Güvenlik Konseyi'nce teşkil edilen komisyon tarafından ortaya konan rapordur. Rapora 23 Eylül 1982 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ulaşılabilir.
- ²⁵⁴ Gula, a.g.e. s.6.
- ²⁵⁵ Cahiers Internationaux de Sociologie, 1972, No. LII, p. 186.
- ²⁵⁶ Yaşar, a.g.e. s. 35.
- ²⁵⁷ Le Monde Gazetesi, 2 Ocak 1976 tarihli nüshası.
- ²⁵⁸ Le Monde de l'Education, Juillet 1975, Nu. 7, s. 11.
- ²⁵⁹ Schwartz, Bernard: L'Education Demain, Aubier Montaigne, Paris, 1973, p. 88.
- ²⁶⁰ Bak. Pars, Vedîde Baha (bir heyetle), Eğitim Psikolojisi, M.E.B.yayını, İstanbul, 1967, s. 75; Şensoy, a.g.e. s.24, 43-45; Adasal, a.g.e. s.7-8; Gula, a.g.e. s.5-7; Çağlar, a.g.e. s.93-94; Taner, Tahir: Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ile Küçük Suçlular Hakkında Tatbiki Gereken Tedbirlere Mûteallik Rapor, İ.Ü. Türk Kriminoloji Enstitüsü yayını, Nu.2, İstanbul, 1950; s.17.
- ²⁶¹ Orhon, Güngör, Suçlu Çocuklarla İlgili Bir İnceleme, Sağlık Ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sıhhi Hizmetler Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1962, s.5.
- ²⁶² Adasal, a.g.e. s. 65-66.
- ²⁶³ A.e. s. 3-4.
- ²⁶⁴ Bak. Cuvillier, Armand, Manuel De Sociologi, PUF. Paris, 1968, 2, 567-69.
- ²⁶⁵ Mialaret, Gaston: Introduction à la Pedagogie, PUF, Paris, p. 31-32.
- ²⁶⁶ Schwartz, a.g.e. p. 83.
- ²⁶⁷ İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s. 142.
- ²⁶⁸ Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed, Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn, İstanbul, 1299, s. 177.
- ²⁶⁹ Cebbâr, Abdünnûr; İhvânussafa, Mısır, 1954, s. 58.
- ²⁷⁰ İbnu Mâce, Mukaddime 17 (1, 81, 224.H.); İbnu Abdilberr, a.g.e. 1, 9-12; Suyutî, el-Leâli'l-Masnûa, Beyrut, 1975, 1, 195; Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 2, 43.
- ²⁷¹ Müslim, Zikr 73(4, 2088, 2722.H.).
- ²⁷² Gazâli, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Mısır, 1955, 1, 16; İbnu Âbidin, a.g.e. 1, 29.
- ²⁷³ Yahya İbnu Yahşa, Şerhu Şir'ati'l-İslâm, Yzm., Kılıç Ali, Nu. 594, 25/a.
- ²⁷⁴ İbnu Âbidin, a.g.e. 1, 29.
- ²⁷⁵ Kaabisî, Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed, er-Risaletu'l-Mufassala li-Ahvâli'l-Mûteallimîn ve Âhkâmî'l-Muallimîn, Kahire, 1955, Tahkik Ahmed Fuad el-Ehvânî, (Bu risale Süleyman Ateş ve Hifzurrahman Râşit Öymen tarafından dilimize çevrilmiştir. A.Ü. İlahiyat Fak. Yayını, Ankara, 1966), Eserin Türkçe adı: İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dâir Geniş Risale, s. 44-45.

- 276 İmâmzâde, a.g.e. 86/a.
- 277 Keykavus, Kaabusname, çeviren: Mercümeç Ahmed İbnu İlyas, M.E.B. yayını, İstanbul, 1944, s.205.
- 278 Münâvî, a.g.e. 2,538., 3,393, 394.
- 279 Nevevî, Minhâc (Şerbinî'nin Muğni'l-Muhtâc şerhiyle birlikte basılmıştır) 3, 458.
- 280 Bak. İbnu Hacer el-Heytemî, tuhfetu'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc, 8, 362.
- 281 Bak. Şerbinî, Muğni'l-Muhtâc, 3, 458.
- 282 Estrûşenî, a.g.e. 1, 215-16.
- 283 İbnu'l-Kayyim, Tuhfe, s. 144-145.
- 284 Özman, a.g.e. s. 36, 26. madde.
- 285 Kaari, Şerhu Nuhbe, s. 259; Ahmed Nazif, Ahlâk-ı Diniyye ve Vezâif-i İslâmiyye, İstanbul, 1331, s. 28.
- 286 Bursevî, İsmail Hakkı, Tuhfetu Atâiyye, Yzm. Mihri Şah Sultan, Nu. 191, 41/a.
- 287 Gazâlî, İhva, 3, 74; Kaari, Şerhu Nuhbe, s. 259.
- 288 İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, Kahire, 1948, 1, 420: 3, 306.
- 289 Bak. Sefârî'nî, İbnu Ahmed İbni Sâlim: Gidâu'l-Elbâb li-Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb, Mısır, 1325, 1, 203.
- 290 Özman, a.g.e. s.36.
- 291 Deylemî, Ebu Mansur: Müsnedü'l-Firdevs, 2, 136/b; İbnu Hamza el-Hüseynî, es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid Muhammed; el-Beyân ve't-Ta'rîf Fi Esbâbi Vürûdi'l-Hadîsi's-Şerif, Haleb, 1329, 2, 228.
- 292 Suyutî, Târihu'l-Hulefâ, Kahire, 1964, s. 189.
- 293 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred s. 96, 249.H.; Heysemî, a.g.e. 9, 176.
- 294 El-Hindî, Kenzu'l-Ummâl 16, 272.
- 295 Buhârî, İlm, 18 (1, 29).
- 296 Ebu Dâvud, Tereccül 15 (4, 84, 4196. H.).
- 297 Tirmizî, Birr 57 (6, 206, 1990.H.); Buhâri, el-Edebü'l-Müfred, s. 404, 1183.H.; Müsned-i Ahmed 2, 532.
- 298 Taberânî, Sağîr 2, 39.
- 299 Ebû Davud, Edeb 136 (4, 352, 5203. H.); İbnu Mâce, Mukaddime 11, 144.H.; Hâkim, el-Müstedrek 3, 177.
- 300 Buhârî, İstî'zan 15 (8, 68); Müslim, Selâm 15 (4, 1708, 2168.H.).
- 301 Suyutî, Câmiu's-Sağîr, 3, 281.
- 302 Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 3, 281-82.
- 303 Buhârî, Edeb 81 (8, 37); Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 81 (4, 1890, 2440.H.).
- 304 İmamzâde, Şiratu'l-İslâm, 86/a.
- 305 Emsâlu İbni Selâm (et-Tuhfetu'l-Behiyye içerisinde), İstanbul, 1302, s.11.
- 306 Gazâlî, İhya, 3, 73; İbnu Miskeveyh, Tehzîbu'l-Ahlâk, Mısır, 1959, s.64.
- 307 Suyutî, Câmiu's-Sağîr 3, 393; Hakîmu't-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, İst. 1293, s. 239.
- 308 Saîd İbnu Mansur, a.g.e. 2, 183.
- 309 İbnu Hacer, Zehrü'l-Firdevs, Yzm. Yeni Câmi, Nu. 199-200, 2, 14/a.
- 310 Nesâi, Hayl 12 (6, 225-26), Buhârî, Salat 41 (1,114).
- 311 Buhârî, Rikak 38 (8, 131).
- 312 Nesâi, Hayl 14 (6, 226).
- 313 El-Hindî, a.g.e. 4, 292; Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah İbnu Abdirrahman, Sünen, Kahire, 1966, 2, 124, 2410.h.

- 314 Taberânî, Fadlu'r-Remy ve Ta'limihi, Yzm. Köprülü, Nu. 384/2, 23/a.
315 Serahsî, Şerhu Siyeri'l-Kebîr, Kahire, 1971, 1, 113.
316 Ebû Davud, Cihad 68 (3, 29, 2578.H.).
317 İbnu Hişam, Sire, Mısır, 1955, 1, 390-91.
318 İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye 4, 72.
319 Nevevî, Şerhu Müslim 15, 204; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 13, 143; Aynî, a.g.e. 22, 170.
320 Münâvî, a.g.e. 1, 111; Nevevî, Şerhu Müslim 14, 128-29; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 13, 206.
321 Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s.441; Ebû Davud, Edeb 57; İbnu'l-Kayyim, et-Turuku'l-Hükmiyye Fi's-Siyâseti'ş-Şeriyye, Kahire, 1953, s.282.
322 Deylemî, 2, 41/b.
323 A.e. 2, 162/a.
324 Müslim, Hudûd 22 (3, 1322, 1695.H.).
325 Nevevî, Şerhu Müslim 11, 201.
326 A.e. 11, 202.
327 Bak. Ebû Davûd, Cihâd 120 (3, 53-54, 2668-27.H.); Müsned-i Ahmed 1, 294; 3, 435; 1, 300. Kâsânî, a.g.e. 7, 101.
328 Estrûşenî, a.g.e. 1, 140.
329 Kâsânî, a.g.e. 7, 101..
330 Nesâî, Talak 20 (6, 155); Hâkim, el-Müstedrek 2, 123. .
331 Etrûşenî, a.g.e. 1, 149.
332 A.e. 1, 149; İbnu Abidin, a.g.e. 3, 314.
333 A.e. 3, 314-15.
334 Buhârî, Cihâd 197(4, 93).
335 Bak. İbnu Mâce, Edeb 3 (2, 1210, 3668.H.); Buhârî, el-Edebü'l-Müfred s.45- 48, 89. h., Müslim, Birr 148 (4, 2027, 2630.h.).
336 Tirmizî, Da'avât 55 (9, 144, 3450. h.).
337 Nevevî, Şerhu Müslim 9, 146.
338 Estrûşenî, a.g.e. 1, 342.
339 A.e. 1, 341-42.
340 Petit Robert, Paris, 1967, p.661.
341 İbnu Mâce, Menâsik 76 (2, 1015, 3055. h.).
342 Müslim, İmâre 117- 120 (3, 1501, 1885. h.).
343 Mecelle, 966. madde.
344 Müsned-i Ahmed 2, 92; Heysemî, a.g.e. 4, 32.
345 Buhârî, Edeb 18 (8, 9); Ebu Dâvud, Edeb 156 (4, 355, 5218.h.).
346 Ebu Dâvud, Edeb 66 (4, 285, 4941.H.).
347 Tirmizî, Birr 16 (6, 172, 1924.H.);Ebu Dâvud, Edeb 58 (4, 286, 4942.h.).
348 Hâkim, el-Müstedrek, 1, 62; Ebu Dâvud, Edeb 66 (4, 286, 4943.h.).
349 Müsnedu İmam-ı Zeyd İbn-i Ali s. 505.
350 Buhârî, Edeb 18 (8, 9).
351 İbnu Mâce, Edeb 3 (2, 1209, 3665.h.).
352 Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed İbnu Amr: Müsnedu Bezzâr, Yzm. Köprülü, Nu. 426, 6/a.
353 Münâvî, a.g.e. 5, 257.

- 354 Ebû Dâvud, Edeb 22 (4, 261, 4842.h.).
- 355 Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, 4, 299, 5368.h..
- 356 Münâvî, a.g.e. 5, 257.
- 357 Abdurrezzâk, a.g.e. 9, 447; Taberânî, Mu'cemu's-Sağîr, 1, 44; İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, 2, 82-83..
- 358 Gazâlî, el-Edeb Fi'd-Dîn, Mısır, 1328, s.67.
- 359 Deylemî, a.g.e. 2, 286/b.
- 360 İbnu Manzûr, Lisânu'l-Arap, Beyrut, tarihsiz, 11, 402.
- 361 Kaari, Şerhu Aynu'l-İlm, 1, 418-19.
- 362 Ebû Dâvud, Salat 26 (1, 133, 494. H.); Müberekfûrî, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman: Tuhfetu'l-Ahvazî, bi-Şerhi Câmiî't-Tirmizî, Kahire, 1963, 2, 445.
- 363 Bak. Şevkânî, Neylu'l-Etvâr, Şerhu Münteka'l-Ahbâr, Kahire, 1971, 1, 349; İbnu Hacer, Fethû'l-Bâri, 2, 489-90; Babanzâde Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara, 1957, 2, 941.
- 364 Bak. Münâvî, a.g.e. 4, 372; Kaari, Şerhu Ayni'l-İlm 1, 422-23.
- 365 Estrûşenî, a.g.e. 1, 10.
- 366 Abd İbnu Humejd, a.g.e. 55/b., et-Tebrîzî, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Abdillâh, Mişkâtü'l-Mesâbih, Dimeşk, 1961, 2, 310; Müslim, Hâcc 147 (2, 890, 1218.H.).
- 367 Kaabisî, a.g.e. s.54.
- 368 İbnu Haldun, Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 540; İbni'l-Kayyim, İ'lâmu'l-Muvakkîin, Mısır, 1969, 2, 10; Ebû Muhammed Abdullâh İbnu Ebî Cemreti'l-Endülüsî, Behçetü'n-Nüfus 1, 15; İbnu Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr, 1924- 1949 (bas-kısından ofset, Mısır, 1963), 2, 167.
- 369 Müslim, Birr 112- 116 (4, 2016-17, 2612.H.).
- 370 Ebû Dâvud, Cihad 58 (3, 26-27, 2564.H.); Tirmizî, Cihad 30 (6, 32, 1710.H.).
- 371 Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Ömer, et-Tefsîru'l-Kebîr, Kahire, tarihsiz, 10, 90.
- 372 Kâbisi, a.g.e. s. 54.
- 373 A.e. s.82, Râzî, a.e. 10, 90; Estrûşenî, a.g.e. 1, 10.
- 374 Bak. Râzî, a.g.e. 10, 90; el-İrakî, Zeynü'd-Dîn Ebû'l-Fadl Abdurrahîm İbnu'l-Hüseyn, Tarhu't-Tesrîb fi Şerhi't-Takrib, 1353, Bulak, 7, 209.
- 375 Burada dokuz ayrı rivayet birleştirilmiştir. Bak.: Canan, İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s.132.
- 376 Zaman Gazetesi, 29. 5. 1999 tarihli nüshası.
- 377 İbnu Abidin, a.g.e. 3, 314.
- 378 A.e., 3, 243.
- 379 Estrûşenî, 1, 140-41.
- 380 A.e. 1, 136-38.
- 381 Sapmazlı, a.g.e. s. 115-16.
- 382 Akol, a.g.e. s.97.
- 383 Tirmizî, Ahkâm 22 (5, 39, 1358.H.); Ebû Davud, Büyû 41 (3, 288, 3528.H.).
- 384 Necm, 53, 59.

- 385 Estrûşenî, a.g.e. 1, 147-48.
386 A.e. 1, 214.
387 A.e. 1, 217; 1, 214; Fetâvâ'l-Hindiyye 1, 562.
388 A.e. 1, 230.
389 A.e. 1, 85.
390 A.e. 1, 98; 1, 147.
391 Estrûşenî, a.g.e. 1, 148.
392 A.e. 1, 226.
393 A.e. 1, 147.
394 A.e. 1, 217; Bak. 1, 85.
395 Bilmen, a.g.e. 2, 436.
396 Estrûşenî, a.g.e. 1, 215.
397 Bak. Hâkim, el-Müstedrek 2, 59; 3, 421; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 6, 108; Buhârî, Şehâdât 18 (3, 232.).
398 Estrûşenî, a.g.e. 1, 136.
399 Buhârî, İman 17 (1, 13).
400 Toynbee, La Civilisation ^ L'Epreuve, p. 222.
401 Hâkim, el-Müstedrek 3, 402.
402 A.e. 3, 596.
403 Buhârî, Enbiya 54 (4, 213).
404 Hâkim, el-Müstedrek 3, 559.
405 Tâberî, Târih, 3, 107.
406 İbnu Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, 1960, 2, 190.
407 İbnu Mâce, Cihâd 39 (2, 955, 2860.H.).
408 İbnu Sa'd, a.g.e. 8, 101, 102.
409 Buhârî, İlm 31 (1, 35); Müslim, İmân, 241.
410 İbnu Hacer, Tehzîb 12, 92-93.
411 A.e. 10, 413.
412 Hâkim, Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî, Mârifetu Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut, (1935 baskısından ofset), s. 198-199.
413 Bak. Tekindağ, M.C. Şehâbeddîn, Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul, 1961, s. 25-42.
414 Cüzcânî, Tabakâtu Nasırî, Kabil, 1342.
415 Danişmend, İsmail Hâmi, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, 1971, 6, 106-107.
416 İbnu'l-Emin, Mahmut Kemal İnal: Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, M.E.B. yayını, İstanbul, 1940, 1, 2.
417 Bilmen, a.g.e. 4, 155.
418 Bak. Pakalın, a.g.e. 3, 578.
419 Berkî, Ali Himmet, İslâm Türk Ansiklopedisi, 2, 521.
420 Sapmazlı, a.g.e. s.212- 13.
421 A.e. s.214-215.
422 A.e. s.215.
423 Ünver, Süheyl, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1938, Nu. 1, s. 18.

- 451 Ebu Davud, Cihâd 120; Müsned1,294, 3,435; Kâsânî, Bedâ'î'u's-Sanâî', 2. tab, Beyrut, 1974, 7,101.
- 452 Suyûtî, el-Fethu'l-Kebîr, 2,74.
- 453 Bakara 233
- 454 Müslim, Fezâil 63; İbnu Mâce, Cenâiz 27,1512. h.
- 455 Cevheretü'n-Neyyire 2,116.
- 456 Bu mevzunun teferruatı var. Daha geniş bilgi için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımıza bakılmalıdır (s.266-73).
- 457 Hâkim, Müstedrek, 2,55; Tirmizî, Siyer17, 1566. h.
- 458 Münâvî, Feyzu'l-Kadir, 6,187.
- 459 Müsnedü Zeyd, s.481.
- 460 Kâsânî, a.g.e.4,40; Estrûşenî, a.g.e.1,77.
- 461 Ebu Zehre, a.g.e. s.439.
- 462 Bakra 220.
- 463 Elmalılı, a.g.e.2,768.
- 464 Yetimle ilgili teferruat için Kur'ân'da Çocuk adlı kitabımıza bakılsın (s.153-181).
- 465 Suyutî, el-Fethu'l-Kebîr 2,74.
- 466 Münâvî, a.g.e. 3,394.
- 467 Bakara 221
- 468 Müslim, Rada' 53; Tirmizî, Nikah 4,1086. h; Nesâî, Nikah 10.
- 469 Aliyyü'l-Kâri, Aynu'l-İlm 1,234.
- 470 A.e. aynı sayfa.
- 471 Nuh 27
- 472 Münâvî, a.g.e. 3,394.
- 473 Daha geniş bilgi için Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adlı kitabımız görülmelidir (2,424-441).
- 474 Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 4,(2,922); Buhârî, Enbiyâ 9, Fethu'l-Bârî 7,199.
- 475 Ahmed Münib, a.g.e. s.16.
- 476 Bu konuda geniş bilgi ve atıflar için Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görülmelidir.
- 477 Geniş bilgi için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımıza bakılmalıdır. (s.282-294).
- 478 Aliyyü'l-Kâri, Şerhu Ayni'l-İlm 1,245.
- 479 Deylemî,Müsnedü'l-Firdevs, 2,286/b.
- 480 Aliyyü'l-Kârî, Şerhu Ayni'l-ilm 1,418-19.
- 481 Bu bahsin teferruatı, bu kitabımızda 2. Maddenin tahlili sırasında Velâyetu't-terbiye başlığı altında geçti.
- 482 Ebu Davud, Nikah 19; Tirmizî, Nikah15; İbnu Mâce, Nikah 15.
- 483 Yeterli bigi için Kur'ân'da Çocuk kitabımız görülmelidir (s.153 ve devamı).
- 484 Üstrûşenî, a.g.e.(Türkçe tercümesi) s.379 (1298-1319. maddeler).
- 485 A.e. 548-549. maddeler.
- 486 İsra 24.
- 487 Tahrir 6.
- 488 Zümer 15-16, Şuara 45.

- 489 Münâvî, a.g.e.3,394.
- 490 Daha geniş bigi için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımız görül-
melidir.
- 491 Münâvî, a.g.e. 3,394-45.
- 492 Bak. Tirmizî Ahkâm 30, 1367. h. ve Kâri, Şerhu Aynî'l-İlm 1,410
- 493 Bak. Müslim Hibât 19; Ebu Dâvut, Sünen, İcârât 47.
- 494 Müsned 4,269.
- 495 İbnu Mâce, Mukaddime 17, (224. h.).Hadis hakkında geniş bilgi için Hz.
Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımız görülmeli (s.119-120).
- 496 İbnu Âbidîn, Reddül-Muhtar 1,29
- 497 Bu hususta doyurucu tahlili İslâm'da Temel Eğitim Esasları adlı eserimizde yaptık.
(s.29-40).
- 498 Sefârinî, Gıdâu'l-Elbâb 1,203.
- 499 Münâvî, a.g.e. 3,394.
- 500 Bu tabirleri teferruatlı olarak Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği adlı ita-
bımızda inceledik.
- 501 İsfehânî, Hilye 1,184.
- 502 Münâvî, a.g.e. 3,394.
- 503 Tirmizî, Salat 299 (207.h.); Müstedrek 1,197, 201.
- 504 Tâ-Hâ, 132
- 505 Suyûtî,el-Câmi'u's-Sağîr 2,204.
- 506 Nisa 6
- 507 Bak. Elmalılı, a.g.e. 2,1992-93; İbnu'l-Arabî Ahkâmü'l-Kur'ân 1,320.
- 508 Bu hususta Kur'ân'da Çocuk adlı kitabımızda açıklama var (s.180-181).
- 509 Münâvî, a.g.e. 4,327.
- 510 Suyutî, el-Câmi's-Sağîr 2,74.
- 511 Yusuf 12
- 512 Deylemî, a.g.e.2,136/b; İbnu Hamza el-Hüseynî, Esbâbu Vürûdî'l-Hadis 2,63.
- 513 Daha geniş bilgi ve örnekler için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımız
görülmelidir s. 251-60.
- 514 Bak. Nevevî, Şerhu Müslim 15,204; İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri 13,143; Aynî,
Umdetü'l-Kârî 22,170; Sindî, Hâşiye Alâ İbni Mâce 1,611.
- 515 Suyûtî, el-Câmi'u's-Sağîr 2,74.
- 516 Tebrizî, Mişkâtü'l-Mesâbîh 2,170; Beyhakî, Şu'abu'l-İmân 6,402 (Bu hususta, biri
Hz. Ömer'den, diğeri Hz. Enes'ten olmak üzere iki ayrı rivayet mevcuttur).
- 517 Tebrizî, Mişkât 2,170; Suyûtî, bu hadis için biri Hz. Enes, diğeri Hz. Ömer olmak
üzere iki mahreç gösterir, hadisin zaafına dikkat çeker. Münâvî şerhte ziyade
açıklama kaydeder (Feyzu'l-Kadir 6,3).
- 518 Ahmed Münib, a.g.e. s.21-24.
- 519 Son iki rivayete, ulaşabildiğimiz kaynaklarda raslayamadı isek de, mâna bakımın-
dan bariz bir aykırılık olmaması sebebiyle, en azından bir kısım İslâm alimlerinin
nokta-i nazarlarını göstermek için buraya almada bir beis görmedik.
- 520 Suyutî, el-Câmi'u's-Sağîr 3,525. Hadis zayıftır. Münâvî, hadise münker ve mevzu
diyenleri de belirtir.

- ⁵²¹ Suyutî, el-Câmi'u's-Sağîr 4,29.
- ⁵²² Ebu Davud, Hudud 17, 4398-4403.hl.
- ⁵²³ İslâm hukukuna göre çocuğun hukukî ehliyeti yoktur. Dolayısıyla kendine ait haklardan vazgeçerek, kendi hakkını çiğneyenleri zalimlikten kurtaramaz.
- ⁵²⁴ Kasas 37, Yusuf 23.
- ⁵²⁵ Anthony Babel: Legislation du Travail en Suisse, Genève, 1925, s.13.
- ⁵²⁶ Edvard Dolléans: "Histoire du Mouvement Ouvrier 1830-1871", Paris, 1947, s.49.
- ⁵²⁷ Andrè de Maday: "Legislation Sociale Comparée, Paris, 1917, s.26,27.
- ⁵²⁸ William E. Rappord: "La Rèvolution Industrielle et les Origines de la Protection légale du Travail en Suisse", Berne, 1914, s.257.
- ⁵²⁹ Paul Martoux: "La Rèvolution Industrielle au XVIIIe Siècle, Paris, 1905, s.432.
- ⁵³⁰ A.e.. s. 427.
- ⁵³¹ İsmet Yılmaz Toprak: "Sosyal Güvenlik Açısından İş Kazaları" (Doktora tezi), Erzurum, 1976.
- ⁵³² Edvard Dolléans, a.g.e.
- ⁵³³ Cahit Talas: "İçtimâî İktisad", Ankara, 1966, s.18.
- ⁵³⁴ BÎT (Bureau Interne Du Travail); "La réglementation du Travail des Enfants et Des Jeunes gens", Genève, 1935, s.2.

